

ERDÉLY MAGYARSÁG

V. ÉVFOLYAM
1994. FEBRUÁR

Trianon-kór

Kisebbségi
őrjárat
Nyugaton

Magyar
mártírok

Hontalanok

17

Lám, ismét ránk hunyorított a szerencse! Tágra nyitotta kapuit a szabadság újabb esztendejének. Eltört szerzőségeinket, akár játékaikat a gyerek, összegyűjtjük, kisiklott szekerünket eligazíthatjuk, hogy aztán tovább, tovább, jófelé.

Bennünket elismerhetnek nyugaton, avallunkat azonban atyásan ne veressék. A száznál, a vigaszt, hogy Magyarország darabokra szaggattatott, meg az abbéli megnyugtatót, hogy a magyar nemzet millióit elhatárolták a magyarok országától a nagyhatalmak, ezt a száznál – jött legyen az civiltől vagy nemzetközi hivataltól – ellőkjük magunktól. A tűzben lobogó Balkán tőszomszédóságában nem külön magyar jogokért esengünk, pusztán a mi nemzetközi törvényes járandóságainkat követeljük az újszülött, szomszédos országokhoz ragasztott magyar országrészek magyar nemzetrészei számára. De azt egyre erősebben!

Ma még rémületet kelt Romániában, Szlovákiában, Szerbiában meg Ukrajnában (!) az autonómia fogalma. Meg kell szokniok, meg kell tanulniok, miközben egymás lábára taposva csörtetnek Európa, főként az európai javak s nem az európai jogrend felé.

Hetvenhárom esztendő elég volt a saját földjein idegenként kezelt magyarság számára, hogy meggyőződjék: azok kegyeire, akik Trianonban erre a sorsra juttatták,

nem számíthat. Így csak az az övé, kisebbségben vagy az anyaországban, amit kiizzad, kicsikar.

Éppen elégszer ültük mások ünnepeit muszájból, süvegeltük rendre elnyomóinkat. Elegünk van immár! A miénk és nemzeti léssen ennek az új esztendőnek is minden magyar ünnepe. Lám, kazalba gyűjthetik mások ellenükre nemzeti nagyságuk ünnepeit, mi

Létünk bizonyossága

tudván tudjuk szerepünket és létjogunkat a hétköznapiakból összeácsolt Kárpát-medencei tölgyfa-történelmünkbe. Például december elsején Gyulafehérváron, ahol Erdély halotti torára gyülekeztek a román pártok, s dulakodásba torkollott a nemzeti ünnep. . .

Néha úgy tűnik, mégis csak nekünk, magyaroknak kell megvalósítanunk a légies határendszert Európában. A vecsemyére hívó harangszó Kálnokról eljut a kárpátaljai Csetfalvára, s a két harangtorony tölgyfaépítménye jelképe is lehet egy nemzet összekovácsoltságának. Ott élnek a magyarok Kárpátalján, Ukrajnában (!), s mit ad Isten, falujuk neve Száldobos, akár csak az erdélyi, erdővidéki székelyeké! És szintén ott Husztsófalva-Sófalvából kettő is létezik Udvarhelyszéken. A

szerbek elpusztították Dályát lenn délen, de él Székelydálya, s gyászolja a holtat.

A harangszónakát kell jámia a határokon, a reményt éltetni, meg a cselekvő hitet, hogy egy nemzet a magyar, s eb ura a határ!

A Tiszavizeátiramlik Nyilas községen Kárpátalján, le Szegedig. A Tiszánakannyi köze volt a Szovjetunióhoz, mint ma Ukrajnához, De hát áll a csetfalvi haragtorony, s magyarul imádkoznak a templomban. Nem nagy az út, nem nagyobb, mint egyik zsolttártól a másikig egy énekeskönyvben.

Így fordulunk 1994-ben a jobbik oldalunkra. Van egy falu

- az is magyar- Kárpátalján az ukrán-magyar határszélen, Nevetlenfalu a neve. Úgy érzem, a nagy európai tülekedésben így akartak távol maradni a pusztulástól: Nevünk nincs, ne foglalkoztatok velünk. És behúzták gondolatban zsindegykalapjukat a szemükbe. Közben átkiabálnak Romániába a magyar Túrterebe, meg ide Fehérgyarmatra: Köszönjük, élünk!

De már nem akar ilyen nevetlen nebánsvirág lenni a magyar nemzet s ország. Ám azért nem tesszük magunkat erősebbnek a valónál, hogy ha Isten segítségével mégis erre jár, ránk is hunyorítson a szerencse!

Bizakodó, boldogabb új esztendőt kívánunk e földi világon élő minden tisztességes magyar embernek!

Száztíz esztendővel ezelőtt, 1883. december 16-án született **Kós Károly** író, építész, képzőművész, a Trianon utáni Erdély kultúrájának kiemelkedő alakja. Benedek Elek, Bánffy Miklós és annyi más jeles magyar ember mellett ő volt az egyik, aki vállalta az erdélyi sorsot és az erdélyi kultúra építését a román uralom alatt is. Szerkesztőségünk az Ő szavaival tiszteleg a kiváló férfiú emléke előtt.

„... Ezer esztendő nagy idő még népek és kultúrák életében is, de ezer esztendő alatt Erdély földjén egyik nép és egyik kultúra sem tudta és nem is akarta a másikat a maga képére átformálni. Külső erők néha megpróbálták ezt nagy áldozattal, de kicsi eredménnyel és vég-ső siker nélkül. Ellenben a három együttélő kultúra tudattalanul állandó és soha egészen meg nem szűnő törekvése volt, hogy faji természetének megtartásával olyan közösségeket vegyen magára, melyek különvalóságaik ellenére is típusosan erdélyivé tegyék. Más nép az erdélyi magyar, mint a magyarországi, más a királyföldi szász, mint a németországi német és más az erdélyi román, mint az ókirályságbeli; fizikumban is más, de mentalitásban éppen az. És ha megmaradt a román románnak, a szász németnek és a magyar és székely magyarnak, de egymástól való különbözőségük mellett jellemzi őket és minden kulturális megnyilatko-zásukat az a közösség is, melyet a megmásíthatatlan és örök természeti adottságokon kívül a közös sors, az étellel való közös küzdelmek közös formái determináltak. Ez a megnyilvánuló közösség éppen az a speciális erdélyi psziché, amit egyik erdélyi népnek Erdély határain kí-vül való nemzettestvére sem értett és érthetett meg soha. Hogy mi lesz Erdély népének és kultúrájának útja a jövőben, az jórészen Erdély népeitől függ. A história bizonyítása szerint Erdély azoké a népeké volt, akik ezt a földet, ezt a sorsot és ezt a pszichét vállalták és azoké lesz a jövőben, akik azt a jövőben vállalni fogják. Erdély sorsa akkor volt a legholdogabb, kultúrája akkor virágzott ki leggazdagabban és legteljesebben, amikor népei egyakarással vállalták a külön erdélyi sorsot és építették azt külön erdélyi eszükkel.

... De amely nép valaha is elejtette Erdélyt, az a nép és kultúrája elesett itt a múltban és el fog esni a jövőben is menthetetlenül. . . ”

ERDÉLYI MAGYARSÁG

Független politikai és művelődési szemle
A határainkon túli magyarok fóruma
Alapító főszerkesztő: Köteles Pál
V. évfolyam, 17. száma
1994 február
Megjelenik: negyedévenként

Főszerkesztő: **MÁTYÁS B. FERENC**
Felelős szerkesztő: **JÓZSA PÉTER**
Olvasószerkesztő: **CZEGŐ ZOLTÁN**

Szerkesztőség címe:
H-1016 Budapest, Naphegy u. 29. IV. em. 5.
Telefon/Fax: 202-3933

Kiadja Az Erdélyi Magyarokért Alapítvány
megbízásából a **PRIMORKIADÓ**
H-1016 Naphegy utca 29. IV. em. 3.
Tel.: 156-8465
Felelős kiadó: **ATZÉL FERENC** ügyv. ig.

HU ISSN 0865-6819

Készült a **TERVÁL LAP** és
Könyvkiadó gondozásában

**KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG,
ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.
AZ ALÁÍRT CIKKEKÉRT A SZERZŐK
VISELIK A FELELŐSSÉGET.
A SZERKESZTŐSÉG FENNTARTJA AZ
ÍRÁSOK SZELLEMEÁT ÉS TARTALMÁT
NEM ÉRINTŐ RÖVIDÍTÉSEK JOGÁT.**

Magyarországon terjeszti a Magyar Posta.
Előfizethető bármely hírlapkézbesítő
postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a
Hírlap-előfizetési és Lapellátási Irodánál
(HELIR), 1900 Budapest XIII., Lehel utca 10/A.,
valamint postautalványon, és közvetlenül az
Alapítvány és a szerkesztőség címén.
Forintszámánk: MHB 222-21489
Előfizetési díj egy évre: 312 Ft

Külföldiek számára előfizethető:
pénzesutalványon Az Erdélyi Magyarokért
Alapítvány címén: H-1016 Budapest
Naphegy utca 29. IV/3. vagy a képviseleteken.
Devizaszámlánk: Magyar Hitel Bank Budapest
218-1602-351 és 218-1607-351

Előfizetési díj:
20 USA-dollár légipostaköltséggel együtt.
Külföldi képviselőink címjegyzékét a 64. oldalon
közöljük.

**KÖVETKEZŐ SZÁMUNK
1994. ÁPRILIS
MÁSODIK FELÉBEN
JELENIK MEG.**

TARTALOMJEGYZÉK

- Létünk bizonyosága (Czegő Zoltán)
- Kós Károly: Erdély (részlet)

VALÓSÁG – MÉRLEG

- Práczki István: A harmadik évezred és a Trianon-kór 2
- Botlik József: Magyartalanítás Szlovákiában 6
- Beke György: Kisebbségi őrjárat Nyugaton 8
- Domonkos Cs. László: Demokrácia és kisebbségek.. 15
- Egyed Ákos: Forradalom és szabadság I. 17
- Rétvári László: Erdély 22

SZÉPMÍVESSÉG

- Kolozsvár (P. B.) 26
- Reményik Sándor: Benéz a havas 26
- Áprily Lajos: Tavasz a Házsongárdi temetőben 27
- Cs. Szabó László: Város a század elején 27

VISSZAPILLANTÓ

- Sztáray Zoltán: Hogyan adták el Erdélyt az
antanthatalmak II. 28
- Rászlai Tibor: Autonómia törekvések Erdélyben II.. 32
- Pomogáts Béla: Gyárfás Elemér 1919-es erdélyi
autonómia-tervezete 35
- Drágffy Kamilla: „Gyulafehérvár” története 37
- Czire Dénes: Atlantisz sorsára ítélve? 41
- M. Sárkány Ármád: Fekete-Körösvölgyi magyar
mártírok 42

FÓRUM

- Krajcár Imre: Magyar sors 47
- Fodor Sándor: Közöny 50
- Deme Dezső: Szlovák bántotta tótok? 52
- Merényi László: Körmöcbányai szellemi triász 54

FIGYELŐ

- Hontalanok 56
- Józsa Péter: Nemzeti egyneműek 57
- Czegő Zoltán: Szerződészegők 57

ERDÉLY TÖRTÉNETI KRONOLÓGIÁJA 59

KÖNYVEK ERDÉLYRŐL 1992 (III.) 61

HÍREK, POSTABONTÁS 63

- Varga Imre: Magyar térkép a Vatra szellemében 64
- „Kisebbségek” (térkép, részlet)

E lapszámunkat Kós Károly munkái illusztrálják

SPALLER ÁRPÁD
TULAJDONA

A harmadik évezred és a Trianon-kór

Az európai kommunizmus, s vele együtt a világtörténelem leggroteszkebb „viccét” egy George Clemenceau nevű úr találta ki, Bratianu és Masaryk urak ötlete alapján. Végleges formába azután 1920. június 4-én, Trianonban öntötték Woodrow Wilson amerikai elnök és Lloyd George angol miniszterelnök aktív szerzőségével.

Ez a történelmi vicc majd száz évre nemcsak Közép- és Kelet-Európát, hanem az egész kultúrvilágot tönkretette, s gerjesztője lett több mint 50 millió ember meggyilkolásának és szálláscsinálójá a világkommunizmusnak, melynek majdnem sikerült „felszabadítania” a fél világot.

Mindez olyan „melléktermékeket” produkált, mint majd kétmilliárd ember kommunista futószalagra helyezése és felmérhetetlenül káros manipulálása, Európa és a világ vezető államai közötti egészségtelen konfrontációk évtizedekig tartó prolongálása a világgazdaság és a világgalváltás eltorzítása, melynek hatása ma még felmérhetetlen, akárcsak a tucatnyi „helyi” háborút eredményező fegyverkezési versenynek. Ennek köszönhetjük a poszt-kommunista közép- és kelet európai helyzet feloldhatatlannak tűnő csődkomplexusát, mely elsősorban a balkáni tragédiában csúcsosodott ki, másodsorban pedig a „hagyományos demokratikus” eszközökkel megoldhatatlan, poszt-szovjet politikai *golemjelenséget* váltotta ki, s ennek összeomlása egész Európát maga alá ránthatja. .

Ilyen reális veszélyek és „szép kilátások” mellett tulajdonképpen szót sem érdemelne az „utód-államok” *trianon-neuraszténiája*, mely ma legpregnansabban a román kül- és belpolitikában nyilvánul meg. Mégsem lehet elmenni mellette, mert a Clemenceau „vicc hátulütőit” még most sem akarják megérteni az érdekeltek. Sem a „győztesek”, sem a vesztesek.

A „nagyántanti vicc” lényege ugyanis az, hogy a *marxista felfogást megelőlegezve „örök” győzteseket és „örök” veszteseket nevezett ki a történelem feltétlenül alkalmazandó folyamatait félrelökve*, és a természetes összeecsiszolódás helyett (melyben mindkét oldal durvulatai lekopnak) robbanóleggyel kívánta „összedolgozni a malomköveket.” Ennek a történelmietlen módszernek aztán integrációellenes követ-

kezményei születtek. Ezzel a „minőség” váltással aztán az örök bizonyítási kényszer halálhurokjába tették az egymás mellé „kötözött” ellenségeket. Ez egy olyan ravaszul megkonstruált gúzs volt, melynek szálai az egyik fél nyakától a másik fél végtagjaihoz vezettek. Így aztán *bármely fél akármilyen mozdulása a másik torkát szorította össze*. Ezzel a sátáni módszerrel sikerült elérni, hogy még a jószándékú mozdulat is halálfélelmet válthatott ki a másikban.

Nem volt kevésbé kínos és „öngyilkos” ideológia az sem, aminek kimondásával főleg Maniu és Bratianu jeleskedtek: hogy Magyarország elnyomta és kizsákmányolta a kisebbségeit, és saját jólétét az ő rovásukra biztosította. Ezzel sikerült kialakítani egy hamis önpeszichózist, mely szerint nekik a magyarok nélkül, sőt éppen ellenükre kell fejlődni és európai jólétet teremteni.

Politikailag és lélektanilag viszont nyomasztó volt a megcsonkított, megalázott, kifosztott és e hátrányos helyzetbe taszított magyarok *siker*es túlélése.

Ezzel az „öncsőbehúzással” aztán eljutottak oda, hogy az addig geopolitikailag és történelmileg kialakult és előnyös magyarkapcsolatokat felrúgták és a „hátullévőkhöz” igazodtak. Ez aztán tökéletesedett a szovjetek felé igazodásban, melynek gyakorlata még ma is működik.

Ez a „konceptió” történelmi megoldás (tehát az egész trianoni struktúra) ugyanakkor teljesen *hamis* történelemszemléletet is generált. A ma is szinte félelmetes erővel jelentkező gyanút és gyűlöletet tekintik Trianon fő okának, holott ez a

kiengesztelhetetlen indulat éppen belőle származik!

A magyarok teljesen természetes *trianonfóbiáját őszindulatnak állítják be, és meg sem kísérik a magyarokat mértéken és igazságon felüli módon sújtó diktátumot indulatok és elfogultság nélkül értékelni.* Ellenkezőleg, Magyarország szétdarabolását, és országuknak a magyarok rovására történt hatalmas méretű, a történelemben szinte példa nélkül álló „megjutalmazását” jogos, megérdemelt és igazságos cselekménynek tüntetik fel, azzal a „beleértéssel” és belesegallással, hogy a két ország közti közjogi helyzet és nemzetközi státus a két fél, tehát - mondjuk - a Románia és Magyarország közötti „direkt jogviszony” eredménye, és így léte, vagy nemléte a két fél bármelyikének akaratától függ. Tehát, *mintha bárkinek joga lenne a trianoni klauzulákat megváltoztatni, holott a két ország közti katona-politikai döntéseket a hármak, az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország legfelsőbb grémiuma hozta.* Az „alávetettek” (magyarok, csehek, szerbek, románok stb.) nem jogalkotók, csak elfogadók, bár az előkészületekben jelentékeny szerepük volt.

Ez viszont azt is jelenti, hogy a trianoni szerződés határozatait *egyetlen aláíró sem változtathatja meg egyoldalúan*, sőt még a két érdekelt fél egyetértése sem. Ilyenkor is a „szerződés gazdák” hozzájárulása szükséges.

Jó bizonyíték erre a müncheni döntés. Közismert, hogy a trianoni szerződéssel elvett területek visszaadását a négy legnagyobb európai hatalom vezető politikusai határozottan el. *Hitler*, mint Németország kancellárja, *Daladier* francia- *Chamberlain* angol- és *Mussolini* olasz miniszterelnökök hoztak közös döntést, és írtak alá megállapodást. A 2. világháborút lezáró *Potsdami Szerződés* viszont érvénytelenítette a müncheni okmányt. Tegyük hozzá joggal, mert hiányzott a harmadik aláíró, az Egyesült Államok hozzájárulása.

A trianoni- és a többi Párizs környéki-, Versaillesi-, St. Germaini-békéket csak a döntéshozók és mellettük más nemzetközi testületek változtathatják meg. *Tudják ezt nagyon jól az utódállamok vezetői is*, miként azt is, hogy egy ilyen döntést nem lehet nem végrehajtani. Ahogy annak idején azt a németek, magyarok és osztrákok is végrehajtani kényszerültek. A szerződés módosítását csak abban az esetben lehet megakadályozni, ha a „*károsult*” *önként lemond a történelmi jogairól. Nem véletlen tehát az utódállamok törekvése, kétoldalú szerződésben deklarálni, hogy „mindkét” fél örökre lemond a határmódosításról.*

Meg kell azonban „nyugtadni” az „ügyeskedőket”, hogy a nagy nemzetközi paktumokat a múltban is, most is a *nagyhatalmi érdekek motiválták.* (Kemény katonapolitikai és geopolitikai érdekek, nem pedig „sekélyes érzelmek”.)

1919-ben főleg a franciák érdekei úgy kívánták, hogy a gyűlöletes Habsburg-birodalmat szétverjék, amit a központban elhelyezkedő Magyarország „szétszedésével” lehetett a legeredményesebben megvalósítani. Az angolok, de főleg az amerikaiak eleinte még *tartózkodóak* voltak, hisz nekik sem volt érdekük a francia politika túlzott témyerése Közép Európában. Amikor azonban teljesen váratlanul létrejött Budapesten a Kommün, a nyugati szövetségesek között kitört a pánik. Nem ok nélkül. A legnagyobb európai ország már vörös volt, amikor a Monarchiában - antant-szemmel mi magyarok is osztrákok voltunk! - tört ki az újabb vörösforradalom. Márpedig a Monarchia Európa ötödik hatalma volt, közvetkezésképpen az akkor várható berlini forradalommal a *tőkés Európa léte forgott kockán. Közös érdek volt a vörös veszély lokalizálása.* Kézenfekvő megoldást Magyarország teljes felosztása kínált, így az előzetesen tervezett *mérsékelt csonkítás* átváltott a mai napig is élő szélsőségeibe. Nem véletlenül tűnnek fel imitt-amott olyan térképek,

ahol a románok a Tiszáig, a szerbek a Balatonig tolják ki a határokat, a többi részt a cseheknek hagyva. . .

Az sem véletlen, hogy a csehek és a románok felbátorodva Magyarország teljes megszállásában reménykedtek, s az sem, hogy a három nyugati megye elcsatolásával a csehszlovákok és jugoszlávok megakarták valósítani a pánszlávok álmát: *egyesíteni az északi és déli szlávokat.* Ez azonban már a „hármaknak” is sok volt. A pesti kommün hamaros bukása megmen-tett minket a teljes szétesztástól.

De a közben tett könnyelmű ígéreteket már nem lehetett meg nem történtté tenni. Így kapták meg a színmagyar Kiszálföldet a csehszlovákok, és a „Maros-határ” helyett „felezték” a Tiszáig ígért területet. Aztán - ez volt a komikum a tragédiában - a világháborút kirobbantó Ausztriát is megjutalmazták, mert a tervezett Csehszlovák-Jugoszláv koridort nekik adták. Így már azt is megérthetjük, miért lehetett itt, de csak ezen a részen „népszavazásokat” rendezni.

Kialakult tehát a *Kiszántal*, ennek kötőanyaga, éltetője és szervezőereje a kiválóan működtetett *magyargyűlölet* volt, melyet állandóan táplált a *kisebbségi-lelki komplexus*, miszerint a magyarok minden téren: tudományban, a gazdaságban, a

művészetben és a sportban a nagyhatalmakkal azonos szinten szerepeltek.

Különösen iritálta mindez a románokat, akik a legtöbbet kapták a magyarok rovására. Az indulat annyira hatalmukba kerítette őket, hogy nem akarták észrevenni, hogy hosszútávú érdekeik igenis a magyarok felé szorítják őket, hiszen a pánszláv tenger őket is fenyegeti, sőt őket jobban, mert még keletebbre vannak, és a francia protektor nagyon távol esik... *A románok nem akarták észrevenni, hogy Magyarország szovjetizálása egyben szláv-vojtízási kísérlet is volt.* Ha pedig a magyarok behódolnának (ma láthatjuk, erre hosszú távon reális esély is volt) az a románok összeroppanását is eredményezhetné.

Románia igazi önállósága csak a magyarokkal kialakítandó értelmes kompromisszumokkal, egy intelligens együttműködéssel valósulhatott volna meg úgy, hogy már középtávon felzárkózhattak volna az igazi „Európához”, sose feledvén, hogy ahhoz a legrövidebb és legsimább út Budapesten keresztül vezet.

Most viszont a fejlődés új szakaszához értünk. Azt már mindenkinek látja, hogy a régi módon nem mennek a dolgok. Sem nyugaton, sem keleten, de főleg nem Közép-

Európában. Nem mennek főleg azért, mert a „trianoni vicc” tragédiák sorozatához vezetett. Több mint 70 év után itt is kimondhatjuk, hogy az eredmény mindig minősít, és *Trianon „eredménye” pedig több, mint félelmetes!* . . .

A Monarchia szétverése és az 1. világháborús vesztesek példátlan megalázása kötelezően a második világháborúhoz vezetett. Az viszont legitimizálta a kommunizmust, mely kishíján kirobbantotta a „világforradalmat”.

Közép Európa trianoni széttrancsírozása nemcsak Európa keleti felének primitív gyarmatosításához vezetett, hanem újabb háborúk „feltételeit” teremtette meg. Olyanokét, melyekből akár világháború is kialakulhat, mint a mostani balkáni mészárszékből. Ez az elfogadhatatlan helyzet fényesen bizonyítja, hogy *a trianoni „nagy kísérlet” botránnyosan megbukott.* A cseh-szlovák „demokrácia” némi kezdeti

siker után „csatlakozott” a *szovjet színvonalhoz*, és képtelen volt a „testvér” szlovákokat egyenrangú társként kezelni.

Nagyrománia nem tudott mit kezdeni a több számmal nagyobb mellényével. Minden energiája kimerült abban, hogy a magyarok jelenét tönkretégye, múltját meghamisítsa és elvegye a kedvüket egy *magyaros* jövőtől.

A szerbek semmit sem változtak az elmúlt 70 év alatt. A „társnépeket” a nagyszerb ideák megvalósításának szekerébe fogták, és ugyanolyan önzőek, összeférhetetlenek és véres-

kezű csetnikek maradtak, mint voltak. A hosszú évtizedek alatt azonban „sikerült” dokumentálniuk, hogy az egyik legnagyobb történelmi bűn volt a Balkánt „Európa beteg emberétől” az Oszmán Birodalomtól elvenni és Európa mézárásának kénve-kedvére kiszolgáltatni.

A Párizs környéki békek együtt forgatták fel az Európai fejlődés normális rendjét. A történelmi véres-verejtékes évszázadai alatt kialakult társadalmi és civilizációs viszonyokat felrúgva, *önkéntesen alakították át a „térképet”*. Ezzel a vizárv és a retorzió métehvét hintették szét mindenfelé, melynek mérgező gyümölcssei évtizedes lappangás után is beértek, és további gerjedelmeket és gyűlöletet terjesztenek.

Történik pedig ez, a „három viccsináló” felháborítóan közömbös asszisztenciája mellett. Akkor, amikor ugyanók abba a *Maastrichti „Europa házba”* kívánják bevinni az európai népeket, ahol demokrácia uralkodik, ahol az emberi jogok érvényesülnek, ahol a kölcsönös tisztelet, a bizalom és a kollektív biztonság garantálják a „*humanista és liberális*” jövőt.

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy ezt ma valakik komolyan gondolják? Lehetséges ezt a közös házat elkép-

zelni, majd felépíteni és berendezni, amíg nem szüntetjük meg a jelenlegi megosztottság, a ma élő és gerjedő indulatok és gyűlöletek okait? Komolyan képzelheti valaki, hogy a trianoni- versaillesi kórt nemlétezőnek lehet nyilvánítani és a szembefeszülő gyilkos indulatokat a „beletörődés” és a „kikényszerített tolerancia” varázsszerével most - 75 év után - el lehet tüntetni, sőt szeretetté és megbecsüléssé változtatni?!

Nem, ilyen csodák soha, sehol sem fordultak elő! Legfeljebb olyan csodát lehetne elvárni, a nagy Hármak vegyék tudomásul, hogy ez az Európa, már nem az az Európa. Hogy ez a Franciaország és Anglia, már nem az a világhatalmi páros. Hogy *ez az Amerika* nem az az Amerika, de még csak nem is az az Amerika, mely a világ abszolút ura volt. Aztan ez a Németország sem az a Németország, sőt *ez a Japán* sem az a Japán.

Az erőviszonyok megváltoztak, a gazdasági-financiális világhelyzet gyökeres átalakuláson ment keresztül. Anyugati társadalomfejlődés jellege (de főleg a jövője!) már nem a liberál-amerikai modellt követi. *A világ új hatalmi szférákra tagolódik és Európa súlypontja egyre inkább eltolódik. Mégpedig Keletre.*

Európának újra kellene gondolnia *szerepét* és újra kellene szerveznie hatalmi „filozófiáját”. Azt a filozófiát, amit a Trianoni kastélyban fogalmaztak meg, amelyet Potsdamban már betonba ágyaztak - erős kommunista asszisztenciával - s melynek lényege a nyugati tőke és az angolszász-francia hatalmi kör megkérdőjelezhetetlen uralma volt, *Közép és Kelet Európa megbocsáthatatlan feláldozásával.*

A nagy „hármás” uralma már régóta folyamatosan kompromittálódik. Most éppen a Balkánon, Szomáliában és Haitiben, főleg azért, mert *nincs már erkölcsi tartásuk.*

Éppen ezért képtelenek megérteni azt a balladuri üzenetet, mely jelentős mérföldkő azon az egyedüli úton, ahol *Európának végül is meg kellene*

KOLOZSVAR, MÁTYÁS KIRALY SZÜLŐHÁZA

találnia igazi önmagát és meg kellene szabadulnia a trianonkór fájdalmas és elviselhetetlen betegségétől.

A kórokozó már ismert, a szimp-tomák szembetűnők, a diagnózt maga a történelem végezte el, a terápiát pedig mielőbb alkalmazni kell, hogy a 3. évezredben Európa újjászülethessen és eredménnyel vehesse fela harcota rohamosan fejlődő többi kontinenssel.

PRÁCZKI ISTVÁN

Magyartalanítás Szlovákiában

A háromnegyed évszázad után kimúlt utódállam, Csehszlovákia után a csecsemőkorban lévő „utódállam utóda” Szlovákia is következetes hagyományként viszi tovább az 1991. évi népszámlálás szerint 566 741 magyar – a becslések szerint számuk 700 ezer körüli – erodálását, pszichikai és szellemi erejének gyengítését, településeinek, régióinak széttörését. Ezt szolgálja az új közigazgatási törvény: az eddigi 38 járás helyébe 7, észak-déli irányú új területi egységet alakítanak ki. Az intézkedés célja nem kevesebb, mint hogy tovább tördelje az összefüggő magyarlakta vidékeket, s minél több magyart kényszerítsen kisebbségbe – s ezáltal még kiszolgáltatottabb helyzetbe – azokban a régiókban, ahol eddig abszolút, vagy relatív többségben élt. E törekvések nem előzmény nélküliek, tanulságos ezekre visszatekinteni.

Az 1918-as impériumváltáskor Csehszlovákia a volt felsőmagyarországi részen – Kárpátalján kívül – összesen 18 magyar vármegyét jussolt részben vagy egészben, Pozsonytól Ungig, Árvától Esztergomig. Az egy évezred alatt kialakult magyar megyebeosztást csak rövid ideig hagyták érvényben, a hatóságok nyomban arra törekedtek, hogy miként lehetne a magyarlakta megyéket, járásokat megtörni, illetve úgy átalakítani, hogy azokban a magyarság száma lehetőleg minél kisebb arányúra zsugorodjék. Az újszülött Csehszlovákia legelső intézkedése volt a Monarchia idején kialakult önkormányzatok általános felfüggesztése. A hatóságok felszalták a megyei, a járási és a községi képviselő-testületeket, helyettük egy időre kormánybiztosokat és kinevezett tanácsokat szerveztek. (Hasonlóan jártak el a protestáns egyházak önkormányzatával, a kereskedelmi- és iparkamarákkal, az ügyvédi kamarával, a betegsegélyzőkkel és számos gazdasági egyesülettel is.) Tömegesen elbocsátották állásukból a magyar köztisztviselőket, közalkalmazottakat és kizárták őket a nyugdíjjogosultságból. Többségük megtárgadta a csehszlovák államra való hűségesküt. 1923 előtt így négy magyar lakosságú megyében mindössze 21 magyar nemzetiségű tisztviselő maradt. Tovább súlyosbította a helyzetet egy 1922. évi intézkedés, amely nagyközségekké degradálta a törvényhatósági és rendezett tanácsú városokat. Így mintegy harminc felvidéki várost süllyesztettek le községi szintre, amely ugyan néhány szlováklakta, vagy magyar kisebbségű várost is érintett, mégis főként a

magyarság befolyását csökkentette. Az impériumváltás idején a legtöbb felvidéki város lakosságában a magyarság aránya volt a meghatározó.

A felvidéki magyarság közigazgatási visszaszorítását célozta az 1920. április 15-én elfogadott első nyelvtörvény, amelynek végrehajtásáról a következő években számos kormányrendelet intézkedett. Ezekben határozták meg az ügynevezett 20 százalékos küszöböt, vagyis ahol a legutóbbi népszámlálás szerint a csehszlováktól eltérő nyelvet legalább ennyien használnak, ott a beadványokat kisebbségi nyelven is elfogadják. A huszas években ez 22 szlovákiai járást érintett, ahol 20 százalék, vagy annál több magyarjú állampolgár élt. Az 1930. évi népszámlálás után ezen járások száma néhányval csökkent, nem utolsósorban a számbavételkor követett hatósági machinációk következtében. Mint korábban a megyéket, a huszas évek végén a járások beosztását úgy alakították ki, hogy minél kevesebb olyan járás legyen, ahol a nemzetiségi lakosság lélekszáma eléri a nyelvhasználatához szükséges 20 százalékos arányt.

A magyarság esetében – másként jártak el a lengyel és a rutén (ruszin) kisebbségnél – nyugatról keletre kiterjedő, határmenti, északról dél felé húzódó, hosszú és keskeny járásokat alakítottak ki, ahol eleve csökkent a magyarság aránya. A módszerrel a déli magyar vidékeket összekapcsolták a tőlük északra fekvő szlovák területekkel. Így került már az 1920-as években igen hátrányos helyzetbe a pozsonyi, a kassai, a rimaszombati, a nyitrai és a

gálszécsi járásokban élő magyarság. Ezekben, mivel nem volt meg a legalább 20 százalékos aránya, már ekkor *megtiltották a magyar nyelv használatát*.

Ezt a magyarság létére és sorsára hátrányos helyzetet örökölte és természetesen hagyta meg az 1945 után kiépült kommunista rendszer Csehszlovákiában. Az új csehszlovák államhatalom a németekkel együtt *a magyarokat is kollektív bűnösnek ítélte el*, és az országból való kitelepítésre szánta, amelyet a négy győztes nagyhatalom potsdami konferenciája akadályozott csak meg. 1945. április 5-én a csehszlovák kormány első programjában, az úgynevezett hirhadt *benesi dekretumokban a magyarságot megfosztották jogaitól, állampolgárságától. Célja a magyarság teljes felszámolása volt*. 1945 és 1948 között 32 ezer magyart kiutasítottak Csehszlovákiából, 69 ezret a lakosságcsere keretében kitelepítettek Magyarországra, 6 ezren elmenekültek, 44 ezret deportáltak a cseh országrészekbe és 327 ezren „reszlovakizáltak”, vagyis az erős hatósági nyomásra szlováknak vallották magukat, hogy elkerüljék a kitelepítést. 1950-ben így mindössze 354 532-en vallották magukat magyarnak.

1948-ban Csehszlovákiában még hét olyan járás volt – az ógyallai, a révkomáromi, a párkányi, a dunaszerdahelyi, a somorjai, a tomaljai és a feledi –, ahol a magyarság aránya 52,1 és 78,6 százalék közötti volt. Ezen kívül a királyhelmeceiben, a nagykaposiban, a szepsiben, a galántaiban, a vágsellyeiben és zseliziben a magyarság aránya 23,7 és 47,4 százalék. Ez utóbbi járások többségében a magyarság aránya az imént említett diszkriminációs intézkedések következtében csökkentek 50 százalék alá.

A hét magyar többségű járás továbbra is szálka volt a kommunista hatóságok szemében. 1960-ban újabb közigazgatási átszervezést végeztek, és úgynevezett „nagy járásokat” alakítottak ki, természetesen a jól bevált módszerrel: célza-

tosan ismét észak-déli irányúakat hoztak létre úgy, hogy az északi felükben abszolút szlovák többség legyen, és *a magyarság száma lehetőleg 50 százalék alá csökkenjen*. Ekkor mindössze két magyar jellegű járás maradt meg, a dunaszerdahelyi és a révkomáromi, melyekben a lakosság 87,2, illetve 72,2 százaléka magyar az 1991-es népszámlálás adatai szerint. A többi járásban mindenütt 50 százalék alatti, ezek közül a jelentősebb magyar arányok: a rimaszombatiban 46,5, a galántaiban 43, az érsekújváriban 41,7, a tóketerebesiben 39,3, a lévaiiban 31,6, a nagykürtösiben 30,8 százalék. Ez utóbbi járások déli részei egyébként kimondottan magyar jellegűek, ahol *a magyarság aránya 80-90 százalék*. Így van a Bodrogközben is, ahol a Tóketerebes-Nagykapos vonaltól délre a vidék túlnyomórán magyarlakta terület, holott a tóketerebesi járásban alig 40 százalék a hivatalos statisztika szerint a magyarság aránya. Nem véletlen, hogy a Bodrogköz egyik természetes központja Királyhelmecec ismét járási székhely kíván lenni. A városban és a hozzátartozó 34 községben a mintegy 39 ezer lakos több mint 82 százaléka magyar.

A bevezetőben említett újabb közigazgatási átszervezés tehát egy *háromnegyed évszázada elindított és azóta is következetesen véghezvitt folyamat betetőzése. Célja a magyarság megmaradt gerincének, településszerkezetének további összeroppantása*. Szlovákiát észak-déli irányban hét területre osztják fel, és az ezekben lévő járások egymástól elhatárolják a magyarlakta régiókat. Az első területhez az embertelen lakótelepekkel aránytalanul 440 ezer lakosúra felduzzasztott Pozsony a szlovák főváros és környéke tartozna. A másodikba kerülne a magyarlakta dunaszerdahelyi és a galántai járás, a harmadikba révkomáromi, az érsekújvári és a lévai, az ötödikbe a nagykürtösi, a losonci és a rimaszombati, a hetedikbe a rozsnyói, a kassavidéki és a tóketerebesi járás,

általában három-négy döntően szlováklakta járással együtt.

Így a Szlovákia déli részén a Pozsonytól Nagykaposig mintegy ötszáz kilométeres sávban élő magyarság aránya az új területi elrendezésben 10-20 százalékra esne vissza. A szlovák nacionalistáknak így megfelelő indokot adna a további jogfosztó intézkedések meghozatalára. Még akkor is, ha ma Szlovákia déli sávján összesen 435 olyan település található, ahol a magyarság többségben él. *Ezt nem tudja elviselni a posztkommunista államhatalom*, mert az új közigazgatási koncepció szerint létrehozott 121 új körzet székhelyén- a helyi önkormányzatokat államigazgatási területi, vagyis központi hivatalnokok irányítanák a jövőben. Ez különösen sérelmes a magyarság számára, hiszen felülről rendelnének ki szlovák hivatalnokokat a centralizációra törekvő államiség jegyében.

Ennek tudatában nem kell túl sok fantázia ahhoz, hogy felfedezzük az új koncepció igazi célját: *az elmúlt háromnegyed évszázad törekvéseinek szellemében tovább tördelni a színmagyar vidékeket, s ezzel elősegíteni a szlovákiai magyarság asszimilációját*. Sokkal veszélyesebb ez a kisebbségi magyarság számára, mint a helységnevtáblák eltávolítása.

BOTLIK JÓZSEF

Kisebbségi őrjárat Nyugaton

Meddig lehet ellátni Bécsből?

Bécsset kétszáz éven át a nemzeti viszályok szítójaként átkozta el a Habsburg-birodalom közvéleménye. A kicsiny Ausztria fővárosa most az európai népkisebbségi mozgalmak egyik fontos központja. Nemzetközi kisebbségvédő egyesületek, tanácskozások, kiadványok avatják Bécsset a kisebbségek szellemi fővárosává. A hajdani császárváros olyan mint egy nagy közvetítő állomás Nyugat és Kelet kisebbségei között, gondok, bajok, drámák és reményeségek találkoznak itt. A két világháború között Genf töltötte be ezt a szerepet, a népképkisebbségi kongresszusok, amelyeken az erdélyi magyarság nevében leggyakrabban Jakabffy Elemér vett részt, és hazatérve folyóiratában, a lugosi *Magyar Kisebbségben* rendszeresen beszámolt az európai kisebbségi közösségek, akkoriban mintegy 40 millió ember küzdelméről alapvető jogaiért, nyelvéért vagy (a baszkok esetében) puszta létéért. Mivel a második világháborút követő elzártság, a vasfüggöny Hegyeshalomnál elakasztotta Nyugatot fürkésző tekintetünket, úgy rögzült bennünk, hogy továbbra is a huszas, harmincas évek kisebbségi állapotai állnak fenn a nyugati tájakon.

Bécs most közvetíteni próbálja felénk a változásokat és változatlanságokat. Mert igaz, hogy néhol még véres ellentétek tépik szét a többség és kisebbség együttélését – például Észak-Írországban –, de a kisebbségi elnyomatás hajdani „klasszikus” földjén, Spanyolország baszk tartományában – vagy a katalánok országában – alapvetően megváltoztak a nemzetiségi viszonyok. Baszkföldön immár természetes a belső autonómia, a baszk nyelvű útjelző tábla, helységnevének, nem is mindig másodiknak, a spanyol után, hanem a baszk többségű helységeken elsőnek, együtt a spanyollal. Ki nem emlékeznék, hogy az utóbbi olimpia megnyitó beszédét Spanyolország királya Katalániában két nyelven mondta el, spanyolul, és katalánul?

Jó érzékkel ismerte fel közvetítő szerepét a jószerint ötvenhatosokból álló bécsi magyar emigráció. A kelet-közép-európai történelmi változások nyomában már 1990 szeptemberében tanácskozást rendeztek, mégpedig Kufstein várában, *Útkeresés a jövőben* címmel. Jobb színhelyet nem is találhattak volna. A tiroli város kettős vonatkozásban is jelkép. Számunkra, magyaroknak legalábbis. Inselberg hegyén áll az a hírhedt várbörtön, amelyben a magyar szabadság nagyjai raboskodtak, Wesselényi Miklós, Kazinczy Ferenc, Batsányi János, Teleki Blanka, Leövey Klára. És közel van oda Dél-Tirol, ma Olaszországhoz tartozó tartománya, amelynek osztrák – német – kisebbségi lakossága a nemzeti egyenjogúság keserves, robotásos küzdelméről vívta meg, míg a két ország, Olaszország és Ausztria Eris almájából a megbékélés földje lett, illetve jó úton van, hogy azzá váljék.

Ezt a konferenciát az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége két év múlva, 1992 szeptemberében megismételte, ezúttal Burgenland tartományi székhelyén, a kellemes hangulatú Kismartonban. A történelem és a jelen megbékélésének városa a kicsiny Eisenstadt, ahol elvétve találni magyart a tízezer városi polgár között, de senkit sem bánt, hogy az Esterházy-kastély homlokzatán Árpád domborművére arca látható, együtt a magyar történelem más nagyjaival. Az 1992-es tanácskozás témája, jelmondata ez volt: *Kisebbségnek lenni nemsors, hanem feladat*. Erdélyt Kismartonban Szócs Géza képviselte, aki maga és a meghívott Borbély Imre nevében mondta ki: „a nemzetközi közvélemény fölismerte azt, hogy lehetetlen olyan világrendet létrehozni, amilyennek a létrehozására törekszik, a kisebbségi kérdés jelentőségéhez mért kezelésének a mellőzésével.

Világgond, az egyetemes béke és biztonság egyik kulcsa a kisebbségi kérdés megoldása, az önrendelkezés biztosítása, a népakarat tiszteletben tartása. Úgy tűnik, hogy ez manapság Bécsből látszik igazán. Sokkal inkább, mint az etnikumok közötti szópárbajoktól vagy éppenséggel fegyveres összecsapásoktól izzó Kelet-Közép-Európában vagy a Nyugat látszólag nyugodt tájain, ahol azonban sok esetben nem szívesen beszélnek a kisebbségi kérdésről, mivelhogy öngyilkos házában nem illik kötelet emlegetni. A nyíltságukra büszke nyugati társadalmak egy részében nem mutatkozik

hajlandóság saját belső etnikai konfliktusaik, feszültségeik nyílt megtárgyalására és őszinte megoldására.

Jobban kell figyelniük Bécsre, ha a magunk kisebbségi sorsát és távlatait a nagyvilág mozgásterében akarjuk látni.

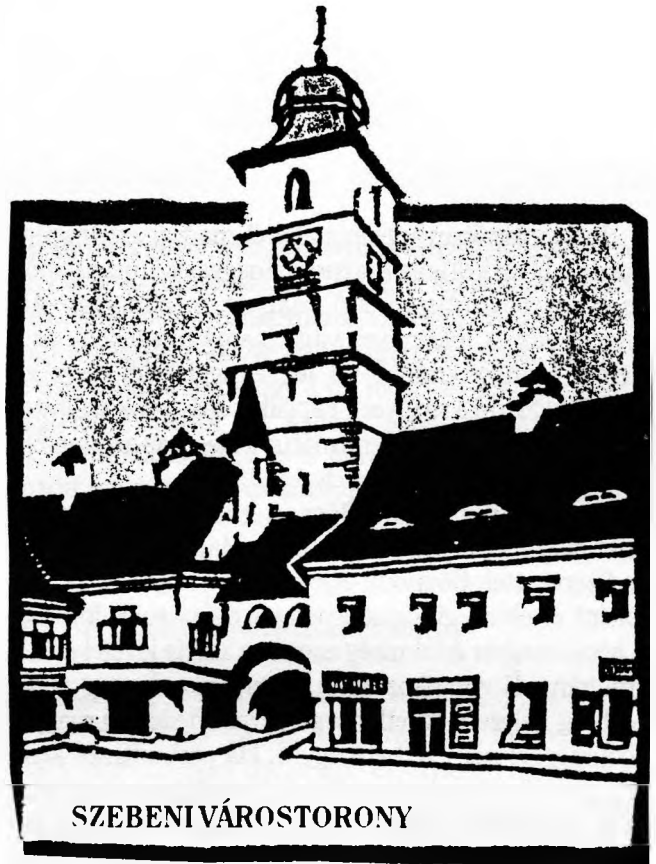
Bécs és Burgenland

Ausztriának is megvannak a maga kisebbségi gondjai, noha Európa nemzetileg egyik leghomogébb állama. Kisebb léptékkel a magyarországi - anyaországi - képlet alkalmazható a Habsburg-birodalom maradvékára, az Osztrák Köztársaságra: vannak „belső” kisebbségei és ezeknél jóval többen élnek osztrákok kisebbségben. Ausztria lakosságának 96 százaléka osztrák, vagyis német, 1,7 százalék a délszlávok, főként horvátok, szlovének aránya, és ennél jóval kisebb a magyaroké, az 1991-es népszámlálási összeírás alapján 6763 fő.

Ugyancsak az 1991-es népszámlálás azt mutatta, hogy Dél-Tirolban a 116.194 olasz és 18.434 ladin (retoromán) mellett, 287.503 német-osztrák él, akik a népesség 67,99 százalékát teszik ki. Ez Ausztria határon kívül rekedt nemzetrésze, amelyet az első világháború után kapott meg Olaszország.

Noha alapvetően azonos vonások jellemzik Kelet-Közép-Európa, sőt bizonyos mértékben egész Európa kisebbségi állapotait, jól szembetűnnek a sajátos, egyedi jelek is. Burgenland, a három nyugat-magyarországi megyeszegélyből kialakított új tartomány, a „Várvidék” magyar kisebbsége sok vonatkozásban más sorsot viselt és visel ma is, mint a Kárpát-medence magyar kisebbségi közösségei. Legkisebb volta eleve bizonyos gyámoltalanságra kárhozhatja. Ezt a magyarságot tette próbára legjobban a történelem. Mikor 1938-ban Ausztria a Nagynémet Birodalom alkotó része lett, a magyarságra a nemzethalál kísértete érkezett el. A magyar iskolákat bezárták, a magyar nyelvet üldözték, már csak a templomokban túrték meg, és a német birodalmi vezetők nyíltan beszéltek arról, hogy a háború után a burgenlandi magyarokat – együtt a cigányokkal Lengyelország megszállt részeibe telepítik át. Az Őrségbe, a hajdani magyar gyeplővonal szálláshelyeire. Alsóőrre, Felsőőrre, Óriszigetre déltiroli németeket akartak hozni. Felsőőr városának központjában állnak azok az emeletes tömbházak, amelyeket a déltiroli áttelepítendőknak szántak. A sors ironiája, hogy egyik-másik ilyen lakásban most őrségi magyar családok élnek.

Másként fejeződött be a háború, mint ahogy Berlinben elképzelték. De a burgenlandi magyarok számára Hitler uralmát Sztálin katonái váltották fel. Majd az 1955-ös osztrák államszerződés megkötése és az orosz katonák kivonása után, vasfüggönnyet húztak az anyaország és a burgenlandi magyar szórvány közé. A nagyhatalmak sem voltak kegyesek az ausztriai magyarokhoz. Míg az

1955-ös államszerződésbe a második világháború győzteseinek befoglalták a burgenlandi horvátok jogait (a tartomány lakosságának mintegy 10 százalékáról van szó), a magyarokról egész egyszerűen „megfeledkeztek”. A déltiroli osztrák kisebbségre már előbb, az 1946-os olasz békeszerződéskor gondoltak. Nem hinném, hogy nemzeti bűbánát, ha ilyenkor a megkülönböztető magyar balsors jut eszünkbe.

A történelmi számkivetettség ellen egy védekező-sünk lehet: önnön erőnkben bízva, sorsunk uraivá válni. A kicsiny burgenlandi magyar szórvány negyedszázaddal ezelőtt magyar kultúregyesületet alapított, amely a Pinka völgyében az Őrség magyar telephelyein azóta a művelődési és társasági élet mozgatója. Ez a művelődési élet sok esetben a két háború közötti népszínművek utóvirágzásában merül ki, amit a kicsiny lélekszám és a helyi értelmiség hiánya magyaráz.

Burgenlandban ugyanis alig él magyar értelmiségi. Pontosabban kell fogalmaznom: magyar kultúrán felnőtt és magyar kultúrán élő magyar értelmiségi. Aki kiemelkedik a földműves vagy iparos rétegekből, az a német kultúra emlőin nő fel, és legfeljebb nagy jószándékkal tőri a magyart. Papjaik is más tájak szülöttei, a római katolikus és a református lelkészt az anyaország adta, az evangélikust Erdély.

De hiszen ott van Bécs, a maga nagy magyar értelmiségi embertartalékaival! A Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége magyar alakzatok, főként értelmiségi képződmények egész sorát fogja át. A bécsi magyar értelmiség azonban szinte kivétel nélkül emigráns. E vonatkozásban a burgenlandi magyar kisebbség helyzete egyetlen más kárpátmedencei magyar közösséggel nem vethető egybe. Ha párhuzamot keresek, a múlt századi romániai – óromániai – magyarok és a bukaresti magyar emigránsok jutnak eszembe. Moldvában és Havasalföldön százezer számra éltek őstelepes csángók vagy frissen bevándorolt magyarok – főként székelyek –, 1849 után pedig a levert magyar szabadságharc katonái kerestek itt menedéket, azzal a reménnyel, hogy megint fellobban a küzdelem lángja Erdélyben, Magyarországon, és akkor „legyenek kéznél”. A bukaresti új magyarok többsége tanult ember volt, orvos, mérnök, pap, tanító, művész, akik a polgári szabadságeszmények jegyében hozták létre egyesületeiket. Nemzeti tudatosságukra vall, hogy igyekeztek megszervezni a magyar néprétegek művelődési életét, vállalták az óromániai magyarság egészének politikai képviselőit. A *Bukaresti Magyar Közlöny* felelős szerkesztője, Oroszhegyi Józsa 1860. szeptember elsején írt Tájékoztató (vagyis: Tájékoztató) című bevezetőjében az egész romániai magyarság lapjának nevezi a *Közlönyt*. Széles kitekintéssel akarnak gondoskodni valamennyiük szellemi táplálékáról, írja.

„Ilyen főleg azon töredék, melynek kebelében maga a szerkesztőség él: *ilyen Moldvában élő testvéreink nagyobb tömege, a csángó magyarok, kiket szinte képviselni s javukra munkálkodni föladatunkul tűztük ki.*”

Oroszhegyiek, Koós Ferencék, Veress Sándorék, bukaresti emigráns magyar értelmiségiek alkotása, az egykori Hunnia művelődési egyesület, társaság máig fennáll, most a Petőfi Sándor nevét viseli, ha mind jobban ki is szorul belőle a magyar művelődés, elmosódik a magyar jelleg. Bukaresten kívül azonban a múlt századi magyar értelmiségiek jószándéka nem vált tettekké, a távolság és a körülmények meggátolták, így a moldvai csángók életében csak egy-egy nemzethű pap játszott döntő szerepet, mint a folklórgyűjtő klézsei plébános, Petrás Ince János. A „futóhomok életet élő” havasalföldi magyar népszigetek, falusi szórványok menthetetlenül belevesztek a román tengerbe.

Burgenland és Bécs eltérő múltú, kultúrájú és felfogású magyarjainak találkozását földrajzi távolság, féltékenység, bizalmatlanság akadályozta évtizedeken át. Bécsben összehasonlíthatatlan ütemben felgyorsult az élet, mint volt a múlt században Bukarestben Koós Ferencék idejében. A bécsi magyar értelmiségiek anyagi áldozatok árán tudnak segíteni az Őrség magyar szigetein. Ott azonban nem mindig fogadták nyitott lélekkel az áldozathozatalt. „Beleszólást” éreztek ebben. Féltették a bécsiektől a maguk állami támogatását, ami Ausztriában a kisebbségi közösségeknek kijár. A bécsiek jó része beleunt, teljes joggal elkedvetlenedett. A szakadék között most épül (hetne) híd, miután a burgenlandi és bécsi magyar közösségeket külön-külön testületekként ismerték el és mindkettőjük megkapja az állami segítséget.

Falutudat

Dr. Deák Ernő az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetségének elnöke, Bécs tekintélyes, cselekvő magyar közéleti embere.

– *Minek nevezhető a burgenlandi magyarok mai lelki habitusa: nemzettudatnak-e vagy inkább regionális tudatnak?*

– Semmiképpen sem nemzettudat, talán még regionális tudat sem, hanem inkább falutudat. Az a három-négy település, amelyik még egyáltalán magyarnak vagy magyar nyelvűnek mondható, a saját belső struktúrájából kifolyólag az. Nem lehet az erdélyi vagy a felvidéki magyarság kategóriájában gondolkozva azt állítani, hogy az őrségi falvak magyarságtudattal rendelkeznek.

– *Felsőőr magyar művelődési házában fényképek sorát látni: a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület évente rendez kirándulásokat az anyaországba. Ezek nem kötik őket mégiscsak a nemzet egészéhez?*

– Itt évtizedes eltolódások vannak. Nehezen lehet

behozni az időbeli hátrányt. A magyarságtudat fejlődésének egyik gátja, hogy a magyaryelvűség nem jelent egyenrangúságot a németnyelvűséggel. Ezt tetézte a hosszú kisebbségellenes politika, amelynek legnyersebb megnyilatkozása a Hitler-korszak volt, 1938-tól 1945-ig.

Valamikor a hetvenes évek elején fordulat történt, amelyről – mint egy kerékről – mindnyájan lecsúszunk. Akkoriban még az iskolás korú gyermekek – megfigyeltem – egymás között magyarul beszélgettek, játszadoztak az utcán. A hetvenes évek vége felé már azt tapasztalhattam, hogy a gyermekek legfeljebb itt-ott, vagy ha rájuk kérdeztem, beszéltek magyarul.

– *Galambos Iréneusz alsóörsi plébános úr szerint most megint érezhető a fordulat, ezúttal a magyarság javára. A magyar nyelv haszna megnőtt, a magyar német vállalatoknál jól el lehet helyezkedni vele.*

– Bárcsak így lenne! Ilyen jellegű személyes tapasztalataim nincsenek. Mi, bécsiek egy időben igyekeztünk együttműködni az őrségekkel, de az emberi kapcsolatokon kívül, a szervezeti összefogás egyáltalán nem sikerült, sőt, csúnya ellentétek támadtak. Ez is magyarázza elmaradásunkat Burgenland falvaiból. Tehát úgy vélem, talán egyes személyeknél észlelni lehet bizonyos nemzeti ébredést, de ennek igazi arányát az iskolákban lehetne lemérni. Ha valaki ellátogat a magyar órára – mert önálló magyar iskolák nincsenek – ha megfigyeli, hogy milyen nyelven beszélnek egymás között a magyar kisdíjakok, akkor láthatná, hogy van-e valóban ébredés.

– *Magam azt tapasztaltam Alsóörsön is, tehát a legmagyarabb településen, hogy a gyermekek egymással németül beszélnek. Osztályterembe nem léphettem be, bármilyen furcsa – és akár a diktatúra korának romániai állapotaira emlékeztethet, ehhez külön engedélyre lett volna szükségem a tartományi fővárosból, Kismartonból. Állami Szinten mennyiben gondoskodik a bécsi kisebbségi tanács a magyarságtudat megőrzéséről? Ön tagja ennek a tanácsnak.*

A tanács konkrét feladata a tanácsadás, tehát felhívja a figyelmet a különböző problémákra, tanácsolhat az állami szerveknek a magyar népcsoportot – vagy más kisebbségi közösségeket – érintő kérdésekben, például az anyagi, szellemi és egyéb támogatásokat illetően. Természetesen, kezdeményezhet is e vonatkozásokban. De a tanácsnak – úgy hiszem – még ezután kell igazán kiépítenie tevékenységét. Nagyon el kellene töprengeni azon, hogy tulajdonképpen mit is tehetünk a magyar népcsoport érdekében.

– *Óhatatlanul fel kell tennem a kérdést: végső soron van-e távlata a magyar megmaradásnak Burgenlandban?*

– Szórványok esetében sem szabad föltenni ezt a kérdést. Azt felelhetem, hogy távlata a megmaradásnak, mert kell hogy legyen. Mi, bécsi magyarok is többet tehetünk a megmaradásért. Átvihetnénk az Őrségbe

Bécsből bizonyos magyar rendezvényeket, elsősorban az Europa Club előadásait, ezek a legrangosabbak és legfontosabbak, segíthetnénk vitaestek, beszélgetések vagy éppen szavalóversenyek szervezésében. Látjuk a tennivalóinkat, csakhogy a mi időnk és energiánk sem végtelen. Valahol ott kellene folytatnunk, ahol az együttműködés Bécs és a burgenlandi magyar falvak között a hetvenes évek közepe táján, inkább a vége felé megszakadt.

Dél-Tirol: osztrák védőhatalmi státus

Deák Ernőék lapja, a kéthavonta megjelenő Bécsi Napló erős összekötő kapocs lehet megint a főváros és az Őrség között. Olyan „helyi lap” ez, amelyik nemcsak az országra, Ausztriára, hanem az egész magyar nemzet felé nyitott. Fórum, amely elsősorban felkarolja a kisebbségi magyar törekvéseket. Az erdélyi helyzetről Tófalvi Zoltán tudósításaiból kapunk valós képet. Ennél is fontosabb az, amit a Bécsi Napló a kisebbségi magyar népcsoport felé közvetíthet az egész Kárpát-medencébe. Ausztria ugyanis példát ad a kontinens minden anyaországának arról, hogy miként kell és lehet is gondoskodni a nemzet határokon kívül szakadt részéről, jelesen Dél-Tirol osztrák népcsoportjáról. Az európai kisebbségi mozgalmak történetében is példás az, hogy az anyaország a legtöbbet tette, amit korlátozott lehetőségei között tehetett: védőhatalmi státust vállalt Dél-Tirol német közössége fölött.

Ne feledjük: a mai Ausztria Európa egyik kis állama, hét és fél milliós lélekszámmal és kívül bármilyen katonai szövetségen, tömörülésen. Mégis, vagy éppen ezért vállalhatott történelmi példát a kisebbségi kérdés kezelésében, amely olyannyira mérgezi Európa békéjét?

Hosszú és küzdelmes volt az út idáig. Miként Deák

Emő a helyzet kiváló ismerőjeként megjegyzi, a déltiroli osztrák autonómia alapjául az 1946. évi párizsi békeegyezmény szolgált: „Mindazonáltal világos, hogy konkrét lépésekkel (a robbantásokig) maguk a déltiroliak kezdeményezték s csak ezután fordult az osztrák kormány az ENSZ-hez”.

Itt most nyomban el kell hártanom a várható súlyos vádakat, hogy magam vagy netán Deák Ernő dr. terrorcselekményekre buzdítanánk bárkit is, s a véres merényletek és még véresebb megtorlások útját mutatók fel a védőhatalmi státus vállalása felé. Minden radikálisabb fellépés – egyáltalán nem fegyveres fenyegetés – gondolata azonnal kiváltja nemcsak a többségi – Erdély esetében a román – hatalom vészgyanakvását, hanem a kisebbségi magyarok körében is az érthető riadalmat. A nacionalista román sajtó szája íze szerint akkor se szólhatnánk, ha legbékésebben a legkisebb jogokat követelnénk, ők ezt is elszigetelődésnek, katonai szervezkedésnek neveznék. Hiszen köztudott, hogy jámbor cserkész táborok úgy jelentkeznek a bukaresti lapok egy részében, mint a magyar anyaország vagy netán nyugati magyar csoportok által fenntartott és ellátott „partizán gyakorlatozások”. Az erdélyi magyar közhangulatot azonban semmiképpen sem szabad felkavarni, még akkor sem, ha a megtorlásoktól joggal félők elfelejtik: egyelőre minden magyar erőszakosság nélkül gyilkoltak meg ártatlan magyarokat 1990 márciusában Marosvásárhelyen és ülnek börtönben, súlyos ítéletekkel, szintén ártatlan magyarok a Székelyföldről és a székely fővárosból, Marosvásárhely környékéről.

Még valami idetartozik. A történelem soha nem ismétlődik ugyanúgy. A déltiroli robbantások, amelyeket az osztrákok is elítéltek, egyszer s mindenkorra megriasztották a nyugati közvéleményt, a gondolkodásba beleépült a kisebbségek kirobbanó haragjától

való félelem s ez érződik minden felelős megnyilatkozásban, még akkor is, ha a jugoszláviai polgárháború a Nyugat vétkes tehetetlenségét bizonyítja.

Ha a bukaresti sajtó egy része véres leszámolásokról, megtorlásokról, netán magyar-román háborúról cikkezik, a szerkesztők is jól tudják, hogy a képtelenség birodalmában járnak, de úgy találják, hogy ilyenféle fenyegetésekkel elriaszthatják az erdélyi magyarságot attól is, hogy a belső önrendelkezés gondolkörében élve, az autonómia jogában reménykedjék.

Kövessük nyomon – ha vázlatosan is – a déltiroli autonómia törekvések történetét, ebből is elsősorban az osztrák anyaország és az olaszországi osztrák kisebbség viszonyát, illetve Ausztria felelősségvállalását. Erről a Bécsi Napló 1993. május-júniusi számában Rita Gristeni adott közre kimerítő dolgozatot.

Kezdődött a harc az 1946-os olasz békeszerződéssel. Eszerint „Olaszországnak biztosítania kellett Dél-Tirol független törvényhozási jogát, valamint azt a jogot, hogy saját végrehajtó hatalmi szerveket tartson fenn.” Kezdetben az olasz politika területi átszervezéssel megváltoztatta a déltiroli osztrák vidék nemzetiségi összetételét. (Ugye, milyen ismerő képlet?!). Hadd folytassa Rita Gristeni: „A déltiroli lakosság egyre hevesebben tiltakozott hátrányos helyzete miatt, míg végül már állami létesítmények felrobbantásával hívta fel magára a figyelmet. Bozen tartomány legerősebb pártja (a Dél-Tirol Néppárt - SVP) 1959-ben kilépett a tartományi kormányzóságból. Ausztria akkori külügyminisztere, Bruno Kreisky még abban az évben az ENSZ fóruma elé terjesztette a déltiroli kérdést. Ennek következtében az ENSZ két határozatban is tárgyalásokra szólította fel Ausztriát és Olaszországot.”

Egy fél mondatot meg kell ismételnem: „Bruno Kreisky még abban az évben az ENSZ fóruma elé terjesztette a déltiroli kérdést.” Ausztria külügyminisztereként. És nem dőlt össze a világ, nem közösítet-

ték ki Ausztriát, nem tört ki az osztrák-olasz háború, sőt még csak nem is szállták meg olasz csapatok Dél-Tirol területét.

Nem részletezem a tárgyalásokat. A kisebbségi kérdés roppant türelmet és önuralmat, de főként egyenlőségérzetet követel mindenütt. 1972-ben életbe lépett az előbbi évben hozott olasz alkotmányrendű törvény szabályzata, amely messzemenő önkormányzati jogokat biztosít Dél-Tirol számára. E határozat „majdnem minden pontja megvalósult, és így Dél-Tirolt ma a megélt autonómia modelljének tekinthetjük.”

Érdeemes tallózni Dél-Tirol alapszabályzatában. Minden népcsoport egyenlő jogokban részesül, biztosítják etnikai és kulturális sajátosságaik védelmét. A tartománynak 29 tárgykörben van törvényhozó hatalma. *„Helységek megnevezésének joga, a kétnyelvűség kötelezettségével. Közrendészet, tájvédelem, valamint a történelmi, művészeti és népi értékek védelme. Helyi szokások és hagyományok, az ezeknek megfelelő kulturális létesítmények gondozása. Kézművesség, vásárok és piacok, vadászat és halászat. Bányászat, természetvédelmi területek, alpesi gazdálkodás, földművelés, erdészet. Távközlés, szállítás, turizmus, vízi építkezések és vezetékek, közutak. Óvodák, iskolák, oktatásügy. Tanácsadás a munkavállalóknak, szakmai kiképzés, továbbképzés, tanoncképzés. Az ipari termelésnövelése, kereskedelem, higiénia, egészségügy, sport.*

A költségvetésben a segélyekre, szociális és kulturális célokra előirányzott összeg egyenes arányban oszlik meg a nyelvi csoportok létszáma szerint, figyelembe véve azok egyéni szükségleteit is.

Az óvodákban, az elemi- és középiskolákban az oktatás a gyermekek anyanyelvén, azaz olaszul vagy németül folyik, olyan tanerők által, akiknek az illető nyelv az anyanyelvük.

Az elemi- és középiskolákban kötelező az anyanyelv mellett a másik nyelv oktatása is, olyan tanerők által, kiknek ez az anyanyelve.

A latin nyelvet az óvodákban használják, és a latin helységek elemi iskoláiban tanítják.

Megismétlem: Dél-Tirolban 287. 503 német ajkú, 116. 194 olasz és 18. 434 ladin (rétoromán) él.

„Az iskolai főtanfelügyelő az olasz iskolákat irányítja, és felülvizsgálja a német iskolákat is. Az iskolai tanfelügyelő a német iskolákat irányítja. Összességében az iskolai és szakmai kiképzést etnikailag külön szervezték meg, ami azt jelenti, hogy gyakorlatilag minden nyelvcsoporthoz saját adminisztrációval rendelkezik. Hasonló pontossággal szabályozták a három különböző nyelvcsoporthoz együttműködését a tartományi oktatásügyi tanácsosok szintjén.”

A német nyelvhasználat joga kiterjed a közigazgatási hatóságok és az ügyfelek kapcsolataira, a hivatalnokok kötelesek a hozzájuk forduló anyanyelvén válaszolni, szóban és írásban. Vonatkozik ez nyilván az igazságszolgáltatásra is.

„Hogyha feltételezhető, hogy egy törvény sérti a különböző nyelvcsoporthoz polgárainak jogegyenlőségét vagy az illető nyelvcsoporthoz népi és kulturális sajátosságait, úgy az érintett népcsoport képviselőinek többsége kérheti, hogy a szavazást népcsoportok szerint tartassák meg. Ha a törvényjavaslatok annak ellenére elfogadják, hogy a kérvényező népcsoport képviselőinek a kétharmada a törvényjavaslat ellen szavazott, úgy az érintett csoport többsége fellebezhet a törvény ellen az alkotmánybíróságnál.”

Rita Grisenti tanulmánya szerint az egyetlen, még mindig megoldatlan problémát az jelenti, hogy a dél-tiroli fél autonómiájának nemzetközi szavatolását kéri, ezt az olasz kormány egyelőre nem hajlandó elfogadni.

Bizalom és garanciák

Kisebbségi jogok, törvények életképessége mindig a garanciákon múlik. Nem a pusztán bizalmon a többségi nemzet iránt, sőt ezt a bizalmat éppen kellő szavatossággal lehet felkelteni. Ezért minden kisebbségi népcsoport nemzetközi garanciákat, az anyaország által gyakorolt védőhatalmi státust követelt, hogy jövője ne legyen kitéve a napi politika, taktika néha drámai fordulatainak. Ez alól egyetlen ismert kivétel a Magyar Népi Szövetség 1944 utáni tiltakozása még a garanciák gondolata ellen is. Legnyersebben és akaratlanul a legőszintebben Bányai László, a Népi Szövetség akkori alelnöke fogalmazta meg ezt a Népi Egység egyik 1945 májusi számában. Egyik fiatal kolozsvári ügyvéd felvetette a nemzetközi garanciák kérdését Erdély magyarságának jogegyenlősége fölött, mire Bányai cinikus fölénytel legorombította: az erdélyi magyarság számára legfőbb garancia Gheorghiu-Dej és Teohari Georgescu ehtársak személye. Vagyis frissen hatalomra jutott pártvezérek jóindulata.

Ez a szellem negyvenöt esztendőn át meghatározta a magyar közgondolkodást Erdélyben. Ellenőrzés nélkül szajkóztuk, mint a menedéket. Pedig a nemzetahal csapdája colt.

Kellő meglepetést – noha egyelőre nem nagy visszhangot – váltott ki éppen ezért az egyik RMDSZ platform, az Erdélyi Magyar Kezdeményezés nyílt levele az anyaországi parlamenti pártok vezetőihez. E platform nevében javasolja Katona Ádám:

„Anyaországunk kormányzata vállalja fel az utódállamok magyarságának etnikai jellegű, közösségi jellegű jogséremlői orvoslásának képviselőjét az illetékes nemzetközi fórumokon.

Ezt egyébként – kérés nélkül – megtették a két világháború közötti magyar kormányzatok a Népszövetség és a hágai Nemzetközi Bíróság előtt.

Anyaországunk mondja ki védőhatalmi kötelezettségét az utódállamok magyarságáért.

Ismeretes, hogy a délvidéki magyarság, túlzás nélkül szólva, végveszedelembbe került, amelynek elhárítása csak az egyértelműen és határozottan, idejében megfogalmazott magyarországi állásfoglalás révén lehetséges.

SZÉKELY NEMESI KÚRIA

Dél-Tirol esetében a védőhatalmi státus felvállalta Ausztria a mai magyar kormányzaténál minősíthetetlenül előnytelenebb nemzetközi helyzetben." Semmilyen esélye nem lenne egy ilyen fellépésnek? És éppen Erdély, Románia esetében a legkevésbé?

Szócs Géza erdélyi politikus erre már 1992 szeptemberében, az említett kismartoni tanácskozásokon megadta a választ, csak akkor sem figyeltünk rá:

„Talán nem tévedünk, ha azt gondoljuk, hogy a kisebbségi politika átértékelődésének a nemzetközi jogi és államközi gyakorlatban az egyik iránya a védőhatalmi státusz szalonképessé és általánossá válása felé mutat.

Természetesen, nem a Harmadik Birodalom cseh-morva típusú protektusára gondolok e pillanatban, hanem arra, hogy például éppen napjainkban egy több évtizedes folyamat eredményeképpen Európa két jelentős állama között olyan megállapodás jött létre, amely elismerte az egyik szuverenitását – ha túlozva akarunk fogalmazni, de mindenképpen a gyámkodás jogát a másik bizonyos területei fölött. És nagyon érdekes jelzés, hogy a kétségbeesett helyzetben lévő Románia ezelőtt néhány hónappal olyan államközi szerződést kötött Németországgal, amely ugyan kimondatlanul, de elismerte Németország egyfajta gyámkodási jogát a Romániában élő német kisebbség fölött.

Az talán nem tartozik ide, hogy milyen hátsó szándékkal vagy hátsó reményekkel kötötte meg Románia ezt az államszerződést. Bizonyosra veszem, hogy a hátsó gondolat az volt Románia részéről, hogy az már csak évek vagy hónapok kérdése, amíg minden egyes német innen ki nem vándorol, tehát nem fogja lényegében érinteni a romániai politikai berendezkedést.

De mint elvnek a megjelenés és erről beszélünk most, hogy merrefelé tendál a kisebbségi politika, a kisebbségekkel kapcsolatos politika, azt hiszem, hogy figyelemre méltó jelzés, és számunkra, Erdélyben élő magyarok számára, nem kell mondanom, hogy milyen fontos, mint precedens, mint hivatkozás, mind principium.”

BEKE GYÖRGY

Demokrácia és kisebbségek

A kelet-közép-európai kisebbségi kérdések megoldását – a határok úgynevezett „légiesítése” mellett – az érintett államok demokratizálódásától szokás várni.

Ezen leegyszerűsítő felfogás szerint a demokrácia olyan uniformis, melyet ha egy állam magára ölt – bárhol a világban, bármilyen hagyományokkal –, nyomban hasonlatosság válik az ilyen egyenruhát már viselő többiekhez.

Kísértetiesen emlékeztet ez a közelmúlt hivatalos ideológiájára, csak ott az általános gyógy módot minden problémára a szocializmus jelentette.

Ezzel szemben a valóság az, hogy minden nép csak a maga módján rendezheti be a maga demokráciáját, és ha hasonlóság van köztük e tekintetben, akkor az a történeti fejlődés hasonlatosságából, regionális meghatározottságokból ered. Ha azonban ilyen egyezések *nincsenek*, akkor nem túlzás azt mondani, hogy demokrácia az, amit az egyes államok a maguk részéről annak tartanak. Hiszen a felszínes hasonlóságokat leszámítva, egészen mást jelent a demokrácia mondjuk Angliában, mint Romániában, vagy Afganisztánban.

A demokrácia állítólag még mérhető is. Vannak szervezetek, melyek egészen komolyan azzal foglalkoznak, hogy bizonyos ismérvek alapján, persze „tudományosan” határozzák meg valamely ország demokratizálódottságának fokát. Azonban éppen az egységes ismérvek alkalmazása hoz *teljességgel hamis eredményt*, hiszen éppen a demokrácia történetiségében, mentalitásában gyökerező nemzetenkénti egyedisége miatt, valamely látszatra hasonló jelenség, intézmény az egyik esetben valószínűleg súlyos negatívum, míg más állam esetében pozitívum lehet. Dél-Afrikában a négernek egyenjogúsítása a demokrácia győzelmeként értékelhető. És állandóan egyenjogúságról szónokolnak Romániában, Szlovákiában is. Míg a dél-afrikai négernek lehet valóban célja, hogy olyan legyen, mint angol vagy búr származású polgártársa, Kelet-

Európában egészen máshogy vetődik fel a kérdés.

A spanyol alkotmány a *kastíliai hivatalos* nyelven kívül a „többi spanyol” – és a nekik megfelelő közösségekben ugyancsak hivatalos – nyelvnek nevezi a katalánt, a gallegót, a baszkot. *De lehet-e Romániában „többromán” nyelvnek nevezni a magyart, a németet, a lipovánt, a törököt?*

A példák vég nélkül sorolhatók, de talán ennyi is elég annak érzékeltetésére, hogy éppen a kisebbségi, etnikai problémák azok, ahol mindenfajta objektív kritériumkeresés, összehasonlítás csődöt mond.

Az úgynevezett „Freedom House” nevű emberjogi szervezet 1991-ben a szabadságjogok, emberi jogok tekintetében *azonosan értékelte* (azonos pontszámmal jutalmazta) Magyarországot és az akkori Csehszlovákiát. Holott Szlovákiában akkor már létezett a nyíltan diszkriminatív nyelvtörvény, és nem is csináltak titkot abból, *hogy ez a törvény csak kezdete egy átfogó kisebbségellenes „rendezésnek”.*

Míg azonban a közelmúltban csak baljóslatú előérzeteink lehettek, most, hogy Szlovákia, Románia szinte akadály nélkül jutnak be a különböző európai szervezetekbe, annak ellenére, hogy legálisan fasiszta, félfasiszta pártok működnek ezekben az országokban, és azok a kormánypártok fő támogatói – mindenki számára nyilvánvaló, hogy az európai vezető „demokráciák” előtt, a nemzetiségi-kisebbségi kérdés csak sokadrangú és végtelenül cinikusan kezelt problémakör.

Svédország és Finnország példája közismert. Mindkettőben viszonylag csekély a kisebbség létszáma – de

micsoda különbség van közöttük éppen ezen a téren! Finnország a mintegy 6%-nyi svéd kisebbség számára *svéd állam*. Államalkotónak tekintik a svédeket, így az ország valójában egy „*nemzetek feletti állam, amely egyik államalkotó nép mellett sem kötelezi el magát, a másik rovására*”. Svédország ezzel szemben a területén élő őslakos finn, lapp népességet nem különbözteti meg a bevándorlóktól, akik már svéd állampolgársággal bírnak, nem érzékeli a különbséget – talán nem is szándékosan.

Az európai államok többsége magát - akár kimondja ezt nyíltan alkotmányában, akár nem - nemzetállamnak tekinti.

A kelet-európai, bizánci ortodox és török hatás alatt fejlődött államok eredeti „*nemzetek felettsége*” a modern korban igen hasonló eredményre jutott: a nemzetek feletti fordult *szélsőséges nemzetire*. Sőt itt az ortodoxia, az „*igaz hit*” felsőbbrendűség-tudata és vallási türelmet nem ismerő ideológiája és gyakorlata „*modern*” tartalommal telítődve *etnikai felsőbbrendűség tudattá alakult át*. A másokkal szembeni nagyvonalúságnak itt egészen sajátos értelmezése van: az államalkotók nagylelkűségét bizonyítja, ha az egyébként silányabb - és természetesen betolakodóként az

Állam területére került – „*idegennek megengedik*” hogy románok, szerbek, bolgárok vagy görögök legyenek.

Sajátos például az egyébként nyugati kultúrkörökhöz tartozó szlovákság nemzetállami felfogása. Itt a keleti ortodox modellhez hasonló jelenséggel találkozunk, ami nem elsősorban a *kisantant* szövetségesek példájával magyarázható, hanem inkább a saját nemzeti történelem hiányának a tudata, a nemzeti identitás biztos pilléreinek hiányából eredő, de magát magabiztosságnak álcázó kisebbségi érzés eredményez *rendkívül arrogánsan megnyilvánuló intoleranciát*.

Az akár a nyugati, akár a keleti kultúrkörben kialakult (nemzet)államok azonban kétségtelen, hogy a demokratikusság látszatának biztosítása érdekében egy bizonyos határig hajlandók elmenni a kisebbségek jogainak biztosításában. Erre az újdonsült *Európa Tanács* tagok ígéretet is tettek. Korántsem szabad azonban átütő sikert várni, azt feltételezni, hogy az érintettek akár meggyőződésük ellenére is, szabadabb mozgásteret engednek a kisebbségeknek, alkalmazkodva (akár kényszerűen is) a demokratikusság általános elvárásaihoz, nemzetközi kötelezettségeikből eredően. Mivel a demokratikusság normáit diktáló hatalmak esetében is létezik, vagy a közelmúltban létezett a nemzetiségi kisebbségi kérdés számukra is nyilvánvaló, *hogy az állam biztonsága, területi épsége olyan elsődleges érdek, amely megelőzi a demokrácia érdekeit*. Így a legmesszebbmenően megértőek azon államok irányában, amelyek csak azt tekintik demokratikus megoldásnak, ami nem veszélyezteti létérdekeiket. Az államoknak így a területükön élő kisebbségekhez való viszonyulását az határozza meg, hogy mennyiben van okuk az adott kisebbséget az állam *potenciális ellenségének* tekinteni, mely csak azt várja, hogy a saját nemzeti törekvéseit az adott állammal szemben érvényesíthesse.

Elvárhatja-e tehát az állam a területén élő kisebbségtől az önkéntes lojalitást, vagy sem? Ez határozza meg a kisebbséggel való bánásmódot, ez az elvárhatóság pedig történelmileg meghatározott, azáltal, hogy milyen úton tett szert az *adott állam* nemzeti kisebbségekre.

Demokráciáról beszélni a kisebbségi kérdés megoldásában, ugyanakkor pedig eleve kizárni a bármilyen módon való határváltozás lehetőségét - különösképpen akkor, ha egy összefüggő területen élő, esetleg egy szomszédos anyaországban élő nemzet részét képező kisebbségről van szó – *önellentmondás*. Feltételezve, hogy a külpolitikát általában *legalább elemi logikai készséggel rendelkezők* csinálják, akik egy ilyen mérvű önellentmondást képesek felismerni, legalábbis cinizmus. A „*többségi*” népben nem alaptalan a gyanú, hogy mindenféle engedmény, esetleg a demokratizmus olyan igénye, mint a területi autonómia, a kisebbségi önkormányzat más módja, vagy akár a kulturális autonómia, *csak az adott kisebbségnek az államtól való elszakadását készíti elő, még ha az únos-untalan hangoztatja is, hogy nem kíván elszakadni*.

Lehetséges az, hogy például egy romániai választást a nyugati demokratikusnak ismer el, holott az Erdélybe betelepített románok mesterségesen létrehozott többsége miatt a magyar kisebbség törekvései eleve nem érvényesülhetnek. Súlyt fektetnek a képviseleti elvre, és az arányos képviseletre, mert a demokratizmus bizonyítékaként lehet elismertetni azt, ha például a parlamentben a kisebbségnek létszámarányos képvisellete van. Hogy azután milyen lehetőségei vannak az ilyen képviseletnek, azt szomszédaink gyakorlata fényesen bizonyítja.

A „*demokratikus*” formák tehát a kelet-közép-európai viszonyok között a jelenlegi *status quo* alapján *kisebbségellenes célokat is szolgálhatnak*.

Forradalom és szabadság I.

A székelyek az 1848–1849-es forradalomban és szabadságharcban

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc a székely történelemnek éppoly meghatározó fejezete, mint a magyar történelemnek. A forradalommal véget ért a székely rendi társadalom több évszázados korszaka kialakultak a polgári társadalom fejlődésének a lehetőségei és keretei. Ugyanakkor 1848–1849-ben a székelység végképp kijelölte a helyét az egyetemes magyar nemzetben. Röviden: 1848-cal véget ér a középkori székely nemzet története, a *natio siculica*, aminthogy megszűnt az erdélyi *három nemzet* rendszere is, amelyen Erdély alkotmánya több évszázadon át alapult. A modell példa, amelyhez a székely fejlődés Erdélybe ágyazottan több-kevesebb sikerrel ezentúl igazodni próbál, nem más, mint a nyugat-európai civilizáció, a polgári világ.

A múlt meghaladásának szükségességét jól látta a liberális magyar nemesi-értelmiségi elit, Erdélyben is és a székelységben is. Éppen ezért habozás nélkül bekapcsolódott az európai forradalom hullámába, amely 1848. márciusában Páris felől Bécsen és Pesten keresztül Erdélybe is eljutott.

Nézzük meg, milyen volt a Székelyföld, a székely társadalom helyzete 1848 előtt, hogy aztán számba vehessük a forradalmi években bekövetkezett változásokat.

Mint közismert, a Keleti-Kárpátok erdélyi elő-terében, a Maros, a Nagy- és Kisküküllő, valamint az Olt folyó felső és középső terein elhelyezkedő *Székelyföld* négy székre oszlott, ezek *Háromszék*, *Csikszék*, *Udvarhelyszék* és *Marosszék*. Székelyföldre tartozott a távolabbi kis *Aranyosszék* is. A székelymagyarság összlétszáma az 1840-es évek végén mintegy 400 ezer főnyi volt. A székely társadalom századokra visszamenően földművelő-állattenyésztő társadalom, amelynek adekvát településformája a falu volt. A székelységnek *több mint 90 százaléka az említett székek*

435 falujában élt. A városok fejlődése messze elmaradt a szász városokhoz viszonyítva, de mégis jelentős céhipari és művelődési központ *Marosvásárhely*, *Székelyudvarhely* és *Sepsiszentgyörgy*, céhes ipara által *Kézdivásárhely* is. Erről a földművelő székely társadalomról mégis nehezen volna elmondható, hogy tipikus földművelő társadalom volt. A feudalizmus korában ugyanis a tipikus földművelő társadalmakat alapvetően a jobbágyrendszer határozta meg, mint Erdélyben a románságét vagy a magyarországi magyar társadalmat. A Székelyföldön viszont a jobbágyrendszer bár elterjedt volt, nem lehetett meghatározója a társadalom jellegének, mert a *székelységnek valamivel több mint a felét különböző szabad társadalmi kategóriák tették ki.* A szabad székelység: *szabad földművelők, határőri rendűek, kispapok, városi polgárok, kívül maradtak a feudális függőségek formáin, számukra 1848-ban a társadalmi szabadság kérdése másként tevődött fel, mint a politikai jogok nélküli, földesúri hatalom alatt élő jobbágyság és zsellérség számára.* A jobbágyság mindenekelőtt társadalmi szabadságot akart, minden más kérdéshez való viszonyulását a felszabadulása határozta meg. A határőri rendszerben élő csikszéki és háromszéki székely szabadok ettől a Habsburg-hatalom által 1764-ben rájuk kényszerített tehertől (fegyverviselés) szerettek volna megszabadulni, amelyek történetét a madéfalvi vérfürdő emléke kísérte és amely számára az idegen elnyomást (idegen tisztek, német vezényleti nyelv) is jelentette. A határőrvezeten kívül maradt Maros- és Udvarhelyszék, nagyrészt Aranyosszék szabad földművelői, a korábbi lovas- és gyalogrendű székely családok leszármazottai, a *közös teherviselés polgári programjéért lelkesedtek*, mert a székely rendiségben túlszaporodott fő-, közép- és kispapok családok privilégiuma, a tehermentesség a nem kiváltságos, szabadparaszti rend (és a jobbágyság) túlzott adóztatását, megterhelését vonta maga után. S mit akart a székely vezetőréteg, a fő- és középnemesség, a hivatali értelmiség?

A reformkori nemzeti mozgalom a vezető székely társadalmi kategóriát megosztotta. A nemzeti liberális mozgalom fő- és középnemesi vezetői *id. Bethlen János* (1792–1851), *ifj. Bethlen János* (1811–1879), *Pálffy János* (1804–1892) mindnyájan Udvarhelyszékből, *Berzenczey László* (1820–1884), Marosszékből, *Balási József* (?–1855), *Mikó Mihály* (1817–

1881) Csíkból, Háromszékből *Szentkereszti Zsigmond*, valamint a szabadfoglalkozású liberális értelmiség: ügyvédek, papok, kollégiumi tanárok, mint *Berde Mózes* (1821–1893), *Fábián Dániel*, már korábban bekapcsolódtak az erdélyi magyar nemzeti mozgalomba. A polgári átalakulást a székely-magyar nemzeti mozgalom is a Magyarországgal való egyesülés által vélte biztosíthatónak. Nem véletlen Széchenyi befogása, Kossuth egyre nagyobb népszerűsége s Wesselényi Miklós politikájának támogatása a székely vezetőréteg által. Bár ez a mozgalom terjedt, a konzervatívok befolyása még erős volt. Különösen *Apor Lázár* báró (1784–1868), a későbbi erdélyi kancellárhelyettes, *Apor Károly* nagybirtokos, *P. Horváth Albert* (1800–1874) háromszéki, *Matskási Lajos* udvarhelyszéki, *Tholdalagi Ferenc* (1803–1864) marosszéki, valamint *Dindár Antal* aranyosszéki főkirálybíró, mindnyájan a Jósika Samu (1805–1860) és öccse, *Jósika Lajos* (1807–1891) által vezetett erdélyi konzervatív párt támogatói testesítették meg a székelységben a nemzeti liberális mozgalommal szembeszegülő konzervatív társadalmi erőt. A konzervativizmus katonai támasza volt Erdélyben a Nagyszebenben székelő császári főhadparancsnokság, *Puchner* (1799–1852) fővezérrel az élén. A konzervatívok számítottak a két román határőrezred mellett a *csíki és a háromszéki gyalogezredek*, valamint a *székely huszárezred tiszti karára is*. A Gubernium, amelynek elnöke a tudós *Teleki József* (1790–1855) fő kormányzó, szintén a konzervatív Erdély megőrzésének eszköze, de nem idegen sem az alkotmányos reform gondolatától, sem a magyar nemzeti gondolattól. Aminthogy a Nagyszebenben székelő s 1848-ban *Mikó Imre* (1805–1876) vezetése alatt álló *Erdélyi Kincstár* tisztviselői kara is ingadozik a kor két nagy irányzata a konzervatív, illetőleg a nemzeti liberális mozgalom között.

Az 1848 előtti békés évtizedekben a liberális reformmozgalmat az erdélyi országgyűlésen háttérbe szorították a Bécs támogatását élvező konzervatívok. A kik még hosszú konszolidációt reméltek, mint a *bécsi udvar és Metternich kancellár*. De ehelyett „vihart arattak, mert szelet vetettek”, akkor, amikor az alkotmányos, békés reformok útján még sok mindent – talán mindent – megoldhattak volna. Egy bizonyos: 1848–49-ben kevesebb vér folyt volna Erdélyben, ha Wesselényiék el nem nyomja Bécs és az erdélyi konzervatív csoportosulás.

A „vihar” 1848 márciusával érkezett Erdélybe. De a *vihar* szó voltaképpen nem is illik Erdély márciusi forradalmára, hiszen békés, alkotmányos formákban kezdődött, s ha mégsem helyteleníthető a használata, az azzal áll összefüggésben, hogy a békés formákat hamarosan erős társadalmi és nemzeti konfrontációk váltják fel, hogy 1848 őszén Európa legvéresebb polgárháborúja düljön fel a történeti Erdély kies tájait, nemrég még patriachálisnak tűnő falvait-városait.

SZÉKELY NÉPVISELET

De térjünk vissza a Népek Tavaszának nevezett márciusához!

A bécsi és pesti forradalom híre 1848. március 20-án egyszerre érkezett meg Kolozsvárra, az *Erdélyi Nagyfejedelemség* fővárosába, ebbe a nagyrészt magyarok által lakott nagy múltú városba, ahol az erdélyi magyarság vezető rétegének nagyobb része tartózkodott. Ez megkönnyítette a helyzetüket; azonnal összeült a liberális ellenzék tanácskozni a teendőik felett. Miután az ellenzék *id. Bethlen János* vezetésével már összeállította az erdélyi magyar nemzeti mozgalom programját, megjelent a gyűlésen *Jósika Lajos*, s az

erdélyi konzervatívok nevében egyetértését nyilvánította a programmal, amelyről 23-án közös nyilatkozatot adtak ki. Ezt nevezték *kolozsvári programnak*, amely a következőket tartalmazta: hívják össze minél hamarabb Erdély országgyűlését, hogy törvényt hozzon a *közteherviselésről, a törvények előtti polgári egyenlőségről, a jobbágyfelszabadításról és a székely nemzet sérelmeinek orvoslásáról*. És mindenekelőtt *mondja ki Erdély unióját Magyarországgal*. Tehát a program: *unió és társadalmi reform*. Ez volt az első erdélyi reformcsomag, amely a március 15-i 12 ponttal és a Pozsonyban elfogadott törvényekkel együtt végig az erdélyi események központjában áll: a magyar és székely törvényhatóságok és a magyar és székely-magyar társadalom gyorsan elfogadta, ereje végső megfeszítésével harcolt életbe léptetéséért, míg a *román és szász* társadalom többsége kezdeti egyetértés után, *szembefordult a kolozsvári magyar programmal*. Többséget mondunk, mert az erdélyi románság közt mindig voltak s nem jelentéktelen számban olyanok, akik, bár feltételeiket hangoztatták, főként a román nemzeti jogok biztosítását illetően, kitartottak a magyar forradalom mellett.

A székelység 1848 tavaszán a székek és a városok közgyűlésein megvitatta és elfogadta a már említett kolozsvári programot. A hatósági fórumokon a konzervatívok mindenütt háttérbe szorultak és a kezdeményezést határozottan átvette a korábbi liberális ellenzék, amely sietett maga mögé felsorakoztatni a székelység tömegeit. A legkonzervatívabb két fő királybíró: *Matskási Lajos* Udvarhelyszéken és *Dindár Antal* Aranyosszéken kénytelen megválni tisztségétől, akiknek helyébe közismert reformpártiak lépnek, *ifj. Bethlen János* az előbbiben, illetőleg *Zeyk József* (1806–1852) az utóbbiban. Az európai forradalom híre, a nagyhatalmú *Metternich* bukása, a pesti forradalom győzelme, a felelős magyar miniszterelnök, *Batthyány Lajos* kinevezése nagy lelkesedést váltott ki a közvéleményben. A korábban csendes székely városok utcáit tüntetők lepik el, igazi társadalmi fórumokká változtatva a főtereket.

Marosvásárhely kezdte, ahol az ott gyakomokoskodó jogásziifúság március 22-én gyűlésen mondja ki *Horváth János* ellenzéki képviselő védnöksége mellett, hogy magáévá teszi a pesti ifjúság 12 pontját. Csatlakoznak a magyar joggyakomokokhoz románok és szászok is, köztük a később nevezetes *Avram Iancu* (1824–1872), *Papiu Ilarian* (1828–1878) és mások, akik a jobbágyfelszabadítást első teendőnek nyilvánították. Ekkor még az ott tartózkodó szász ifjak sem utasították el a pesti 12 pontot, az uniót sem. 25-én a városban tüntettek, este fáklyásmenet volt, forradalmi dalokat énekeltek. Április elsején Székelyudvarhely főterét is nagy néptömeg lepte el. A szónok a megbukott *Metternich* rendszerét, mint „a nép zsírját szívó, az erkölcsöket megmérgező, a hatalmat

csak egynéhánynak kezében összpontosító” rendszert bírálta. *Pálffy János*, a székely ellenzék kiemelkedő vezéralakja a népgyűlésen kijelentette: boldog, mert ezután nem fog hereként élni az ország javaiból, hanem annak terheit hordozva, jövőjét a köznéppel együtt munkálja. Udvarhelyszék nemesi rendje 1848. március 30-án elhatározta, hogy lemond nemesi címeiről, s a közterhekből részesedni kíván. Csíkbán április 12-én, ugyancsak nagygyűlés keretében, új erő lépett fel: a határőrkatonaság képviselői követelik a 84 éve tartó terhes határőri intézmény megszüntetését. *Mikó Mihály* (1817–1881) helyettes főkirálybíró egyet értett, de a változások csendes bevárására kérte a népet. Háromszéken a székely társadalmi rendek közötti nézeteltérések belső forrongás lehetőségét vetítették előre, ezért itt a felszültségek csökkentése volt napirenden, hogy a korszerű reformok megvalósítását el lehessen kezdeni. Így is történt. Háromszék közgyűlésén, április 11–12-én minden társadalmi rend képviseltette magát. Abban nem volt véleménykülönbség, hogy a pesti 12 pontot, s a kolozsvári programot Háromszék elfogadja, ebben a kérdésben egyöntetű igen volt a közgyűlés állásfoglalása, de a hogyan kérdésében jelentős *véleménykülönbség mutatkozott*. A mérsékelt szabadelvű nemesség *Szentiványi György* képviselővel az élen itt is az alkotmányos formák betartására hívta fel a népet, de a határőrkatonai képviselők közbevágtak: *„Megcsalatlunk, mint valánk csalva 84 év óta”*. A közgyűlés vezetői érvekkel csendesítették le a katonai rendek képviselőit, hogy végül a közgyűlés elfogadja azt a programot, amely 1848 tavaszán a legfrap-pánsabban fejezte ki az egész székelység akaratát. Az elfogadott program a következő pontokat tartalmazta: *az unió megvalósítása; a közterhekben a hon minden fia részesedik; egyenlő polgári és vallási szabadság jár mindenkinek; az úrbéri*

viszonyok kárpótlás mellett teljesen megszüntetendők; a székelyföldi határőr-katonai rendszer megszűnik és helyette nemzetőrséget szerveznek. Vitán felül: a feudalizmus és rendiség, valamint az abszolutista kormányzati rendszerek végét jelentette ez a program, amely egyben megalapozta a székely társadalom polgári átalakulását.

3.

Erdélyben túlságosan elhúzódtak az előkészületek, tehát engedve, a forradalom ellenségeinek, hogy az első megrettenésükből felocsúdva, szervezkedni kezdjenek, rendezzék soraikat, majd szembeforduljanak a forradalommal. Igaz, hogy ami Erdélyben történt, az nem írható mind saját számlájára.

Az átalakulás törvényes fórumának, az erdélyi országgyűlésnek az összehívását, bár a liberális magyar ellenzék, köztük a székelyek is már a márciusi napokban kérték és követelni kezdték, de Bécs ellenállását csak nehezen és később sikerült legyőzni. S akkor is csak úgy, hogy *Teleki József* fő kormányzó önhatalmúlag hirdett országgyűlést, melynek megnyitását május 29-re tűzte ki. Ezt aztán az udvar is jóváhagyta. De a kéthónapos késés máris nehéz helyzetet teremtett: áprilisban és májusban tömegessé váltak a jobbágymozgalmak, s a *kamarillától* kiinduló propagandának sikerült elhítenie a köznéppel, hogy a jobbági terheket nem a magyar forradalom, hanem a császár törli el. Annál inkább hatott ez a propaganda, mivel a *május 15–17-i balázsfalvi Román Nemzeti Gyűlés* már feleskette a románságot a császár iránti hűségre, kijelentve, hogy még tárgyalni sem hajlandó az unióról mindaddig, amíg az erdélyi románságot nem nyilvánítják bevett, önálló politikai nemzetté.

Végül, ha késlekedve is, május 29-én Kolozsváron megnyílt az utolsó erdélyi rendi országgyűlés. Ott voltak

Erdély magyarságának ismert képviselői, akik a megelőző két évtizedben a reformmozgalmat vezették: *Wesselényi Miklós* (1796–1850), *Kemény Dénes* (1803–1849), *id. Bethlen János*, *Szász Károly* (1798–1853) és mások. Ez az országgyűlés hozta meg az átalakulás törvényeit; megszavazta az uniót, a törvény előtti egyenlőséget, a jobbágyszabadítást, a szabad sajtót, törvényt hozott a választói jog kiterjesztéséről. Ezek a törvények véget vetettek a feudalizmusnak, a rendi kiváltságoknak, s megalapozták Erdély polgári átalakulását. Megoldás nélkül maradt viszont Erdély egyik legsúlyosabb kérdése, a nemzetiségi kérdés, amely egyre inkább birodalompolitikai problémává, az 1848-as forradalom gordiuszi csomójává vált.

Ezek ellenére a kolozsvári országgyűlés elvégezte a legalapvetőbb feladatát. A jelenlevő 22 szász és 5 román képviselő is megszavazta a törvényeket, az uniót is, de – amint rövidesen kiderült – a román és a szász vezetőréteg nem értett egyet az unióval, s csak idő kérdése volt, hogy a kamarilla a maga oldalára állítsa mind a román, mind a szász nemzeti mozgalmat.

A székelység képviselői: *Berde Mózes*, *Mikó Mihály*, *ifj. Bethlen János*, *Pálffy János* és mások, azt is kérik, hogy a székely katonaság ügyét oldja meg elfogadható módon az országgyűlés. De ebben a kérdésben csak elvi döntés született, mert az események azt mutatták, hogy szükség van a székely fegyveres erő megtartására. Tetézte a bajt, hogy a székelyföldi jobbágyságnak csak töredéknyi részére terjedt ki a jobbágyszabadító törvény, mivel az ún. székely örökségeken – az ősi székely magánbirtokokon – települt jobbágyot kivették az úrbériség fogalomköréből. Emiatt nagy elégedetlenség keletkezett a székelyföldi jobbágyság soraiban.

4.

A magyar közvélemény, sőt a politikai vezetők körében is élt valamiféle olyan elképzelés, hogy a Székelyföldön minden rendben van, hogy ott nem osztják meg belső ellentétek a társadalmat. Emiatt nagyok voltak az elvárások is, főként a székely katonai erő iránt. Következésképpen, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarország déli határait veszély fenyegeti, *Batthyány* miniszterelnök a székelyeket is segítségül hívta a veszély elhárítására. Május 19-én felhívással fordult hozzájuk, hogy küldjenek kebelükből önkénteseket a szervezendő magyar hadseregbe. A felhívást *Gál Sándor* (1817–1866) miniszteri katonai tanácsadó, a Székelyföld későbbi katonai főparancsnoka, valamint *Klapka György* (1820–1892) százados, később Bem tábornok helyettese vitte a Székelyföldre. *Klapka* részletes beszámolójából ismerjük a küldetés lefolyását. Jelentése szerint a székely fiatalok közt mindenhol lelkesedést tapasztalt, de a széki tisztségek visszafogottságot mutattak, és ez nem kis zavart keltett a közvéleményben. Arról volt szó, hogy a küldöttséggel egyidőben érkezett meg a Gubernium

átirata Kolozsvárról, gyanúsnaak ítélve az említett küldöttek tevékenységét – mivel azok nem jelentették az erdélyi központi szervnél küldetésük célját.

Legeredményesebben Háromszéken működtek: itt három népgyűlést rendeztek és egyiken *Dobay* ezredes, a második gyalogezred parancsnoka kijelentette, hogy kész segítséget nyújtani a magyar forradalom vezetésének, amikor arra felszólítást kap. A háromszéki jobbagység már említett elkeseredését úgy sikerült megszüntetni, hogy *Pünkösti Gergely* (1822–1912) őrnagy, nyilvánvalóan nem csak saját véleményét fejezve ki, kihirdette, hogy Háromszéken ettől a naptól kezdve megszűnik a robot. Fokozatosan kialakult Háromszéken az a belső társadalmi egység, amely aztán lehetővé tette az eredményes cselekvést. A nyár folyamán megkezdődött a katonai együttműködés is a székelység és a magyar kormány között: a háromszéki gyalogezred egy zászlóalja és egy huszárosztály júliusban csatlakozott a magyar haderőhöz, s ugyanezt tette augusztusban a csíki ezred egyik zászlóalja is. Ezek az egységek részt vesznek a *Jelacic* elleni harcokban, és majdan *Bem* erdélyi hadjáratában kiváló helytállással érdemlik ki a fővezér többszöri elismerését. De ez még messze van.

A polgárháború kezdeteiről eltérő véleményeket olvashat az érdeklődő a magyar vagy román, illetőleg a szász történetírásban, amelyek olykor nyíltan, máskor hallgatólagosan, de mindig a másik félre hártják a nagy véráldozattal járó katasztrófának az ódiomát. (Szerencsés kivételnek tartjuk a háromkötetes Erdély történetének megfelelő részét, amelyet *Miskolczy Ambrus* írt.)

1848. szeptember 11-ét írták, amikor *Jelacic* főerői Bécs tudtával, engedelmeivel, sőt megbízatásával átkeltek a Dráván, hogy elnyomják a magyar forradalmat. Szeptember 14-én a Bécsből visszatérő *Urban* alezredes, nyomban átveszi a 2. román határőrezred parancsnokságát, lázadónak nyilvánítja a magyar kormányt, megtagad minden engedelmisséget Erdély képviselőitől és megkezd a román népfelkelés szervezését. Naszódon egymás után esketi fel Észak-Erdély falvait, köztük magyarokat is (amelyeket részben vagy többségben, erőszakkal hajtanak Naszódra), a császár hűségére és a magyar kormány ellen. A Naszódra vonuló parasztok magukkal hurcolják számos falu földesurát, református papokat, tisztségviselőket, bántalmazzák őket, Naszódon pedig *Urban* ítélkezik felettük. Megmozdul az első román határőrezred is, ugyanígy cselekedve Balázsfalva körzetében. A Gubernium és *Vay Miklós* (1802–1894) teljhatalmú kormánybiztos hol egyezkedni próbálkoznak *Urban*nal, aki gögősen és megalázóan elutasítja, hol erőszakhoz nyúlnak, mint például *Aranyoslónán* szeptember 11-én, amikor katonaság nyomta el a magyar sorozóbizottság működése ellen felkelt román parasztnemmozdulást. Szeptember 16-án a *Szász Nemzeti Egyetem* is megtagadja az engedelmisséget a magyar kormánynak. Szeptember 15–25 között egy újabb (a harmadik)

MAGYARVALKÓ

balázsfalvi gyűlés 15 román légió, azaz 195 000 felkelő felfegyverzését határozza el. S már *Puchner*, a császári haderő főparancsnoka csak később hagyja jóvá ezt a tervet, gyakorlatilag máris megkezdődött a román népfelkelés. A magyar nemesség, s a hivatalnoki kar menekül a falvakból a magyar városokba. Számos kastélyt felégetnek, kifosztanak a felkelők. A magyar városok szervezik a nemzetőrségeket, amelyek ki-kicsapnak a felkelő alakulatokra; október 12–13-án a kolozsvári, illetőleg a marosvásárhelyi ideiglenes rögtönítélő bíróság kivégeztet négy román felkelőt, köztük *Batrneau prefektust*. Olaj volt a tűzre... A felkelés általánossá válik, az erdélyi magyarság kétségbeesve fordul a székelységhez segítségért. Ilyen körülmények közt kerül sor az agyagfalvi Székely Nemzeti Gyűlés megtartására.

(Folytatjuk!)

EGYED ÁKOS

Erdély

Erdély, illetőleg szűkebb-tágabb szomszédsága gazdaság- és politikatörténetét, jelenét érintő beszélgetésekben a geográfikum, a hely megjelölése szinte mindig hemzseg a hibáktól. A földrajzi ismeretek pontatlanságát, a topográfiai pongyolaságokat hallva, olvasva ingerültek leszünk, s a helyesbítés szándékával gyakran közbe is szólunk, írunk, ki-ki vérmérséklete, pedagógiai érzéke szerint. Mégis feltehető a kérdés: mint szülők, tanárok, közéleti emberek a szilárd helytörténelmi ismeretek „napi ügyei”-ben való eligazodásért, Erdély, Romániai illetve a Kárpát-medencén belüli valóság-hű szomszédságkép földrajzi ismereteink karbantartásáért megteszünk-e mindent? És vajon van-e különbség az eltevelyedések súlyossága között, amikor Magyarországon erdélyi barátainkat tanulatlan emberek románnak hisznek, mondanak, és emiatt ők joggal felháborodnak. Majd elmesélik, hogy most Szlovákiába – és nem a Fehvidékre – szerveznek egy tanulmányi kirándulást, és azt is, hogy a vonaton Komáromba, nem pedig Jókai Komáromába, irányították színes pántlika beszerzésre a velük együtt utazó nénit. Azt is gyakran tapasztaljuk, hogy a nemzeti, nemzetiségi kép dolgában ki-ki olvasmány- vagy utazási élménye alapján

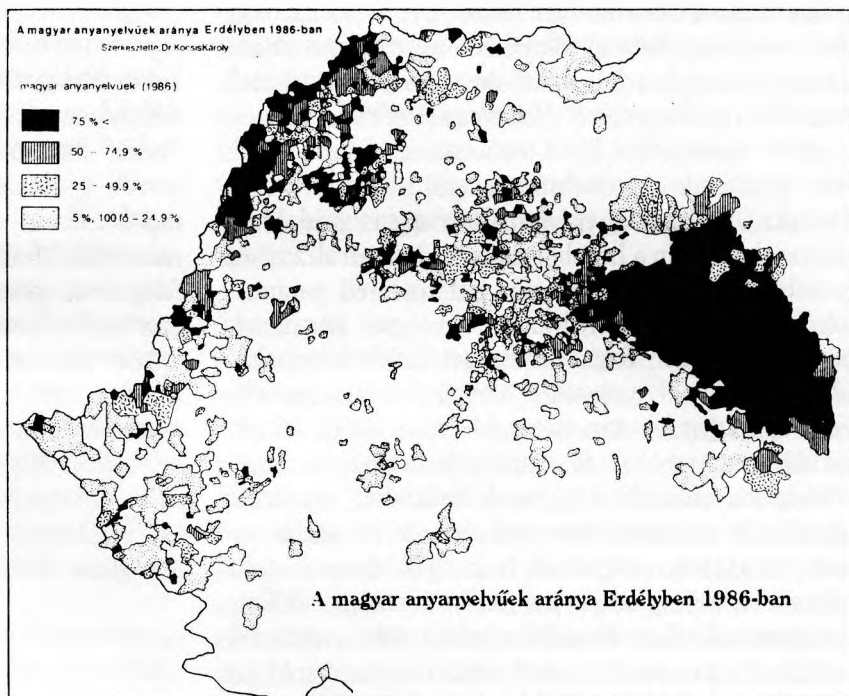
vonleáltalánosító következtetéseket. Pedig a valós helyzet legtöbbször más.

A tájékoztatás, a közművelődés elősegítése tehát rendszeres és aktív részvételt kíván meg a geográfiai művelőitől is, mert minden helyes adat, térkép – llettlegyen az régi vagy mai – valakinek fontos és új. Alábbi írás a legfontosabb régi és új szakirodalmi ismeretek alapján Erdély földrajzára vonatkozóan és a változások mutatóira ad tájékoztatást.

Földrajzi helyzet

Európához tartozik. Szemben a Keleti- és Déli-Kárpátok félkörívén túli, Kelet-Európához tartozó Olténia, Munténia, Moldva és Dobrudzsa Balkánra, illetve a Kelet-Európai-síkságra tekintő történelmi tartományaival.

A Kárpátokon inneni 103 ezer km²-es terület egészét az utóbbi évtizedekben kissé leegyszerűsítve, de egyre inkább Erdélynek nevezi a köznyelv. A történelmi Párcium (Részek) és Erdélyhatárán emelkedik ki a mintegy 150 km-es átmérőjű Erdélyi-középhegység. Ennek délen vulkáni kristályos kőzetekből felépülő

A mai Románia területének közepén É-D-i, majd K-Ny-i irányú félkörívében felgyűrődött kárpáti hegységrendszer az a választóvonal, amelyen belül Erdély, illetőleg a Királyhágón inneni, a nagy magyar Alföldhöz tartozó párciumi és bánáti rész történelmi, kulturális, gazdasági és forgalmi szempontból Közép-

erdélyi-érchegységi, illetve mészkőből felépülő bihar-hegységi tömegétől nyugatra, pontosabban a Felső-Tiszától az Al-Dunáig terjedő mintegy 1000 km hosszúságú határmenti sávban húzódik a Nagyalföld termékeny síksága. A Sziget-hegységen túlviszont a fiatal tengeri üledékekből álló, a folyók sokaságával felsza-

badult Erdélyi-medence dombsági tájai (Szilágyság, Mezőség, Küküllővidék) következnek.

E táji szempontból rendkívül változatos medence keleti szegélyén húzódik Európa leghosszabb, mintegy 600 km hosszúságú és legfiatalabb vulkanikus övezete (Avas, Kőhát, Gutin, Lápos, Radnai-, Kelemen- és Görgényi-havasok, valamint a legismertebb Hargita). Tőlünk legtávolabb, vagyis a Tisza forrásvidékétől a Prahova völgyéig terjed a homokkő vonulatokkal meghatározott Keleti-Kárpátok. A Keleti-Kárpátok, s az ásvány- és gyógyvizekben igencsak gazdag belső vulkáni övezet között sorakoznak a Maros és az Olt folyók forrásvidékével jellemezhető székegy hegközi medencék (Gyergyói-, Csiki-, Három-széki- és Barcasági-medence). Erdélyt Délen a Prahova-völgyétől az Al-Dunáig (Kazán-szorosig) terjedő Déli-Kárpátok kristályos kőzetekből felépült magas hegységi vonulata zárja le. A Keleti-Kárpátokat csak néhány átjárható szoros (Tölgyesi-, Békás-, Gyimesi-, Ojtozi-szoros) keresztezi.

A Déli-Kárpátok keleti végén legfontosabb a Brassót Bukaresttel összekötő Predeáli- vagy Tömösihágó. Ettől nyugatra a Fogarasi-, illetve a Szebeni-havasok között az Olt folyó, a Kudzsiri-, illetve a Szörényi-havasok között a Zsil áttörése teremt a Havasalföld felé átjárót (Vöröstorony-, illetve Szurdok-szoros). E földrajzi tény azért szükséges nyomatékkal kiemelni, mert a Kárpátok erdőségeikkel borított magas hegységi zónái csakis ezeken az átjárókon teremtettek kapcsolatot Erdély és a Regát (Moldva, Havasalföld) között, míg Magyarországra felé a természetes

forgalmi vonalak mindig is adottak voltak. Ez máig kimutatható a kulturális örökségekben.

A hegyek, medencék, völgyek, dombságok és síkságok sokasága által tarkított Erdély földje – rendkívül változatos földtörténeti múlt következményeként – ásványi nyersanyagokban (földgáz, kőszén, vas, nemes- és ritkafémek, kősó), valamint hasznosított és potenciális vízenergiában gazdag. A hegytetőkkel, hegközi medencékkel, valamint a különböző magasságú dombokkal tarkított lejtős, és emiatt csuszamlásveszélyes felszínek leg többjén a szántóföldi termelés, a legeltető állattartás jobbra csak kisparaszti gazdálkodással folytatható. A nagyüzemi mezőgazdasági termelés feltételei inkább a síksági részeken, a nagy folyók széles völgyésíkjain (Szamos, Maros, Olt) vannak meg. A ritkán lakott közép- és magashegységi területek pedig a lombos, illetve fenyőerdőségek termőhelyei.

A településhálózat regionális jellemzői

Erdély tájain a mező- és erdőgazdálkodás színtereinek a változatossága, nem különben az azokhoz való alkalmazkodás kényszere évezrede meghatározója a falvak belső rendjének, településmorfológiai megjelenési formájának. De ugyanúgy a fémes és nemfémes ásványbányászat, a kitermelt alapanyagok feldolgozásának és értékesítésének politikai viszonyoktól függő konjunkturális vagy dekonjunkturális időszakai, legfőképpen pedig az évezred történelmi viharai mélységesen kihatottak az erdélyi falusi térség formálódására, nemzetiségi összetételére. A legutóbbi évszázadban a helyi természeti erőforrások kitermelésének bázisán nyugvó iparosítás, főleg pedig a vasút- és közúthálózat kiépítése gyakorolt struktúra átforgató hatást a településhálózatra. A kedvező helyzeti energiák dinamikus térségeket, városi övezeteket teremtettek

a helyi erőforrásokban szűkölködő, vagy város- és közlekedésárményekben levő falvak kárára. A helyi közösségek minden erőfeszítése ellenére e depressziós területek leépülése évtizedek óta tart, amit csak tetézt az utóbbi négy évtized centralizációs ipar- és városfejlesztési politikája. A pusztulásra kényszerített falvak ezreit kívánta a Ceausescu-féle „szisztematizálás” rémálma tudatosan lerombolni, kulturális gyökereiktől, értékeiktől, halottaiktól megfosztani évszázados faluközösségeket. A közvetlenül érintett milliókkal együtt az egész civilizált világ reméli, hogy az esztelen terv megvalósulásának egyszer s mindenkorra vége!

Kocsis Károly adatai (1986) szerint az Erdély múltjából örökölt településhálózatban még ma is meghatározó a falu. Az 5134 településből 5021 (97,8%) a falu, és 113 (2,2%) a közigazgatásilag várossá nyilvánított település (a funkcionális, infrastrukturális szempontból tényleges város ennél jóval kevesebb). Táblázatai a népek, nemzetiségek, köztük a magyarságszámarány-változásáról közöl 110 éves időkeresztmetszetben adatokat. Erdély össznépességére vonatkozó táblázatból tudhatjuk meg, hogy 1910 és 1986 között 5 millió 221 ezerrel 7 millió 948 ezerre nőtt a helyi lakosság. Ezen időközben a városok népessége

BRASSÓ KATALIN-BÁSTYA

közel hatszorosára nőtt, nagyobb részben természetesen a falusi népesség bevándorlása révén. A rohamos ütemű emigráció ellenére az erdélyi falvak össznépsége még ma is meghaladja a városi lakosságét.

A falusi térség jellemzésénél maradvra, a nagyfalvas településstruktúra a tényleges Erdélyben „tájidegen”, mert hogy 3 ezer lakoson felüli népességtömörülésekkel csak a magyar Alföld trianon óta Romániához tartozó keleti sávján találkozhatunk. És ez a térség településmorfológiailag is kuriózum Európa térképén. A Bánát–Arad–Temesvár–Lugos zónájában – a török kiűzését követően – a 18. században tudatos mérnöki munkával települt be. Azaz a mocsarak lecsapolását követően szabályos telkekkel sakk-táblaszerűvé formált falvaival ez a táj a 20. század modern városait idéző morfológiai jegyeket visel. A ma sokszor 6–7 ezer lelkes falvak létesülésük idején népességüket szinte a teljes Közép-Európából nyerték. A széles, termékeny síkságon mozaikosan követték egymást a sváb, szlovák, ruszin, magyar horvát, szerb falvak, a legtömegesebb román falusi települések között.

A hegységekből kilépő széles völgysíkokon (Maros, Körösök, Szamos), s a székely medencékben a falvak közepes méretűek, leggya-

koribbak az 1–2 ezres falvak. Kisebb településnagyság jellemzi a jó termőhelyi adottságú dombvidékeket (pl. Küküllő-vidék), ahol az 500–1500 lélekszámú falvak többnyire egy-egy folyó völgyében (pl. Nyárádmente) vagy az utak mentén (pl. Mezőség) települtek, esetleg kisebb medencét foglalnak el.

Az erősen szabdalt dombságokon (az Erdélyi peremhegyvidék, Réz- és Meszes-hegység, Beszterce-vidék), illetve a közép- és magas hegységeken egészen más a faluszerkezet. E ritkán lakott térségeken 200–500 lelkes aprófalvak sorakoznak. Az erősen szabdalt térszíneken az utcák nem zártak, a szétszórt házak között gyakran terjedelmes kaszálók, kisebb szántóföldek helyezkednek el (Gyimes-völgye). A hegyekben (Erdélyi-szigethegység, Kárpátok) a szórványtelepülésszerkezet is gyakori. Külön érdekesség, hogy sok helyütt ikerfalvak jöttek létre, egyik fönn a havasokon (esztenák), a másik lenn a völgyben, mindkettő ugyanazon településnévvel.

Etnikai összetétel

A történelme folyamán mindig is soknyelvű, a 16. századtól sokfelekezetű Erdély etnikai összetétele századunk politikai változásait, a trianoni terület-elcsatolást követően rohamosan változott. Míg 1910-ben a többségében levő románok mellett közel 32%-kal szerepeltek a magyarok és a 10%-ot meghaladta a német nyelvű erdélyi szászok, illetve bánáti svábok aránya és jelentős közösségeket alkotott – főleg városokban – a zsidóság, és jellegzetes nyelvszigeteket képeztek a bánáti

szerbek, a rézhegységi szlovákok, a máramarosi ruszinok és a szinte mindenütt élő cigányok, addig mára a román nemzet 70%-os többségre jutott az említett nemzetiségek kárára. A második világháború utáni évtizedes diszkrimináció, majd a kényszerű vagy önként vállalt kitelepedések révén a szászok 800 éves, a bánáti svábok 250 éves területei felbomlottak, a hivatalos statisztikai adatok tükrében össznépségeen belüli részarányuk a korábbi harmadára – már talán csak negyedére – zsugorodott. Sokszorosán érvényes az etnikai erózió a zsidókra, korábbi közel kétszázézeres tömegük háromnegyede a fasizmus áldozata lett, s a maradéknak kétharmada már 1956-ig kivándorolt (főleg Izraelbe). A folyamat végeredménye, hogy a múltban döntően magyar anyanyelvű zsidók lélekszáma már 1977-re 8 ezer alá süllyedt. Az első és a második világháborút követő többszázézeres kényszerű kitelepedés ellenére a magyarság száma és aránya jelentős maradt. A hivatalos népszámlálási adatok persze torzítanak, azokból azonban mégis kitétni, hogy a több

évtizedes erőszakos asszimiláció, a városok leplezetlen elrománosítása és minden egyéb egzisztenciális, nyelvi, kulturális diszkrimináció ellenére a magyarok Erdélyen belüli részaránya – ez ideig! – vészesen nem csökkent le (1920-ban 25,8%, 1986-ban – Kocsis Károly számításai szerint – 25,1%). Sőt, az erdélyi

A legnagyobb erdélyi magyar anyanyelvű közösségek 1956-ban és 1986-ban (ezer főben)

1956		1986	
Kolozsvár	77,8	Kolozsvár	120,9
Nagyvárad	62,8	Nagyvárad	111,3
Marosvásárhely	50,2	Marosvásárhely	96,5
Arad	37,6	Szatmárnémeti	69,3
Temesvár	36,5	Temesvár	65,2
Szatmárnémeti	25,2	Brassó	58,7
Brassó	24,2	Arad	54,0
Nagybánya	16,7	Sepsiszentgyörgy	51,4
Sepsiszentgyörgy	15,3	Nagybánya	43,7
Székelyudvarhely	13,6	Székelyudvarhely	35,6
Nagyszalonta	13,0	Csikszereda	35,4
Nagykároly	11,9	Kézdivásárhely	21,0
Csikszereda	11,2	Zilah	20,3
Gyergyószentmiklós	11,1	Gyergyószentmiklós	19,3
Szászrégen	10,0	Nagykároly	19,2

(1956 = román népszámlálási adat, 1986 = Kocsis K. becslése)

magyarság mintegy 2 milliós mai tömegével történelme leg-magasabb létszámát érte el, és Európa nemzeti kisebbségei között ma is a legnagyobb.*

A magyaroknál maradvá, összefüggő területeik, kisebb-nagyobb nyelvzigeteik, szórványaik ma is ott vannak, ahol őseiké sokszáz, vagy talán ezer éve. Viszontagságos sorsukkal dacolva, ismereteink szerint az európai nemzetiségek, etnikai csoportok között az erdélyi magyarság asszimilálódása a legalacsonyabb. Az összesítő adatoknak eme szívet melengető, viszonylagosan kedvező volta azonban nem feledtetheti velünk, hogy az etnikai szerkezet regionálisan alapvetően megromlott. Míg ugyanis 1910-ben

a 683 ezer város lakó közel 65%-a volt magyar és 16%-a német, addig az 1977-re 3559 ezerre felduzzasztott városi népességben a magyarok részaránya 23%-ra, a németeké 4%-ra csökkent. S míg 80 éve a 18%-ot sem érte el a román város lakók aránya, 1977-re közel 71%-ra futottak fel. Felsorolni is nehéz volna, hogy milyen sok városban esett vissza a magyarok abszolút, vagy relatív többsége kisebbséggé. Főleg az elmúlt negyven évben végbement visszaszorulásra az kevés vigasz, hogy tudjuk, a hivatalos statisztikai adatok megbízhatatlanok, matematikailag is képtelenek, tudatosan manipuláltak. Mert lehetőség, hogy pl. Arad magyar lakossága 1956–1977 között 3300-zal csökkent volna, miközben a románok száma 67 ezerrel nőtt.

A falvak etnikai változása román–magyar relációban korántsem olyan viharos és vészjósló, mint amilyen a városok esetében. A magyarok ismert kitelepését, illetve a regáti románok betelepítését figyelembe véve még arányosnak, az adatok elfogadhatónak is tekinthetők. Mert

a falusi térségben élő románok 1910-ben kimutatott közel 60%-os aránya 1977-re 71%-ra nőtt, addig a magyaroké ezen időközben 27%-ról „csak” 21%-ra csökkent.

A város–faluközi viharos átalakulás ellenére a hivatalos statisztika szerinti 1.600.000 ezres magyarság nagyobbik fele város lakó, a románok esetében azonban még mindig a falusiak lélekszáma a nagyobb.

Erdély rurális térségeivel kapcsolatban végül azt említjük meg, hogy a számszerint 5 ezret meghaladó falvak mintegy harmadában élnek magyarok, többségében románokkal együtt és kisebbségben. Ugyanakkor a magyar határ mentén még ma is széles sávban fellelhető egy magyar többségű zóna, magyar szellemiséget (is) hordozó nagyvárosokkal (Nagyvárad, Szatmárnémeti). A legnagyobb kompakt magyarság közismerten a Székelyföld) Hargita és Kovászna megye 85% illetve 78%-a ma is magyar, nagy többségében székelynek és magyarnak maradt kis városaival (Székelyudvarhely, Csikszereda, Gyergyószentmiklós, Sepsiszentgyörgy, Kovászna, Kézdivásárhely). Féltett magyar nyelvzigetek a Szilágyságban, a Mezőségben és Kalotaszeg vidékén vannak.

RÉTVÁRI LÁSZLÓ

*Az 1992. évi hivatalos román népszámlálás szerint Erdély 7,709 944 fős összlakosságán belül a magyarság lélekszáma 1,598 938 (20,7%).

Kolozsvár

Az Erdélybe utazó magyar mostanában mintha két Kolozsvárral találkozna. Ahogy elérkezik az alkonyat és lassanként kiürülnek az utcák, feltűnőbbé és érvényesebbé válik a múlt. A Szent Mihály-templom gótikája méltósággal magasodik a köznapok fölé, Mátyás király örökérvényűen üli meg bronzlovát, alig lehet észrevenni azt a történelmet korrigáló ércablát, amelyet egy eszelős polgármester erőszakoltatott a lovasszobor bástyaszerű talapzatára, szétfeszítette a köveket, aztán valami piszkos habarccsal kitöltette a hézagokat. Némán várakoznak az alkonyi fényben a hajdani mágnáspaloták a főtér körül, a Farkas utca, az Unió utca fölött mintha állna az idő. A délelőtti verőfényben más a város: színes balkáni forгатag lepi el a történelmi városközpontot, a látogatónak olyan érzése támad, mint Babitsnak hajdan a fogarasi piacon: „vásári pénz koppan a durva markon. / Kilógó ing, zord busa szemek, / s római szó kopik a piszkos ajkon.”

Igen, két Kolozsvár létezik, egy alkonyati és ünnepi, midőn a főtéri templom harangjai ugyanúgy konganak, akár nyolcvan-száz esztendővel ezelőtt, és egy köznapi, amely éles kontrasztokat állít a múlt és a jelen közé. Az ünnepi Kolozsvárnak, a felszaggatott utcai köve-

zet, a romló vakolatok, a tönkretett homlokzatok ellenére is méltósága van: érezni lehet, hogy egy ország központja volt valaha, fejedelmek városa, Erdélyország fővárosa. A köznap Kolozsvár számunkra már bizony idegen: elfoglalt és megszállott város, ki tudja, hol élnek azoknak utódai, akik a barokk palotákat és civisházakat építették valaha.

Kolozsvár mégis magyar város, ha lakóinak mára csak harmada maradt magyar, s az egykori magyar középületekben a honfoglalók intézményei székelnek is, a hajdani megyeházán pedig éppen egy olyan polgármester regnál, aki véglegesen el szeretné törölni a város magyar múltját és jellegzetességeit. Kolozsvár a magyar kultúra egyik központja maradt, noha már nincs magyar egyeteme, múzeuma, levéltára. De vannak régi és új magyar intézményei: az egyetemi magyar tanházak, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, a Báthori-liceum (az egykori piarista gimnázium), a magyar színház, a Helikon és a Korunk című folyóiratok. Kolozsvár magyar kultúrája továbbra is élni akar: nem tehetünk kevesebbet, minthogy ebben segítünk neki.

(P. B.)

Reményik Sándor

Benéz a havas

Benéz a havas kéken, Kolozsvárra.
A nagypiacról tisztán látható,
Amint a Monostor-utat bezárja.
Most úgy érzem: ott vége a világnak.
Azokra, kik rám túl a hegyen várnak,
Úgy gondolok, mint mesés
[más-világra.

Benéz a havas kéken, Kolozsvárra.
Öreg fején már megmozdult a hó,
Tövében vadul árad a Szamos,
A Szamos, ez az egyetlen folyó.
A Szamos, ez a megfordított Léthe...
Mondják, ki belekóstolt a vízébe,
Az felejteni nem tud sohasem.

Túl a gyalui havas hegyeken
Hiszen – kékek a budai hegyek,
Kékek, s lilák is tán, ha jó az alkony,
De nincsen mégsem olyan alkonyat
Sehol a földön, mint a
Szamosparton.

S ez nem elég, hogy idehaza
tartson?!

1922. március

Tavaszi a Házsongrádi temetőben

*Apácai Csere Jánosné,
Aletta van der Maet
emlékének*

A tavasz jött a parttalan időben
s megállt a házsongárdi temetőben.

Én tört kövön és porladó kereszten
Aletta van der Maet nevét kerestem.

Tudtam, hogy itt ringatja rég az
álom,
s tudtam, elmúlt nevét már nem
találom.

De a vasárnap délutáni csendben
nagyon dalolt a név zenéje bennem.

S amíg dalolt, a századokba néztem
s a holt professzorszellemét idéztem,
akinek egyszer meleg lett a vére
Aletta van der Maet meleg nevére.

Ha jött a harcok lázadó sötétje,
fényel dalolt a név, hogy féltve
védje.

S a dallamot karral kísérve halkán,
napsugaras nyugat dalolt a dalban,
hol a sötétség tenger-árja ellen
ragyogó gátat épített a szellem.

Aletta van der Maet nevét susogta,
mikor a béke bús szemét lefogta.

S mikor a hálátlan világ temette,
Aletta búja jajgatott felette,

míg dörgő fenséggel búgott le rája
a kálvinista templom orgonája.

Aztán a dal visszhangját veszelve,
félve
belenémult a hervadásba, télbe.

Gyámoltalan nő – szól a régi fáma –
urát keresve, sírba ment utána ..

A fényben, fenn a házsongárdi
csendben
tovább dalolt a név zenéje bennem.

S nagyon szeretném, hogyha volna
könnyem,
egyetlen könny, hogy azt a dallamot
Aletta van der Maet-nak
megköszönjem.

Város a század elején

(Részlet)

Erdély legnagyobb városa nekem
azután is az igazi főváros, civitas
primaria maradt, miután elhagytam.
Ötvenezren lakták vagy hatvanezren,
hatvannál semmiképp se többen.
Ódon házai még nem omladoztak,
vén kövei nem hámlottak, mint
később, 1940-ben, amikor össze-
szorult szívvel a férfi viszontlátta az
elhanyagolt, rangvesztett várost.
I. Ferenc József alatt (de nem érte)
mértéktartó a tempója, tartózkodó
az udvariassága, szívélyes, de nem
bizalmaskodó vagy kedélyeskedő, s
puritán eleganciája kissé avatag.
Öltözködésben tanároktól vettek
példát: ők voltak a helybeli vagyont-
alan hatalmak. S mozgékony szomszéd-
jduk, Nagyvárad nevének hallatára
illett egy kicsit elfintorodni. A szikár
város nem kedvelte a házásra hajlót.

Népéből a legöregebbje átke-
resztelés előtti, elévült utcaneveket
használt beszéd közben, különöseket.
A Farkas, Király és Szentegyház utcái
Isten tudja mióta megvolt, de a
Nagy Piac, Kis Piac, Bel-magyar,
Bel-monostor, Bel-szén, Bel-torda s
a Híd utca már nem állt semmiféle
saroktáblán vagy térképen a kisfiú
kódorgó napjaiban, aggóktól ragadt
a fülébe. Ajkukról választom le most,
visszapártolok azokhoz az ősi
nevekhez, magánhasználatra. Még
úgy ismerte s hívta *Jósika Miklós*,
Kriza János, *Wesselényi Miklós*,
Kemény Zsigmond, *gróf Mikó Imre*,
Gyulai Pál, *Orbán Balázs* és *Barabás Miklós*.
Hát akkor én miért ne,
most már nem mindegy?

Mondom, ez volt Erdély leg-
nagyobb városa. De kényelmesen
ballagva, szinte észrevétlenül ki-
jutottam a Szamos és Malomárok
által ölelt ártérre, ahol bivalyok
legeltek, s évszakok szerint kankalint,
verbénát, fodormentát, pirosló hu-

nyort keresni, szedni a Hója erdőbe
vagy a Brétfűre egyik nagy-
bátyámmal, aki a botanikai tanszék
virágfestője volt – (óh szép, 17.
századi mesterség!) –; talán az
egyetemen, egy fiók vagy szekrény
alján elbújva még megvannak élet-,
azaz virághű akvarelljei. A Kövespad
s a Békás táján már kukoricásba
tévedtem, hóstáti parasztkéba,
könnyű sétával elértem a csodálatos
botanikuskeretet, amit később
gyermekkorai pajtásom, *Berei Soó
Rezső*, a világhírű tudós rendezett
át, s az a buján illatozó, trópusi kert
szintén a város széle volt már,
akárcsak a Házsongárdi temető,
ahová ablakunk előtt vonult el a
gyászmenet, lassú ütemű, fojtott
zeneszóra, ha FJ monogrammal
gombos csákó ragyogott a
koporsófedélen. Kaszálások előtt
térdig érő fűbe, gazba csavarodva s
bukdácsolva, ujjunkkal lebetűztünk
örökké nyirkos, eldülő sírköveken
századoktól szétmárt neveket, de
hogyan is gondoltam volna akkor,
hogy elnémitani való, közveszéyes,
mert messzehangzó, Amerikáig
elhangzó tanúk ezek az ártatlan, árva
kövek, a népvédelem koronatanú
lesznek még valamikor az el-
mosódott feliratok! Már amelyiket
meghagyták.

Hogyan adták el Erdélyt az antanthatalmaknak II.

A bukaresti titkos szerződés

Sztárai Zoltán tanulmányának első részét az Erdélyi Magyarország 16. lapszámában közöltük. A tanulmány eredetileg az Új Látóhatár 1980/1. számában jelent meg. Jelen közléshez a szerző által szerkesztőségünkhöz eljuttatott különnyomat szolgált alapul.

A román koronatanácsnak 1916. augusztus 27-én jelentette be Bratianu miniszterelnök a titkos szerződés megkötését, amelyet maga Ferdinánd király jóváhagyásra ajánlott és beszédében kizárta annak megvitatását. Bratianu ismertette a szerződés lényegét, a Romániának megígért újhatárokat hangsúlyozta, ezzel a megállapodással Románia a négy nagyhatalommal egyenlő jogokkal ül le majd a háború végén a békekonferencia asztalához, megcsillogtatva így a Nagy-Románia eszméjét. A Konzervatív Párt még így is megtagadta Bratianutól a támogatást, s végül a koronatanácsot elnapolták.

A titkos szerződésben vállalt kötelezettség értelmében Romániának ugyanezen a napon kellett megindítania a központi hatalmak elleni hadműveleteket. Azután, hogy valamikor az este folyamán a bécsi román követ átadta az osztrák-magyar külügyminisztériumban a hadüzenetet, a román csapatok három oszlopban megindultak Erdély felé.

A további események ismeretese: Falkenhayn és Mackensen tábornok hadseregcsoportjai csúfosan verték vissza a támadó román seregeket és december 6-án maga a főváros, Bukarest is a németek kezében volt; a román kormány lasiba menekült s Moldova északi részébe húzódott fel a megvert hadserege, mely 1917 januárjában végül is a Szeret folyónál vethette meg a lábát. Ez év júniusában Marastinál sikerrel kísérletezett ugyan a román hadsereg a német csapatokkal szemben, ám Románia sorsa a háború folyamára megpecsételődött, s december 9-én Focsaniban fegyverszünetet kötött a németekkel.

Bratianu reményei kezdtek halomra dőlni, a sikertelen és nagy anyagi és vérvesztéssel járó hadműveletek után, 1918 januárjában tudomására jutott, hogy az angolok különbéke-re készülnek a Monarchiával. Ugyanekkor jut el hozzá Lloyd George nevezetes beszédének szövege, amelyben kijelentette, Nagy-Britannia nem kívánja felosztani a Monarchiát, hanem mindössze jogokat követel a román és más nemzetiségű csoportok számára.

Mindezeket betetőzte még ebben a hónapban Woodrow Wilson amerikai elnök tizennégy pontja nyilvánosságra hozatala. Mindjárt az első pont elítéli a titkos diplomáciai szerződéseket s így veszélyeztette a megkötött antant-román megállapodás érvényességét. Wilson tizedik pontjában az Osztrák-Magyar Monarchia nemzetiségei számára autonómiát kér s nem a szomszédos államokba való bekebelezésüket ajánlja. Bratianu önérzete, rá tartisága ennyit már nem bírt el: február 8-án Ferdinánd királynak benyújtja a lemondását. A miniszterelnöki székben előbb Avarescu, majd Marghiloman követi. Ez utóbbi köti meg 1918. május 7-én a megszálló németekkel a bukaresti békét, amellyel meglehetősen gúzsba kötötték és számos gazdasági engedményre kényszerítették Romániát.

Lemondásától kezdve Bratianu, aki változatlanul vezére maradt a román Liberális Pártnak, a kulisszák mögül irányítja a román nacionalista mozgalmat. Ettől az időtől kezdve még több energiát fordít az erdélyi román nacionalisták munkájára. Ő az, aki diplomáciai készségével eléri,

hogy június folyamán Take Ionescu vezetésével mintegy kétszáz, a szövetségesekhez húzó román politikus, magas rangú hivatalnok, a német vezérkar által rendelkezésre bocsátott különvonattal elhagyhatja Romániát, hogy Párizsban telepedjenek le. Ez a csoport alakítja meg a már korábban a francia fővárosba érkezett román politikusokkal, a Román Nemzeti Tanácsot, s ők adják ki a La Roumanie című, hetenként megjelenő propagandaorgánumukat. Ez a szervezet rendszeresen tájékoztatja Bratianut a szövetségesek tárgyalásairól: s talán ők az elsők, akik látják, az 1916. augusztusában megkötött titkos szerződést a szövetségesek érvénytelennek fogják nyilvánítani. Nemcsak Wilson elnök pontjai miatt, hanem azért is, mert a szövetségesek állásfoglalása szerint a németekkel megkötött bukaresti békével a románok megszegték a titkos szerződés 5. cikkelyét, amelyik kimondja, hogy a szerződő felek különbékét vagy általános békét csak együttesen és egy időben köthetnek. A szövetségeseknek nyilvánvalóan volt más okuk is erre a magatartásra, többek között az, hogy elégedetlenek voltak a románok igen rövid ideig tartó háborús akcióival: a németektől kapott vereségüket a háború egyik legcsúfosabb jelenségének tartották. Az egykori diplomáciai tárgyalások arra is engednek következtetni, hogy a szövetségesek nem szívesen látták volna Romániát a békekonferencia asztalánál velük egyenlő rangú félként, ahogy ezt a titkos szerződés 6. cikkelyében vállalták.

Az erdélyi román nacionalisták akcióinak megerősödése idején, október folyamán, Bratianu felveszi a kapcsolatot a szövetségesekkel a román hadsereg újraszervezése érdekében, immáron másodszor készül a titkos szerződésben lefektetett joga, Erdély, a vele szomszédos magyar területek és a Bánát megszállására; sokat nem törődött azzal, hogy miként vélekednek a szövetségesek a szerződés érvényességéről. E román csapatokat a francia katonai

misszió vezetője, Berthelot tábornok irányítása alatt, a szövetségesektől kapott hadianyag birtokában készítik elő a nagy feladatra. Bulgária fegyverletétele után, látva az Osztrák–Magyar Monarchia széthullását, Ferdinánd király jóváhagyásával, november 10-én indíttatja el Bratianu a román csapatokat a visszavonuló németek után védtelenül maradt hágókon keresztül Erdély megszállására. Ellenállásra már szinte sehol sem találtak. Érdemes megjegyeznünk, hogy ugyanezen a napon nyújtották át az erdélyi román nacionalisták a Károlyi-kormánynak határozatukat, hogy az időközben itt is megalakult Román Nemzeti Tanács autoritását kiterjesztik az erdélyi és az azzal szomszédos vármegyékre.

Az 1918. november 13-i belgrádi fegyverszüneti szerződés már Erdélyben éri a román hadsereg jelentékeny részét. E fegyverszüneti megállapodás értelmében a magyar csapatokat a Maros–Szamos–Beszterce folyóktól északra fekvő területekre kellett visszavonni. Románia ezt az egyezményt nem írta alá, s megint a titkos szerződés szellemében ultimátumot küldött a Károlyi-kormánynak, hogy vonja ki a magyar csapatokat Erdélyből s ismerje el erre a területre Románia felségjogát. Franchet d'Esperey francia tábornok közbelépése folytán a román hadsereg egyelőre csak Erdély keleti részét foglalhatta el, de a tábornok kilátásba helyezte a demarkációs vonal megváltoztatását; s azt is, hogy egy későbbi időpontban bevonulhatnak a nyugati részekre is. Hozzájárult ahhoz is a francia tábornok, hogy Berthelot irányítása alatt a román hadsereg felkészüljön nemcsak Erdély, de az egyéb magyar területek megszállására is.

Ebben az ismertetésben nem vállalkozom arra, hogy beszámoljak a román hadsereg erdélyi, majd magyarországi szégyenteljes szerepléséről, de hangsúlyozni szeretném, e területek megszállása, kifosztása – jórészt burkolt francia elnézés,

gyakran támogatás mellett – az 1916. augusztus 17-én megkötött szerződésben lefektetett pontok alapján történhetett meg. Bizonyíték erre az az utasítás, amelyet Bratianu 1919. augusztus 5-én, Budapest megszállása után, e szerződésre hivatkozva adott a megszálló román főparancsnoknak. Ennek az utasításnak az értelmében nyújtotta át a román főparancsnok a Peidl-kormánynak az ultimátumot, amelyben az összes katonai felszerelési tárgyak, berendezések; az ország vasúti gördülőállománya 50%-ának; 600 személy- és teherautónak; az ország marha- és egyéb háziállatállománya, mezőgazdasági gépparkja 30%-ának; a folyami hajók 50%-ának és mérhetetlen mennyiségű kenyérgabona kiszolgáltatását kérte. Ebben az ultimátumban, amelynek elfogadására öt órát adtak, a főparancsnok követelte a megszálló román hadsereg megszállási költségeinek a megtérítését is. Ezekről az ultimátumot követő rekvirálásokról, fosztogatásokról legtárgyalagosabban és leghívebben Harry Hill Bandholtz tábornok számolt be a washingtoni kormánynak küldött jelentéseiben.

Nem feladatom az sem, hogy a mintegy másfél esztendeig tartó, talán a mindenkori idők egyik legkomplikáltabb, legkevésbé át-

tekinthető diplomáciai tárgyalásairól, alkudozásairól, amelyek a trianoni békeparancs aláírását megelőzték, beszámoljak, hiszen ezek ismeretesek. Mindössze a titkos szerződés sorsáról, további szerepéről az alábbiakban szeretnék némi ismertetést adni:

A párizsi békekonferencia Legfelső Tanácsánál Bratianu 1919. február első napjaiban jelentette be Románia területi igényét az 1916. augusztus 17-én megkötött titkos szerződés alapján, felolvassa e megállapodás 4. cikkelyét. Woodrow Wilson amerikai elnök ekkor közölte vele, az Amerikai Egyesült Államok semmiféle titkos szerződést el nem ismer, s így Románia területi igényét a bukaresti titkos megállapodás alapján nem érvényesítheti. Ebből Bratianunak tudomásul kellett vennie azt is, hogy Románia, jóllehet e szerződésben a szövetségesek erre kötelezték magukat, a nagyhatalmakkal egyenrangú félként a békekonferencia tárgyalásain részt nem vehet.

E titkos szerződés szerepe felbukkan az ugyane napok egyikén tartott ülésen is, amelyen az új Szerb-Horvát-Szlovén Királyság képviselői kétségbe vonták Románia jogát a bánáti területekre. Egyikük, Milenko Vesnic, a Párizsba delegált követük, méltatlankodott, hogy Bratianu

román miniszterelnök olyan szerződésre hivatkozik a tárgyalásoknál, amelyet ő nem ismer és amelyet hiába igyekezett megszerezni a francia külügyminisztériumtól, azt számára, többszöri kérése ellenére sem adták ki. Az ülésen jelenlevő Clemenceau meglepetést tettetve kérdezte: „Hát nem hozták még nyilvánosságra ezt a szerződést?” Bratianu válaszolt, közölvén, a titkos szerződés 7. cikkelye értelmében csupán a békekötés után kerülhet erre sor. Nem kétséges, ezt Clemenceau éppen úgy tudta, mint bárki más a delegátusok közül.

Néhány nap múlva a szerződés mégis nyilvánosságra került. A kiábrándult és magát kisemmizettnek érző Bratianu – aztután, hogy André Tardieuval, a románbarát és magyargyűlölő hívével, a Le Temps egykori külügyi szerkesztőjével, aki már 1914 márciusában Bukarestben jártában sürgette a román nacionalistákat Erdély megszerzésére, ezt megtárgyalta – a titkos szerződés teljes szövegét a katonai záradékkal együtt, az akkor félhivatalos lapnak tekintett Le Temps szerkesztőségénél, 1919. február 3-án közlésre leadta. Szándéka nyilvánvalóan az lehetett, hogy a nyilvánosságra hozott szerződéssel megszarolja a szövetségeseket s a világ elé tárja, miként hitegették ezek a győzelmükért annyi áldozatot hozott román nemzetet. Ekkor már nem törődött a szerződés nyilvánosságra hozatalát tiltó cikkelyével.

Úgy gondolhatnánk, a bukaresti titkos szerződés, amelynek eredeti francia szövegét a Le Temps fenti számában találtam meg, Wilson amerikai elnök bejelentése és nyilvánosságra hozatala után elvesztette jelentőségét. Korántsem! Bizonyítható, hogy a románok mindvégig erre támaszkodva, ennek szellemében cselekedtek; s az is, hogy a francia államférfiak, béke delegátusok, ha a békekonferencia ülésin nyíltan nem is, de lényegében Románia ebben lefektetett követeléseit támogatták. A francia hadsereg Magyarországon tevékeny-

kedett parancsnokainak magatartása közismert. Ezek már csak azért is hajlottak a szerződésben foglalt román követelések támogatására, mert a Magyarországot megszálló román katonai csapatok együttműködésére számítottak a francia hadseregnek a bolsevista Oroszország elleni intervenció tervei.

Érdeemes megemlítenünk azt is, hogy az olasz béke delegáció tagjai, még a de jure érvénytelenítése után is, ragaszkodtak a bukaresti titkos szerződés pontjaihoz. Nem ok nélkül. E magatartásukkal önmagukat támogatták: félték attól, hogy e szerződés analógiájára az 1915-ben Londonban megkötött hasonló megállapodásuk is érvényét veszti.

Mérlegelve az 1916. augusztus 17-én Bukarestben megkötött antant-román titkos szerződés szerepét Erdély és az ezzel határos területek elvesztésénél, kétségkívül állapíthatjuk meg, ez a szerep volt a döntő. A szövetséges hatalmak semmivel nem törődő, cinikus opportunizmusa használta ki minden bizonnyal nem a román nemzet, hanem a román nacionalisták, s főként Jonel Bratianu Nagy-Románia megteremtésére irányuló álmát. A franciák túlbuzgóságát e téren részben a „latin-rokonság”, részben pedig Kelet-Európa újrendezésére vonatkozó külpolitikai terveik magyarázzák, amelyek már az első világháború előtt megfogantak.

Nem lehet kétséges előttünk: hogy a trianoni békeparancsban a magyar-román határt nem a mellékelt térképen látható, a titkos szerződésben lefektetett vonalon húzták meg, hanem ennél keletebbre, csupán az amerikai küldöttek s főként Woodrow Wilson beavatkozásának köszönhetjük. Különben Csonka-Magyarországot hozzávetőleg tízezer négyzetkilométerrel még kisebbre szabták volna.

Auer Pál: Fél évszázad. Események, emberek. Washington, Occidental Press, 1971.

Blandholtz, Harry Hill. An Undiplomatic Diary. New York, Columbia University Press, 1933.

Bratianu, Georges I. Origines et formation de l'unité roumaine. Bucarest, Institut d'histoire universelle „N. Iorga”. 1943.

Cabot, John M. The Racial Conflict in Transylvania: A Discussion of the Conflicting Claims of Rumania and Hungary to Transylvania, the Banat, and the Eastern Section of the Hungarian Plain. Boston, Beacon Press, 1926.

Constantinescu, Miron – Pascu, Stefan. Unification of the Romanian State. The Union of Transylvania with Old Romania. Bucharest, Academy of Romania, 1971.

Deák, Francis. Hungary at the Paris Peace Conference: The Diplomatic History of the Treaty of Trianon. New York, Howard Fertig, 1972.

Endes Miklós: Erdély három nemzete és négyvallása autonómiájának története. Budapest, 1935.

Falkenhayn, Erich George von. Der Feldzug der Neunten Armee gegen die Rumänien und Russen, 1916–1917. Berlin, Mittler, 1920–1921.

Gelfand, Lawrence E. The Inquiry, American Preparations for Peace, 1919. New Haven, Yale University Press, 1963.

Gottlieb, W. W. Studies in Secret Diplomacy during the First World War. London, Allen and Unwin, 1957.

Hoover Library on War, Revolution and Peace. Introduction to a Bibliography of the Paris Peace Conference. Edited by Nina Almond and Ralph Haswell Lutz. Stanford, Stanford University Press, 1935.

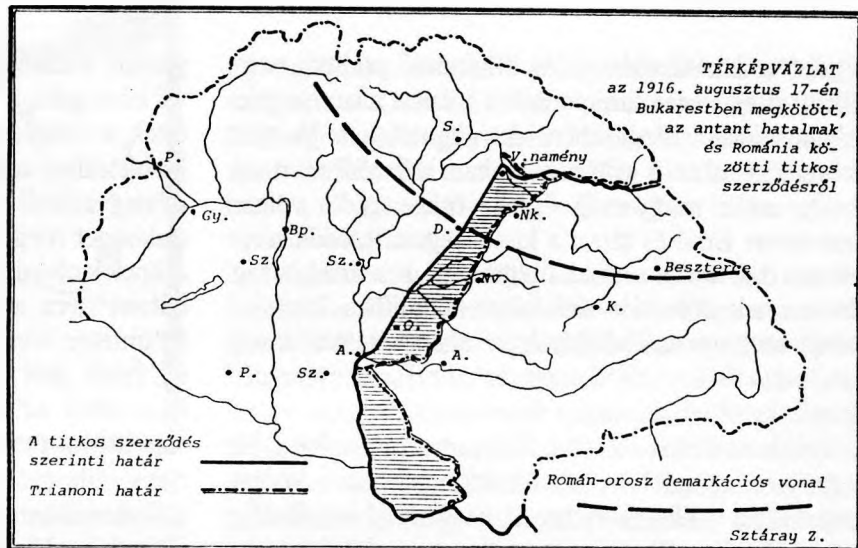
Special Collections in the Hoover Library on War, Revolution and Peace. Edited by N. Almond and R. H. Lutz. Stanford, Stanford University Press, 1940.

I. Tóth Zoltán: Magyarok és románok. Történelmi tanulmányok. Budapest, 1966.

Jászi, Oszkár. The Dissolution of the Habsburg Monarchy. Chicago, University of Chicago Press, 1961.

Karolyi, Michael. Memoirs. Faith Without Illusion. New York, E. P. Dutton & Co., 1957.

Lansing, Robert. The Peace negotiations.

A Personal Narrative. Boston, Houghton Mifflin, 1921.

Le Temps. 1919. február 3.

Lloyd George, David. The Truth about the Peace Treaties. London, Victor Gollancz, 1938.

L. Nagy Zsuzsa: A párizsi békekonferencia és Magyarország. Budapest, Kossuth Kiadó, 1965.

Macartney, Carlisle Aylmer. Hungary and Her Successors: The Treaty of Trianon and Its Consequences, 1919–1937. London, Oxford University Press, 1937.

Makkai, László. Histoire de Transylvanie. Paris, 1946.

Mamatey, Victor S. The United States and East Central Europe, 1914–1918.

A Study in Wilsonian Diplomacy and Propaganda. Princeton, Princeton University Press, 1957.

Mester Miklós: Az autonóm Erdély és a román nemzetiségi követelések az 1863–64. évi nagyszabeni országgyűlésen. Pécs, Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, 1936.

... Levél Hanák Péterhez az „Abrudbánya, 1849. május” című tanulmányával kapcsolatban. Kézirat. Budapest, 1979.

Miller, David Hunter. My Diary at the Conference at Paris with Documents. New York, 1925.

Paléologue, Maurice. An Ambassador's Memoirs. New York, George H. Doran, 1925.

Petrescu-Comnen, Nicolae. Ethnographic Atlas. Bucarest, Institut de arte grafice, 1938.

Pingaud, Albert. Histoire diplomatique

de la France pendant la grande guerre. Paris, Éditions Alsatia, 1938.

Saint-Aulaire, Comte de. Confession d'un vieux diplomate. Paris, Flammarion, 1953.

Seymour, Charles. Letters from the Paris Conference. New Haven, Yale University Press, 1965.

Seton-Watson, Robert William. A History of the Roumanians from roman Times to the Completion on Unity. Cambridge, Cambridge University Press, 1934.

... Transylvania: A Key-Problem. London, Oxford University Press, 1943.

Spector, Sherman David. Rumania at the Paris Peace Conference. A Study of the Diplomacy of Ioan I. C. Bratianu. New York, Bookman Associates, 1962.

Tardieu, André. Devant l'obstacle: l'Amérique et nous. Paris, Émil Paul Frères, 1927.

... The Truth about the treaty. Indianapolis, Bobbs-Merrill, 1921.

Teleki, Count Paul. „A propos d'une carte ethnique”. Nouvelle Revue de Hongrie, 1939. LXI. 181.

Teleki Pál, gróf: Magyarország néprajzi térképe a népsűrűség alapján. Budapest, Magyar Földrajzi Intézet, évszám nélkül.

Temperley, Harold W. V. A History of the Peace Conference at Paris. London – New York – Toronto, Oxford University Press, 1969.

... „How the Hungarian Frontiers Were Drawn.” Foreign Affairs, 1928. VI. 432.

Ullein-Reviczky, Antal. La nature juridique des clauses territoriales du traité de Trianon. Paris, Pedone, 1936.

Autonómiai törekvések Erdélyben II.

(1860–1931)

A magyar közvélemény már a kiinduló pontnál nem foglalt el egységes álláspontot a román államba való bekapcsolódás kérdésében. Az ellentétek a Magyar Szövetségben és a sajtóban jobban kiéleződtek, mint ahogy azt a magyarság érdeke megengedte volna. Grandpiere Emil és társai a kisebbségi szerződés kerekeit akarták tartalommal megtölteni s a magyarság sérelmeinek orvoslása érdekében a külföldi közvéleményt megnyerni. Politikájuk azonban a negatívumok hangsúlyozására szorítkozott az „*őrlő szű*” szerepét akarták betölteni az idegen fában.

Velük szemben a régi Magyarországra kevésbé begyökerezett újabb nemzedék azonnali beilleszkedést sürgetett az új államkeretbe. A „*Kiáltó szű*”-ban Erdély autonómiáját nyíltan hangoztatta. A kisebbségi szerződésből a székely autonómiát nyíltan hangoztatta. A kisebbségi szerződésből a székely autonómiát emelte ki. A gyulafehérvári pontokkal zászlaján – a Magyar Szövetség érdekeinek szemüvegén át – a népek szabad testvériségéről álmodozott.

A román kormány részéről is megtörténtek az első lépések arra, hogy az alkotmány sáncai közé bevonják a magyarságot. Ady egykori csúcsai barátja, a neves erdélyi román költő: *Goga Octavian* előkészítette a magyar püspökök eskütételét. *Gróf Mailáth Gusztáv* Károly erdélyi, *dr. Glattfelder Gyula* csanádi, gróf Széchenyi Miklós nagyváradi római katolikus püspökök és *Nagy Károly* erdélyi református, továbbá *Ferenc József* unitárius episcoposok letették az állami fogadalmat. Erdélyben mindig az egyházak jelentették a jogfolytonosságot, ezekbe a történelmi bástyákba vonult vissza a magyarság a passzivitás évei alatt. A magyar főpapok a közéletben is fontos szerepet töltenek be, akiket a román kormány is elismert a magyarság lelki vezetőinek.

Az erdélyi román lelkek a kezdet mámorából hamarosan kijózanodtak, és saját nehéz sorsukon okulva, tudatosan ébredtek arra, hogy a román központi uralom alatt politikai helyzetük sem sokat javult, gazdasági és pénzügyi helyzetük pedig egyenesen katasztrofálissá vált.

E szakadékot sejtető „*környülállás*” miatt 1922-ben már harmadszor szólítja az urnákhoz Nagyrománia népét. Az 1919. november 2–8-a közötti és az 1920. június 3–7-e közti parlamenti választásokon a magyarság nem vett részt – mivel a választási névjegyzékből a magyarokat kihagyták. A magyar vezetőréteg pedig

passzív rezisztenciára buzdított. A kerületi szisztémával lebonyolított 1922. évi választáson – noha sérelmek érték a magyarságot: ahol csak lehetett, a magyar kerületekhez román községeket csatoltak, a választói névjegyzékből a magyarokat kihagyták – minden alakíságot megóvtak a román ellenőrző hatóságok: az aláírások olvashatatlansága ürügyén, vagy azért, mert a dátum nem a beadvány alján, hanem a fején volt feltüntetve, *Wass Béla* esetében azért, mert nem tüntette fel, hogy gróf ..., *Péchy Imrénél*, mert kétféle tintát használtak az aláíráshoz, *Görög Joachim* katolikus kanonoknál pedig azt, hogy hiányzott annak igazolása: nem félkegyelmű ... *Gyárfás Elemér* jelölésénél Csíkszeredában, miután ajánló igazolták, hogy nem féleszű, bordélyházat sem birtokol és büntetlen előéletű, a választási elnök tudománya fogytán lemondott – de utódját utasította: *kifogás pedig legyen*. S lón! Az ajánló íveken az ajánlók írása állítólag nagyon hasonlított egymáshoz. *Quid plura!?*

Bratianu Ionel az 1922. évi választással azt célozta meg, hogy a liberális párt, azaz okirályságbéli plutokrácia számára biztosítsa a kizárólagos uralmat. Mivel az erdélyi román kerületekben csak mérsékelt terrort alkalmazhatott, a magyar kerületeket kellett minden áron megszereznie. Ezért dobta be a közvélemény csatormáiba, hogy „*a Magyar Szövetség és annak jelöltjei a román állam ellenségei, s következésképp a magasabb államérdek követeli, hogy e káros elemeknek a parlamentbe való bejutás minden eszközzel – törvénytértéssel és erőszakárán is – megakadályoztassék.*”

Az 1922. évi választást Maniu – a későbbi miniszterelnök – így jellemezte: „*A választások a legvadabb korrupció, vesztegetés, letartóztatások, lázadásra szítás, jelöltek elfogatásának, fogvatartásának eredménye ... Bizonyítékaink vannak, hogy szavazólapokat loptak el, s a kihirdetett eredmény sok kerületben hamis ... Ily*

BRASSÓ KATALIN-BÁSTYA

módon a választás napja Erdélyben a gyász és reménytelenség napjává vált, s nemzeti szegyenbe és európai botrányba fulladt”.

A román hírcsinálás, a külföldi porhintés az erdélyi földbirtokreformot úgy vitte be az európai köztudatba, mintha megszüntette volna a magyar feudális birtokrendszert Erdélyben, s helyébe egészséges kisbirtokos társadalom kezébe juttatta volna az erdélyi földet, amelyből a magyar és a német földműves éppen úgy részesült, mint a román. *Ezzel szemben tény az, hogy Erdélyben latifundiumok sohasem voltak, sőt a birtokmegosztás sokkal egészségesebb volt, mint a román ókirályságban. Az első világháború előtt Európában Belgium és Bulgária után Erdélyben a legnagyobb a kisbirtok aránya. A jobbágyfelszabadítást követően a román és a német kisbirtok kizárólag a vármegyei magyar középbirtok kárára terjeszkedett. Ám az ókirálysághéli gyakorlattal ellentétben Erdélyben az államilag kisajátított birtokoknak csak töredékét osztották szét a földigénylők között, a nagyobb hányadot állami tartalékként (rezerva) tartották meg – üzérkedve azzal. Az erdélyi földbirtokreformot már a gyulafehérvári határozatok 3. cikkének 5. pontja beígérte azzal, hogy a reform egyrészt a társadalmi ki-*

egyenlítődést, másfelől a termelés fokozását fogja szolgálni. A *Garoflid-törvény* értelmében (1921. VII. 23.) végrehajtott agrárreform kidolgozásában a magyarok nem vehettek részt. Az *Erdélyi Gazdasági Egylet*, majd a *Magyar Szövetség* kiáltványban hiába szólt a nyilvánosságához.

A földtörvény kimondta az állam kisajátítási jogát a falusi parasztbirtokokra, legelőkre és erdőkre, a nemzeti ipar fejlődéséhez szükséges területekre, a városokban, bánya, ipari és fürdőközpontokban munkások és tisztviselők részére való parcellázásra alkalmas földterületekre ... Maga a kisajátítási eljárás a korrupció jegyében zajlott le. A kisajátítási visszaélések egyrészt oda vezettek, hogy a törvény szigorán túlmenően csonkították meg a magyar birtokokat, ha a földigénylők a nemzeti jelszavakat kellő anyagi fedezettel is alá tudták támasztani. Ugyanakkor – mily paradoxon! – gyakran a korrupció a kisebbségi jogok védelmét is szolgálta. Pénzzel el lehetett intézni, hogy a magyar birtokokból valamit mégis csak meghagytak..

A földbirtokreform igazi kárvallottjai az egyházi, iskolai és alapítványi birtokok. Kisajátításuk létalapaiban támadta meg az illető intézményt.

A magyar népművelés terén nagy múlttal rendelkező *Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesülettől* kisajátították az algyógyi földműves iskoláját a hozzátartozó ingó és ingatlan vagyonnal, valamint Magyarokahályon és Tövisen levő földbirtokát, amelyek összesen mintegy egymilliókétszázezer pengő értéket képviseltek. A hatalmas vagyonért kapott kisajátítási kötvények reális értéke a százezer pengőt sem érte el. Az *EMKE anyagi alapjainak megrendülése* az egyik oka annak, hogy ez a sokra hivatott magyar közintézmény *kisebbségi sorsban tehetetlenül vergődött.*

E földbirtokreform a kisebbségi sorban élő nemzetiségek erkölcsi tartásának gazdasági alapját rendítette meg. Az állami akarattól való függetlenséget, belső autonómiát.

1927–28-ra az egész országnak elege lett az egykori török helytartókhoz hasonló liberálisokból. Megerősödött az ellenzék. A politikai változások kedveztek a kisebbségnek is. A két nemzeti parasztpárti politikus: *Iuliu Maniu* és *G. G. Mironescu* nem egészen két és fél éves kormányzása idején a kisebbségi kérdés a nemzetközi életben is a figyelem középpontjába került. Az etnikai ellentétek, a „rossz béke” megoldását,

nemcsak a versaillesi békerendszer megalkotói keresték, hanem az érdekelt közép- és kelet-európai nemzetek gondolkodói is.

Kormányra kerülésével *Maniu* visszaállította a régi megyerendszert, Erdély területén erdélyieket nevezett ki az állami szervek élére, stabilizációs kölcsönt szerzett, ígéretet tett a kisebbségeket *kollektív személyként* elismerő nemzetiségi törvény kidolgozására. Addig is *Gyulafejvári Határozatok* betartását hangoztatta. Államsegélyt fizetett a felekezeti iskoláknak. Az 1930. februári választásokon 28,8%-ra nőtt a megyei, 25,4%-ra a községi tanácsokban a magyarok száma. Ezek az intézkedések az erdélyi magyarság vezetőinek figyelmét a *Gyulafejvári Határozatokban* és a nemzetközi kisebbségi szerződéseken lévő *székely autonómiára* irányították. Több tervezet fogalmazódott meg. E tervezetek kidolgozásakor a modellre mindenekelőtt a székely székelyek középkortól fennálló emlékekben, forrásokban a maguk teljességében megőrzött, nyomaiban még élő közigazgatási-katonai rendszere, továbbá az angol önkormányzati szisztéma *Balogh Arthúrtól* adaptált változata, valamint *Karl Renner* nemzeti tanács és *Otto Bauer* a kisebbségeket a személyi elv alapján közjogú testületként elismerő koncepciója hatott. *Tusa Gábor* ügyvéd 1929 karácsonyára készítette el „A székely vallási és tanügyi autonómia (Kolozsvár, 1930, Minerva) című értekezését. Érvelése az emberi jogok két síkján zajlik: közjogin, melyet az állam biztosít, s a természetes, az ember személyes létéből fakadó, abszolút jog mezején. Ehhez a szabadköltözés, a szabad vallásgyakorlás, az anyanyelv és az iskola tartozik. Ebből bontotta ki a kisebbségi jog fogalmát: a természetes jogok azonnal kisebbségi jogokká válnak, mihelyt az illető személy kisebbségként él egy adott állam keretei

között. Mindebből pedig az következik, hogy az egyén autonómiájából élő személy létezésébe az állam nem szólhat bele. Ugyanakkor az autonóm-állapot nemcsak a kisebbségi személyt illeti meg, hanem kollektíven az ökegészét. S ez nem más, mint a kisebbségek kulturális autonómiája, melyet a kisebbségi létben élők hoznak létre. A következő lépcsőfoknak az állam teremtette *nemzeti* vagy *területi* autonómiát nevezi meg *Tusa*.

Az a jog – mutatott rá –, amelyre a szászok és a székelyek nemzetközi garanciát kaptak, csak az iskolai és egyházi ügyekre vonatkozott – tehát a *kulturális autonómia* körébe tartozik. *Tusa* ugyanakkor a székely autonómia fogalmát szűknek tartotta, mivel az akkor mintegy 500 ezer székelyt illetett volna csak meg, holott ők nemzetben és nyelvből ... azonosak az erdélyi magyarság egészével.

Dr. Boila Romulus, a nemzeti párt közigazgatási szakértője 1931-ben jelentette meg „Alkotmánytervezetét”. Az általa értelmezett autonómia-fogalom elemeiben napjainkban a Nemzeti Megmentési Front politikai retorikájában is visszacseng. Tervezete megállapításai szerint „a politikai uralom érdekében bélyegét viselik magukon ...” Gondolatmenetének egyik pillére a decentralizáció érvényesítése, „mert a decentralizáció a nemzeti gondolatot szolgálja”. A decentralizáció mellett szükségesnek tartja a „kisebbségi és a vallási kérdés végleges megoldását is”, mert meggyőződése szerint „a jövő legnagyobb záloga a nép lelki egysége ...”

Decentralizáción a *tartományok autonómiáját* értette. Az általa tervezett önkormányzat azonban nem biztosítja a kisebbségeket arányszámuknál fogva megillető jogokat. *Autonómia-értelmezése egy döntő túlsúllyal bír, s a kisebbségeket alig számbavevő, román nemzeti jelleget reprezentáló önkormányzattal egyenlő.* A kisebbségeknek szóló tervezetében sem a gyulafejvári határozatokban kimondott, de még a párizsi egyezmény 1919. december 9-i minimális kisebbségi jogok sem találhatók meg. Tervezet 2. szakaszában azt az alapelvet fektette le, hogy *minden államhatalom és jog az államalkotó román nemzetől ered.*

Ez az egyetlen mondat félreérthetetlenül megvilágítja Boila mentalitását. Kétségtelenné teszi, hogy Boila a kétmillió erdélyi magyarságot nem akarja nemzetként elismerni, államalkotó tényezőnek s a jogok forrásának elfogadni, pedig a nemzetek önrendelkezési jogán felépült kisebbségvédelem éppen a kisebbségi nemzetek *önálló nemzeti* létének, kultúrájának és egyéb kisebbségi jogainak fenntartását és fejlesztését akarta.

Gyárfás Elemér 1919-es erdélyi autonómia-tervezete

Erdély 1918 végén a bevonuló román királyi hadsereg kezébe került, s valójában ennek a haderőnek a jelenléte szabta meg a Nagyszebenben székelő román Kormányzótanács politikáját is. Az erdélyi magyar politikai élet képviselői nem bízhattak abban, hogy valamilyen kompromisszumot sikerül kialakítani. Mégis született egy tervezet, amely Erdély autonómiáját próbálta körülírni, annak reményében, hogy a magyar és német kisebbség érdekeit is figyelembe kívánja venni az üléselő békekonferencia. Ezt a tervezetet Gyárfás Elemér dicsőszentmártoni ügyvéd – 1917–1918-ban Kiskükül-lő megye főispánja, a Károlyi-forradalom idején a megyei Nemzeti Tanács elnöke, később a román parlament szenátora, az erdélyi Katolikus Népszövetség alelnöke – dolgozta ki. A tervezet legfontosabb pontjai a következők:

Az erdélyi három nemzet uniójának alapelvei

1. Erdély három nemzete: a magyar, a román és a szász nemzet közös nagy érdekei: a közrend, személyes vagyonszövetség, a vallás- és lelkiismereti szabadság, a nyugodt kulturális és gazdasági fejlődés, a valódi szabadság és demokrácia védelmére s Erdély vérel szentelt földjének jövő boldogsága érdekében szoros, fölbonthatatlan uniót és szövetséget köt egymással.

2. Magyarország területi integritásának és Nagy-Romániának az erdélyi nemzeteket ez idő szerint egymással szembeállító problémája külpolitikai kérdésnek tekintetik s mint ilyen fog annak idején Erdélyország arra hivatott legális organumai által végleges megoldáshoz jutni, a három nemzet ezen unióban biztosított autonóm jogainak teljes respektálása és intézményes védelme mellett.

3. Ugyancsak külpolitikai kérdésnek tekintetik s mint ilyen fog elbíráltatni az a további kérdés is, hogy mely területek tartozzanak az ekként három nemzet szövetségéből álló Erdélyországhoz.

4. A három nemzet 24 tagból álló kormányzótanácsot alkot, mely 10 román, 10 magyar és 4 szász tagból áll, kiket saját nemzeteik ideiglenes képviselői delegálnak. Az így megalkotott kormányzótanács határozatait egyhangúlag vagy legalább kétharmad szótöbbséggel hozza.

5. A kormányzótanács tagjai töltik be részben

miniszteri, részben államtitkári minőségben a szervezendő 12 tárcát, melyből 5 a román, 5 a magyar és 2 a szász nemzetnek jut akként, hogy a miniszter és az államtitkár egyik tárcánál se tartozzék ugyanazon nemzethez.

6. Mindazon szentesített törvények és egyéb jogszabályok, melyek Erdély területén 1918. október 31-én érvényben voltak, továbbra is teljes változatlansággal érvényben maradnak, azzal az egyetlen eltéréssel, hogy mindazok a jogok, funkciók és hatáskörök, melyek a tételes törvények értelmében eddig a királyt és a magyar kormányt illették meg, a törvényhozás további intézkedéséig a kormányzótanácsra szállanak át s Magyarország címere és jelvényei helyett Erdély címere és lobogója használandó.

7. A történelmi tradíciókra és az egyes nemzetek közötti féltékenységekre való tekintettel az erdélyi kormányzótanács Gyulafehérvárt választja székhelyéül.

8. Mindazon tisztviselők, kik 1918. október 31-én állásban voltak, állásukban, hatáskörükben és illetményeik élvezetében változatlanul megmaradnak. Előléptetésük, nyugdíjazásuk, fegyelmi eljárás alá helyezésük s elmozdításuk tárgyában a fennálló tételes jogszabályok irányadók. A nagyszebeni román kormányzótanács által eszközölt tisztviselői kinevezéseket az erdélyi kormányzótanács en bloc szankcionálja és megerősíti; amennyiben azonban ezeket nem kívánja jelenlegi szolgálati helyükön alkalmazni és saját beleegyezésükkel nem volnának áthelyezhetőek, teljes illetményekkel rendelkezési állományba helyezhetőek.

9. Az erdélyi kormányzótanács tagjai s az ennek megalakulása után újonnan hivatalba lépő tisztviselők és egyéb közfunkcionáriusok a következő szöveg szerint esküsznek fel:

„Én N. N. esküszöm az élő Istenre, hogy Erdélyhez hű leszek, Erdély alkotmányát, a három nemzet unióját

és szabadságait, Erdély minden polgárának lelkiismereti, nemzeti és önkormányzati jogait tisztelem, megőrzöm, ahhoz teljes szívemből ragaszkodom; a törvényt megtartom, előljárom törvényes rendelkezéseinek engedelmeskedem, a hivatali titkot megőrzöm s hivatalos kötelességeimet pontosan és lelkiismeretesen teljesítem. Isten engem úgy segítse!"

10. A kormányzótanács megalakulásától számított 15 napon belül egybehívja az erdélyi országgyűlést akként, hogy az legkésőbb három hónapon belül összeüljön. A választások a kormányzótanács imperiumának alávetett egész területen a fennálló törvények szerint érvényes szavazati jog és eljárás mellett, s a ma érvényben lévő rendelkezések szerinti választókerületekben hajtathatnak végre. Az országgyűlésre a választott képviselőkön kívül ülési és szavazati joggal meghívhatnak az erdélyi egyházak püspökei és egyházmegyéenként egy-egy világi főemberük.

A választások szabadságáért és tisztaságáért a kormányzótanács tagjai egyéni reputációjukkal és politikai becsületükkel felelnek.

11. A kormányzótanács a következő törvényjavaslatokat terjeszti az országgyűlés elé:

a) Erdély törvényhozó szerveinek organizációjáról és Erdély címerének, színeinek, valamint a három nemzet jelvényeinek használatáról;

b) az általános választójogról;

c) az agrárreformról;

d) a nemzetiségek egyenjogúságáról szóló 1868. évi XLIV. t.-c. olyatén megváltoztatásáról, mely az unióban szövetkezett három nemzet jogainak és méltóságának megfelelő;

e) a vármegyéknek a nyelvhatárokkal lehető összhangban való kikerekítéséről, ezzel kapcsolatban a

közigazgatási és igazságszolgáltatási területek és választókerületek szoros összefüggésbe hozataláról;

f) a büntetőtörvénykönyv olyan módosításáról, mely szerint arra való tekintettel, hogy Erdélyország szuverenitásának a három nemzet a letéteményese, felségsértésnek minősítették és aszerint büntetettessék minden olyan cselekmény, mely a három nemzet bármelyikének becsületét, faji öntudatát sérti, békés egyetértésük megbontására irányul és köztük gyűlöletet, visszavonást szít.

12. Erdélyi állampolgárok azok, akik

a) 1918. október 31-e előtt Erdély területén születtek vagy itt közhivatalt viseltek,

b) akiket a törvényhozás honfűsít,

c) az a) és b) alattiak törvényes leszármazói.

Erdély területén csak az erdélyi állampolgárok viselhetnek közhivatalt, gyakorolhatnak politikai jogokat, bírhatnak ingatlant, lehetnek törvény által alkotott testületek és társadalmi egyesületek tagjai, valamint nyilvános számadásra kötelezett vállalatok igazgatósági és felügyelőbizottsági tagjai s tisztviselői.

E pontozatok letárgyalatnak egy 7–10 tagból álló szűkebb bizottság által, mely a három erdélyi magyar püspök és a legtekintélyesebb erdélyi vezető férfiakból állítatik össze.

Amennyiben a bizottság és szebeni kormányzótanács között a pontozatokra nézve végleges megállapodás jön létre, úgy összehívatik egy szélesebb magyar nemzeti tanács, mely ezeket ratifikálja s a közös kormányzótanácsba a magyarság képviselőit megválasztja. E nemzeti tanács körülbelül a következőképpen állítatik össze:

A püspökök és egy-egy világi főember.

A magyar nemzetiségű és erdélyi születésű országgyűlési képviselők.

A legutolsó törvényesen kinevezett főispánok.

A kolozsvári egyetem rektora és dékánjai.

Az ügyvédi kamarák, kereskedelmi és iparkamarák, vármegyei gazdasági egyesületek, kir. törvényszékek és kir. ítélőtáblák elnökei.

A Gyárfás-féle tervet a nagyszebeni Kormányzótanács, közelebből Iluliu Maniu elnök számára készült, 1919. március 24-én, ám sohasem jutott el addig, hogy az erdélyi román főhatalomnak ez az intézménye foglalkozott volna vele. Mindössze Hategan miniszter mondott róla véleményt, maga a tervet azonban – a román királyi haderő előnyomulása és magyarországi győzelme következtében – „ad acta” került. Szövegét Gyárfás Elemér 1923-ban Kolozsvárott kiadott Erdélyi problémák című kötete őrítte meg.

„Gyulafehérvár” története

Erdély, 1918. október – december

Az Amerikai Egyesült Államok elnökének 1918. január 8-i, a kongresszushoz intézett üzenete az anexió nélküli békét, a soknemzetiségű Monarchia fennmaradását, és népei számára az autonóm fejlődés biztosítását hangsúlyozta.

Május 29-én

azonban elfogadta az Osztrák-Magyar Monarchia nemzetiségeinek Római, április 8-i függetlenségi nyilatkozatát.

Ami a Monarchia sorsát, benne Magyarországot és Erdélyét illeti, ezzel a visszaszámlálás megkezdődött.

ERDÉLYSZÉLI KISNEMESI PORTA SZOBÁJA

Október 12-én, Nagyváradon Aurel Lazar lakásán ült össze a magyar parlamentben is jelentős képvisellel bíró Román Nemzeti párt vezetősége, hogy a magyarországi és az erdélyi románok nevében megadják a választ Wilson békerendezési elképzelésére. Az ülésen Bizottságot alakítottak Vaida-Voevod, Goldis, Pop Cico, Suciú, Vlad és a távollevő Maniuval, amely kormány szinten volt hivatva eljárni a politikai kérdésekben. Ugyanezen a napon Bécsben, az erdélyi és bukovinai románok, Julius Maniu vezette, áprilisban alakult

bizottsága kimondotta: az önrendelkezési jog alapján az összes románok egy országban akarnak élni ezentúl. Október 16-án jelent meg I. Károly császár – IV. Károly magyar király – kiáltványa Ausztria szövetségi állammá való átalakításáról a magyar szent korona integritása mellett. Két napra rá, 18-án a világ tudomására hozták: Wilson elnök elutasította a Monarchia föderatív átszervezésére vonatkozó kiáltványt – ezzel a nemzetiségek megkapták az elszakadáshoz a legtekintélyesebb támogatást. Ugyanezen a napon szólalt fel utoljára román képviselő a magyar parlamentben Vaida-Voevod személyében, aki az október 12-i nagyváradi határozatot ismertette: „a világháborús helyzettel szemben a magyarországi és erdélyi románság nemzeti tanácsa, mint a magyarországi és erdélyi román nemzet politikai szervezete megállapítja, hogy a háború igazolja a románok évszázados nemzeti követeléseit a teljes nemzeti szabadság iránt. Azon természetes jog alapján, hogy minden nemzet maga rendelkezessék politikai helyzete felett, amit a Monarchia kormánya és Magyarország kormánya is elismert, e joggal élni kíván és követeli a maga részére is a jogot, hogy teljesen szabadon és befolyástól mentesen önmaga határozza meg intézményes állami elhelyezkedési és koordinációs viszonyait.”

Október 25-én a Magyar Nemzeti Tanács elismerte a nemzetek önrendelkezési jogát, és ugyanígy viszonyult az új nemzeti államok megalakításának kérdéséhez is. Ennek ellenére a román kortársak többségének az volt a véleménye a magyar polgári forradalomról és vezetőiről – annak ellenére, hogy Törökországgal ellentétben Károlyi Mihály hazahívta a katonákat a frontról, és az országot semlegesnek kiáltotta ki –: ha kell a magyarok föderációt kiáltanak ki, ha kell köztársaságot, s mindezt csak azért, hogy meg-tarthassák a régi határokat. A románok azonban jól jegyezzék meg – figyelmeztetett a

Tiron Albani szerkesztette emlékkötet is – „a farkas levedli a szőrét, de a természetét sohasem.”

Október 30: Románia az Antant oldalán ismét belépett a háborúba; Bécsben *Manku* megalakított a Román Katonai Bizottságot, a felbomlóban lévő magyar hadsereg helyébe a román nemzeti célok támogatására megalakult a román nemzeti gárda, majd 31-ére virradó éjjel a Román Nemzeti Tanács is.

November 1: A Kolozsvári Hírlapban, Ady egykori barátja és költőtársa, *Emil Isac* magyar nyelvű, **Mit akarunk** című cikke még a sorsközösséget hangsúlyozta.

Négy éven keresztül, *„egyformán hullott a pernye”* a lövészárkokban, amelytől *„egyformán feketedtek a román és magyar katonák”*. A kéznyújtás, a testvériség itt még mindennél előrelőbb: *„... román testvéreim, embertársaim, nem látod a magyar népet... Kinyújtja feléd baráti kezét, fogadd el... Ha volna ezer szájunk: csak azt ordítanám a fületekbe: Ember, menj, siess, önts vissza haraggá az ágyúcsövet.”*

November 4-én az aradi Román Nemzeti Tanács küldöttsége az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács képviselői előtt kifejezésre juttatta azon kívánságát, hogy a román katonaság előttük tehesse le az esküt. *Jászi Oszkár*, az új budapesti kormány nemzetiségi minisztere fogadta a nemzetiségi politikusokat. Kijelentette: a kormány elismeri a nemzetiségek önrendelkezésének jogát, de Magyarország területi integritása alapján áll, és a végső cél a föderáció kialakítása a Monarchia helyén.

November 7-én érkezett meg Iasiba a hír: az Amerikai Egyesült Államok kormánya támogatja a román nemzeti törekvéseket és területi igényeit. Másnap zajlott le Károlyiék megszégyenítő belgrádi útja, amelynek „eredménye”: az új demarkációs vonal délen utat nyitott a román hadseregnek Erdélybe egészen a Maros folyóig.

Ugyanezen a napon, **november 8-án** a Román Nemzeti Tanács felszólította a magyar kormányt: a románok biztonsága érdekében, a magyar atrocitásokat megelőzendő, adjon át Romániának 26 vármegyét.

November 12–15: Arad. Ekkor került sor *Jászi Oszkár*, és a Román Nemzeti Tanács képviselőivel folytatott tárgyalásokra. *Jászi* felvázolta elképzelését, amelynek lényege: *Erdély három nemzetének Európa keleti felén, Svájci mintájú államalakulatot kell létrehozson*, amelyben ahol a románok élnek többségben, ott mindenütt „román imperium” lenne, képviselőik helyet kapnának a magyar parlamentben. Ezen kívül a románok, magyarok és szászok ahol lehet kompakt nemzeti blokkot” alakítanának ki, amelyek *„kantonális autonómiát élveznének”*. Románok válaszát a Bécsből hazatérő *Iuliu Maniu*, a zilahi Wesselényi kollégium, a kolozsvári, a bécsi és a budapesti egyetem egykori diákja fogalmazta meg, akit életrajzírója, *Sever Stoica* szerint először az autonóm Erdély gondolata foglalkoztatta, majd később, mint a Román Nemzeti Párt egyik vezetője, arra volt hivatott, hogy a magyar parlamentben *„a trójai faló”* szerepét betöltse. A válasz két szó volt csupán: *„Despartire definitivă!”* *„Végleges elszakadás!”*

November 14-én a Román Nemzeti Tanács nyilvánosságra hozta *Jászi Oszkár*nak és a magyar kormánynak szóló válaszát: *„... A román Nemzeti Tanács joga, hogy saját állama végleges határait megállapítsa és ... teljes kötelezettséget vállal arra, hogy a maga területén élő egyéb népekkel szemben a wilsoni elveket és minden nép számára a szabad nemzeti fejlődés feltételeit mindenkor biztosítsa...”*

A Kolozsvári Hírlap november 20-i számában vészjóslónak ítéli meg a helyzetet, mert a Pozsonyból kapott hírek szerint a csehek igényt tartanak e városra, Sepsiszentgyörgyön pedig nemzetiségi összetűzések voltak. *„S a demokratikus testvériséget furcsán értelmezik a szomszédaink. Csehek, szerbek fegyveresen rontanak a magyar államterületre, okkupálnak, előre biztosítani igyekezvén a maguk zsákmányát. Kormányaik mellett az osztrák-németek is bejelentik igényeiket.”* *S mindez – zárja sorait a cikkíró – a népek testvériségének hajnalán történt.* Ezen a napon Erdély románsága már olvashatta azt a felhívást is, amely a Nagy Nemzetgyűlésen való részvételre szólított fel, és Ferdinánd román király hozzákezdett a hadsereg mozgósításához. A fegyverszüneti feltételek értelmében a magyarok kiűrtették Marosvásárhelyt, és a román csapatok előzönlöttek a tölgyesi, gyimesi, ojtuzi, békási hágókat.

November 24-én jelent meg magyarul is Dresén tábornok manifesztuma Gyulafehérvár lakóihoz. Ebben biztosította a román föld népeinek saját, és vagonbiztonságát, egyben megtorlást helyezett kilátásba

a rendzavarásért. Az elfoglalt területeken a román hadsereg egyelőre érintetlenül hagyta a magyar közigazgatást. A Székely Nemzeti Tanács november 28-i gyűlésén a többségnek az volt a véleménye, hogy *igenis meg kell védeni Magyarország területi integritását.*

December 1: Gyulafehérvár. Az ötletet, hogy nemzetgyűlés keretében itt mondják ki Erdély csatlakozását Romániához, *még a béketárgyalások megkezdése előtt, mintegy kész helyzet elé állítva a világot,* Tiron Albani szerint az adta, hogy Mihai Viteazul is itt mondotta ki Erdély és Havasalföld egyesülését, és mert ez volt a legnagyobb erdélyi románlakta város. A gyűlés zavartalanságát az 1000 tagú román nemzeti gárda biztosította, de a magyar kormány sem gördített akadályokat: többek között biztosította a küldöttek utaztatását a magyar területekről. Ahogy Suciunak, az igazoló bizottság nevében tett jelentéséből megtudható, a megjelent 10.000 küldött összesen 1228 érvényes mandátummal rendelkezett, tehát nem lehet úgy tekinteni az eseményekre, mint népszavazásra.

A gyűlésen egy sor fontos döntés született: megválasztották a 150 tagú Nagy Nemzetgyűlést, a Kormányzó Tanácsot, és Vasile Goldis tervezete alapján megvitatták és végleges formába öntötték az úgynevezett „Gyulafehérvári Határozatok”-at.

Ezzel, mint jogforrásra hivatkoztak az erdélyi magyarok a kevésbé türelmes politikai kurzusok idején. Erre hivatkozott azonban Maniu vezette Román Nemzeti Parasztpárt is, mint bizonyítékra: a románok teljes egyenjogúságot biztosítottak a kisebbségeknek.

A III. fejezet 1. és 2. pontja így szól: *„Teljes nemzeti szabadság az együttlakó nemzetiségek számára. Mindenik népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához saját nyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből választott egyének által. A törvényhozó testületekben és az ország kormányzásában való részvételre minden nép népességének számarányában nyer jogot. Egyenlő jog és teljes felekezeti autonóm szabadság az állam összes felekezetei”.*

A határozatokat azonban épp úgy mint a kisebbségi szerződést kihagyta mind az 1923-as, mind az 1938-as román alkotmány, tehát *sohasem emelkedett törvényerőre!* A Nemzeti Liberális Pártnak, amely a leghosszabb ideig állt Románia kormánya élén a két világháború között, az volt a véleménye, hogy a határozatok egy átmeneti időszakban születtek, s *Bratianu* abban a „provinciális gondolkodású” erdélyi románok irreális elképzeléseit látta.

December 2-án tették hozzá: ezentúl az ideiglenesen megválasztott Kormányzó Tanács intézi Erdély ügyeit; ez gyakorolja az államhatalmat. Miniszteri hatáskörrel az egyes kormányzati ágak élére neves román személyeket neveztek ki.

Az erdélyi román politikusok jelentős része egyetér-

tett abban, hogy ezt az állapotot, *az erdélyi külön kormány létét minél hosszabb ideig kell fenntartani,* és a továbbiakban is Erdély autonómiájára törekedtek. Azt viszont a bukarestiek úgy képzelték el: az ideiglenes kormány Erdélynek az új állam kereteibe való mielőbbi beilleszkedését van hivatva elvégezni.

December 2: a román hadsereg bevonult Marosvásárhelyre, **december 3:** Besztercére, **december 7:** Brassóba. **December 8:** a budapesti kormány Apáthy István egyetemi tanárt Erdély főkormánybiztosává, *Kratochwil Károly* ezredest pedig Erdély katonai parancsnokává nevezi ki, aki hozzákezdett a székely hadosztály megszervezéséhez. A Kolozsvári Hírlap december 5-i száma távirati stílusban foglalja össze az ország helyzetét: *„A háború elveszett, a kimerült ország megszállás alatt áll, a fegyverszüneti szerződések sarkalló jogszerű megszálláson felül ki van téve hódítási vágyból eredő támadásoknak is.”*

Romániában ugyanezen a napon iktatták be a gyulafehérvári határozatokat.

December 16: Az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács *„Erdély számára magyar önkormányzatot”* című felhívása a világhoz intézett üzenet egyúttal: *„Az erdélyi magyarság elismeri minden népnek azt a jogát, hogy az ügyeit maga intézze, de nem tartja megengedhetőnek, hogy azon jogok melyet minden más nép számára elismerni hajlandó, elvehessék. Az erdélyi magyarság meg kívánja valósítani a népek önrendelkezésének jogát, oly értelemben, hogy nem akar idegen nemzetiségű polgárok felett uralmat gyakorolni. De nem ismeri el senki fiának a jogát, hogy felette önrendelkezési jogának megsértésével más gyakoroljon ilyen jogokat. Mindezek alapján az erdélyi magyarság nem ismer el sorsa intézésére más döntő tényezőt, mint a maga vá-*

lasztotta (önkormányzati) szerveket, az erdélyi magyar kormányzó bizottságot." Ugyanakkor Vyx ezredes tudatta a magyar kormánnyal: a román lakosság veszélyeztetettsége miatt ki kell ürítse Szatmárt, Nagykárolyt és Kolozsvárt.

Az erdélyi magyarság képviselői erre december 22-re tiltakozó gyűlést hívtak össze Kolozsvárra. Mosoiu ezredes azt üzentte az Erdélyi Magyar Tanácsnak, hogy a gyűlés megtartása esetében lövetni fogja a várost. Ebbeli aggodalmának adott hangot Emil Isac is Jászhoz intézett táviratában. A gyűlést mégis megtartották az Iparegyesület nagytermében, ahol 28 vármegye 50.000 (!!) küldötte képviseltette magát. Megalakították az Erdélyi Magyar Székely Nemzeti Tanácsot Apáthy elnöke alatt. (Alelnökök: Janovics Jenő, Sándor József és Vincze Sándor lettek). A gyűlés a wilsoni önrendelkezési jogra hivatkozva határozatot hozott, hogy Magyarországhoz akarnak tartozni.

December 23-án Vyx újabb területek kiürítését követelte, és másnap, 1918. december 24-én a délelőtti órákban Gherescu tábornok, a XIII. román királyi gyalogoszondáparancsnoka vezetésével a román csapatok bevonultak Kolozsvárra. Heller Gusztáv a város polgármestere a Fő téren, Mátyás király lovasszobra alatt fogadta őket: „A magyarság letette a fegyvert. Nem tagadva meg magunkat, mert ezt a nemzetek önrendelkezésének bernünket is megillető jogainál fogva Önök sem kívánhatják. Mi a fegyvert letettük. Egyetlen fegyverünk az, melynek jelzőjével népünk ennek a szobornak az ércalakját felruházta: az igazság. Ezzel fogunk majd Európa útélőszéke előtt megjelenni.” Erdély fővárosának, Kolozsvárnak az elfoglalásával a Felvidékhez és a Bánáthoz hasonlóan megpecsételődött ezen országrész sorsa is.

1919. február 9-én Párizsban megkezdődtek a tárgyalások a magyar-román határról. A román béke-delegáció ragaszkodott az 1916. augusztus 17-i titkos

GYULAFEHÉRVÁRI KATEDRÁLIS

szerződésben foglaltakhoz. A május 24-i ülés után levélben kérték Bratianut, az új Románia miként szándékozik majd kisebbségeinek biztosítani az egyenjogúságot: a helyi közigazgatás, a nevelésügy és az egyházi élet területén? Bratianu válaszát 27-én olvasták fel, amelyben ezeken a területeken a legszélesebb nyelvhaználtati jogokra tett ígéretet a közigazgatás decentralizációja mellett. Ugyanakkor az ezt garantáló kisebbségi szerződést nem akarta aláírni. A román béke-delegáció új vezetője 1919. december 9-én aláírásával hitelesítette: Románia többek között „hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közületeknek a román állam ellenőrzése mellett, vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyez.” A számtalan fogadkozás és ígéret ellenére: a decentralizáció helyett hosszú ideig centralizáció, a rendkívüli állapot bevezetése, kisebbségi iskolák bezárása, a tisztviselői tanári kar elbocsátása, rendkívüli adók, önálló politikai, gazdasági és kulturális szerveiért való állandó küzdelem, majd a numerus claususok alkalmazása jellemezte a két világháború közötti kisebbségi életet Romániában.

DRÁGFFI KAMILLA

Atlantisz sorsára ítélve?

Nemzeti érdekeik érvényesítése érdekében a 19. század második felétől a román politikusok sikeresen kihasználták az olyan konfliktusokat, mint a krími háború, az 1877–78-as orosz-török háború, az első és a második balkáni háború, az első világháború. A bizánci hagyományokat követve gatlás nélkül cseréltek szövetségest, mindig a győzők oldalára álltak. A bizánci politika egyik alapelve szerint, ha szükségesnek mutatkozik, elhúzódó háború során háromszor is lehet új szövetséget kötni.

Elmondható, hogy a románok szerződéseségei az első világháború során egyedülállóak a 20. század történelmében. Bár mindkét szemben álló szövetséges csoportosulást elárulták, mégis a győztesek oldalán fejezték be a háborút. A szomszéd népek forradalmait, a háborús nehézségeket kísérő dezorganizációt szintén maximálisan kihasználták. A frontokon katasztrófális vereségeket szenvedett román hadsereg az antant-jegyzékektől felbátorítva bevonult Magyarországra, és gatlástalanul ki is rabolta azt.

Az ajándékozó kedvű győztes hatalmak a szerződésesegések sokaságát a trianoni diktátummal jutalmazták, amely révén hazánk területének több mint kétharmadát az ún. utódállamoknak juttatták. Ezzel Atlantisz sorsára ítéltek minden harmadik magyart. Románia Magyarország területéből mintegy 102.000 km²-t kapott, és a gyulafehérvári autonómia ígéretekről teljesen megfélemlítve és a párizsi kisebbségi szerződést lábbal tiporva a csatolt területeken rendszeres és kegyetlen asszimilációs politikát folytatott, amely elsősorban a magyarság ellen irányult.

Napjainkban az egyre kilátástalanabb romániai gazdasági helyzet azt eredményezte, hogy visszatértek egy megújult nacionalizmushoz, mert a politikusok híján vannak az eszméknek, amelyek révén megváltoztathatnák az ország szomorú helyzetét. Így aztán 1989. decembere után is állandóan eszünkbe juttatják, hogy nem lehetünk otthon ott, ahol több mint egy évezrede államalkotó népként otthon vagyunk.

Az 1989-es véres farsang a be nem váltott ígéretek új szakaszát nyitotta meg. A történelem sajnos ismétlődik. A diktátor, amikor politikája már a lakosság biológiai létét is fenyegette, a nép újabb szeretetmegnyilvánulásaira áhítozott. Akárcsak ő, 1990. tavaszától, amióta a szélsőséges román sajtó barbár mongoloknak nevezget bennünket, időnként főképpen aug. 30.-án és december 1-én, a határtalan elismerés, a hála és a hűség megnyilvánulásait várják el tőlünk. A román politikai vezetés, a romániai magyarok és az RMDSZ ismételt külön nyilatkozatait sürgetik, hogy jelentsék ki, hogy elhatárolják magukat a határok bármilyen módosításától és közben a román parlamentben gyakran emlegetik a Tiszát, mint Románia természetes és etnikai határát.

A román társadalom történéseit követve bizonyosnak tűnik, hogy a kollektív nemzetiségi jogok még váratnak magukra, és csak az „idegenek” kollektív hozsannája elvárt és megengedett. Ne áltassuk magunkat, az a tény, hogy Románia az Európa Tanács ajánlásait elfogadta, semmin sem változtat.

Továbbra is elvárják azonban a

hűségnyilatkozatokat és a december elsejei ünnepeken való boldog jelenlétet. Volt még ilyen a két világháború közötti időszakban is. A parlamentben felelősségre vonták a Magyar Pártot, hogy miért maradt távol a gyulafehérvári ünnepélyről. Íme Viller József képviselő válasza: „A magyar nép testvéri szeretetben és békességben akar élni az ország többi népével. És mi, a magyar nép választott vezetői, képviselői soha nem is hirdettünk mást. Még lojalitási nyilatkozatokban sem volt hiány akkor, amikor erre kellő idő és alkalom volt. Amde az ilyen nyilatkozatnak csak akkor van értéke, ha őszinte és el is hihető. Uraim, vegyék elő józanságukat és nyugalmukat. Ítéljék meg: december elseje éppen úgy örömnappja a román népnek, mint gyásznapja a magyar nemzetnek, mert Magyarország katasztrófáját hozta meg. Ha a magyar ember december elsején önök elé áll, és azt mondja, hogy az ő szíve is tele van örömmel, az ilyen kijelentés merőben ellentétben áll az emberi természettel, ilyesmit ne kívánjanak tőlünk”.

Ezek a gondolatok ma is időszerűek, igazak. Méltatlan lenne hozzánk, ha nagy nemzeti tragédiánkat képmutatással tetéznénk.

CZIRE DÉNES

Fekete-Kőrösvölgyi magyar mártírok

(A szerkesztőség krónikának tekinti az alábbi munkát, ezért sem stílusába, sem rendszerezésébe nem kívánt beavatkozni.)

A Fekete-Körös felső szakasza mentén, *Belényes* körzetében helyezkedik el egy pár, *valamikor tiszta magyar, ma pedig Kőrös-tárkány kivételével kevert nemzeti-ségű település*. Ezek a Fekete-Körös folyását követve: az ártérre épült *Kisnyégerfalva* (Grádinari (1422)*, a Béli-hegység északkeleti lejtőin és a Fekete-Körös ún. városi teraszán *Kőröstárkány* (Tárcaia (1332), *Várasfenes* (Finis 1552), *Kőrösjánosfalva* Ioanis (1442), *Belényessonkolyos* (Suncuius) (1422), a Körös északi ágának két oldalán, nagyrészt annak teraszára épített *Belényesújlak* (Uilacu de Beius (1332), a parti magaslati városi teraszára épült *Gyanta* (Ginta (1213), *Belényes* (Beius (1291) a Körös Északkeleti ártéri és városi teraszán, részben domboldalon fekszik és *Magyarremete* (Remetea (1422), Belényestől északra kb. 8 km távolságra elszigetelten, a Királyerdő déli dombvidékén, a *Biharrosai* (Rosia) és *Mézgedi* (Meziad) patakok összefolyásánál fekszik.

A Fekete-Körös völgyének lakossága ma többségében román, pedig a legkorábbi oklevelek szerint

Helység	Összeírás éve										
	1704 előtt	1715	1720	1728	1770*	1828	1910; 1915	1977	1990	1992	
Belényes	-	4	13	42	30		47,5		92,6	%	
Rézbánya	-	*	2		75		80		98,8		
Vaskoh	100					100	67				
Kőröstárkány	-	-	-	-	-	-	-	2,4	-		
Kisnyégerfalva	-		25 *		50	37	44	47,5	43,5		
Várasfenes	22,5				34	19	38	39,9	42,3		
Kőrösjánosfalva	-	-	-	-	30*	52	34,5	59	30		
Belényessonkolyos	4	-	20	52,5	39	52,5	39	63,8	41,7		
Belényesújlak	-	-	12,5		27	34	28	33,9	50		
Magyarremete	39*		30		26	25	33	40,7	59,5		
Felsősolymos	-	már nagy többség 100									
Alsósolymos	-	100									
Tenkeszéplak	-		37		92	92	90				
Gyanta	-	20		34	26	22	12,5	3,3			

* Ekkor kezdődnek a betelepítések

* Már jelentékeny számban vannak jelen

* 1720 elején még tiszta magyar település

* 1770-ben tűnnek fel

* 1422-ben még tiszta magyar, de a többi helységhez viszonyítva előbb kezdenek betelepülni

Megjegyzés: – a „-” jel = nincsenek jelen

– az üres kockák adathiányt jelölnek

– Felsősolymos, ma a Gyepűsolymos elnevezést kapta (Soimus)

* Létezésének irattárak dokumentumaiban megtalálható első nyoma.

a románság csak a 12. sz. végén (1291) jelenik meg a Fekete Körös völgyében. Arányukat, illetve annak változását – 1915-ig *Györffy István* adataira támaszkodva – az alábbi táblázatban foglalhatta össze:

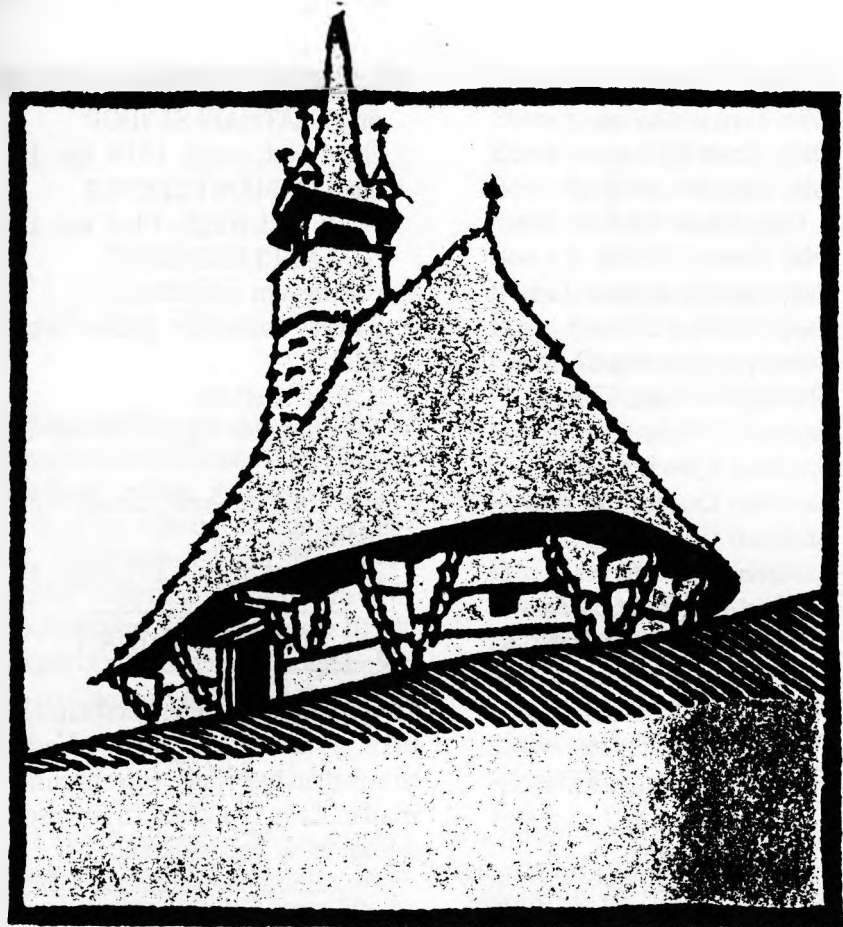
A fenti adatokból kitűnik, hogy a románság betelepülése a Fekete-Körös Völgyébe először 1720-ban, majd folyamatosan történik napjainkig, növekvő arányban.

1290–1720 között, tulajdonképpen 1770-ig, Magyarremete kivételével, csak kisméretű, majd erőteljesebb beszivárgásról van szó. 1720-ban a románság jelenléte Alsósolymoson, majd 1770-ben

Felső- vagy Gyepűsolymoson már százszázalékos; 92 százalékban vannak jelen Tenkeszéplakon és 75 százalékban Rézbányán. Ezek a számadatok már a tömeges betelepülést és betelepítéseket jelzik, amelyek eredményeként 1990-ben Belényesen a románság 92,6 százalékban van jelen.

Az elrománosítási és elrománosodási folyamatnak eredményeként, a valamikor teljesen magyarlakta vidék ammyira elrománosodott, hogy ma a szigeteken élő magyar településeket egytől-egyig román helységek fonják körül.

Az elrománosodási folyamat

TÜRE – KOLOZS VÁRMEGYE

elemzése, az okok megvilágítása nem célja ennek az írásnak. Lényegében a tatárjárás, törökdúlás, a pestis és kolera-járványok pusztításai után, a váradi püspökök kezdték betelepíteni a lakatlanná vált vidéket a románsággal, de szivárogtak be maguktól is az addig a hegyekben meghúzódók; később, török nyomásra a Balkánról jönnek tömegesen és települnek le.

A Fekete-Körös-völgyi magyarság az Árpád-kori magyarság leszármazottja.

Ezt a kis népet a mongolok, törökök, kolera és pestis járvány irtotta magyarságot, a két világháború utáni féktelen faji gyűlölet is pusztította. Értelmetlen, vad, – talán a büszke és nemes tartásukat irigylő – alacsonyabbrendűségi érzésük okozta gyáva bosszúállásként megtizedelték őket. Aztán üldözték és irották őket: nem tömegesen, egyenként, „menetrendszerűen”, a kommunista-rezsim által jól kidolgozott kegyetlen rendszerességgel.

A Fekete-Körös-völgyi magyarság

síratóhelyei Kisnyégerfalva, Köröstárkány, Gyanta és Magyarremete. De síratóhelye Kishalmágy (Hálmágel) – Arad megye – ahol a Magyarremenetéről elhurcoltakkal végeztek, valamint Borossebes (Sebis) – Arad megye – de nem a Fekete-Körös, hanem a Fehér-Körös mentén, ahol 1913 Nagypéntekén kétszázötven egybeterelt hadifoglyot mészároltak le, akik névtelenül, az elvakult fajgyűlölet áldozataiként kerültek a tömegsírba.

A vérfüdüket mind az első, mind a második világháború után, arc nélküli sugalmazók, tervezők és végrehajtók rendezték, törvényen kívül, etnikai tisztogatás céljából:

KÖRÖSTÁRKÁNY

1919. április 19-én a mészárlás martaléka lett nyolcvanhét, húsz és nyolcvan-három év közötti ártatlan ember, akikből 15 nő és 73 férfi volt. Jellemző a kegyetlen emberirtásra, hogy például *Oláh Erzsébet* 49 éves asszonyt élve temették el, *özv. Izsák*

Mihály 62 éves férfinak előbb kezét-lábát megcsonkították, csak aztán végezték ki.

Mártír-halottak:

G. Antal Péter 60 éves
 G. Antal Péter 44 éves
 Antal Katalin 40 éves
 Özv. Antal János 45 éves
 Antal Ferenc 48 éves
 Antal Ferenc 43 éves
 K. Antal Mihály 59 éves
 Özv. Antal István 49 éves
 P. Antal László 40 éves
 Antal Mihály 60 éves
 Özv. Benedek Mária 80 éves
 P. Benedek János 43 éves
 P. Benedek Péter 47 éves
 B. Benedek Ferenc 42 éves
 Benedek Mihály 75 éves
 Benedek Ferenc 48 éves
 P. Benedek Mihály 53 éves
 Özv. Balla Ferenc 80 éves
 Ifj. Balla Ferenc 28 éves
 Benedek Mihály 68 éves
 Benedek Mária 39 éves
 Puttya Bunta János 49 éves
 Csapó Julianna 22 éves
 Erdei Ferenc 58 éves
 Ifj. Erdei Ferenc 24 éves
 Erdei Mihály 53 éves
 Erdei Ferenc 59 éves
 Erdei Zsuzsanna 63 éves
 M. Erdei Ferenc 64 éves
 G. (bíró) Fenesi Ferenc 47 éves

Istók Gábor Ferenc 63 éves
 M. Gábor Péter 46 éves
 Gyulai Péter 48 éves
 Gyulai Ferenc 48 éves
 Gyulai Katalin 50 éves
 Gyulai István 38 éves
 Gyulai László 37 éves
 Gyulai Gábor 63 éves
 Gyulai Péter 35 éves
 Gyulai Ferenc 48 éves
 B. Gyulai Ferenc 42 éves
 Halász Péter 58 éves
 Ifj. Halász Péter ? éves
 Halász Sámuel 62 éves
 B. Halász Katalin 55 éves
 Illés Péter 79 éves
 Id. Illés Péter 83 éves
 Özv. Izsák Mihály 56 éves
 Kovács Péter 44 éves
 Kovács Péter 32 éves
 Özv. Kovács Mihály 61 éves
 Id. Lörincz János 73 éves
 Gy. Mikló Ferenc 64 éves
 T. Mikló József 38 éves
 F. Mikló Sándor 45 éves
 Özv. Mikló Ferenc 60 éves
 Miklós Katalin 26 éves
 Mikló Katalin 20 éves
 G. Mikló Mihály 49 éves
 Mikló Zsuzsanna 60 éves
 Dödö Mikló Mihály 60 éves
 Mikló Julianna 50 éves
 H. Mikló Ferenc 45 éves
 Mikló István 44 éves
 Nagy Mihály 65 éves
 Oláh Ferenc 68 éves

Ifj. Oláh Ferenc 38 éves
 Olán Ferenc 43 éves
 Oláh József 32 éves
 Oláh Erzsébet 49 éves
 J. Oláh Ferenc 54 éves
 Oláh Ferenc 23 éves
 Papp Sándor 24 éves
 Papp Mihály 41 éves
 Sebestyén Julianna 67 éves
 Stozinger Sándor 47 éves
 Szatmári Mihály 64 éves
 Szatmári Erzsébet 24 éves
 Szatmári Erzsébet 53 éves
 Szatmári János 71 éves
 Szatmári János 60 éves
 Cs. Szatmári Péter 64 éves
 Szatmári Sándor 51 éves
 Ifj. Szatmári Ferencz 19 éves
 M. Szatmári János 64 éves
 Zsupos Gábor 46 éves
 Kali Zsupos János 65 éves

Kőröstárkány vértanúit előbb, az akkori falu szélén, tömegsírba, majd onnan a temetőben egyéni sírokba hantolták el. Sírköveiket egy 1935-ben kiadott parancs értelmében vagy meg kellett semmisíteniök, vagy le kellett kaparniuk az elhalálozás dátumát: 1919. április 19.

Megemlékezni sem itt, sem a többi síratóhelyen, 1990-ig nem volt szabad, de ma sem ajánlatos. Még a megemlékezés nyomait is el kellett tüntetni! „Szemünket le kell törölni, ne lássák, hogy sírunk”.... „Körmünk már csak befelé folyik”, szavalt a 1992-ben Magyarremetén Szőlősi Ildikó, Fenesi János „Fohász” című versében.

A hatóságok minden igyekezete ellenére is, néhány sírkő felirata épségben maradt, mert vagy nem voltak szem előtt, vagy idejében lemeszelték:

1919. ápr. 19.

Itt nyugszik az Úrban megboldogult M. GÁBOR PÉTER kihűlt porrészei.

Gyilkos kezek tették életem e sírba 39 éves fiatal koromba. Nagy bánatot hagytam özvegyem szívében.

Három árva maradt fölnevelésére.

E régi sírhantok fedik
 öreg SZATMÁRI SÁNDOR
 élt 51 évet, megh. 1919. ápr. 19.
 ifjú SZATMÁRI FERENCZ
 élt 19. évet, megh. 1919. ápr. 19.
 SZATMÁRI ERZSÉBET
 volt nevem míg éltem,
 24 éves koromban gyilkos kezek
 által
 a sírba tétettem.
 A gyilkosok ügyét bízom az Istenre
 adja meg jutalmát, ahogy érdemelte.
 Élt 24 évet, megh. 1919. ápr. 19.

KISNYÉGERFALVA

Kisnyégerfalván a vérengzést szintén 1919. április 19-én, Húsvét Nagyszombatján hajtották végre: tizenhét ártatlan 22 és 76 év közötti férfi esett áldozatául a gyilkosoknak.

Mártír-halottak:

Benedek Mihály 33 éves
 Özv. Bunta Gáspár 76 éves
 Bunta János 38 éves
 Bunta István 35 éves
 Csapó János 34 éves
 Id. C. Csapó Péter 60 éves
 Egyed Mihály 56 éves
 Özv. Gyulai István 46 éves
 Hincz Mihály 43 éves
 Izsák Mihály 50 éves
 Kovács Mihály 39 éves
 Mikló László 56 éves
 Sebestyén János 44 éves
 Szatmári János 55 éves
 P. Szatmári Mihály 54 éves
 Ifj. Szatmári Ferenc 22 éves
 Szatmári István 43 éves

Ők ma is a falu végén ásott tömegsírban nyugszanak.

Egy fűzfa jelöli közös sírjukat.

Ma is emlékeztet az alattuk nyugvókvértanúságára, (részben) megszenesedett törzsével a megsemmisítésére való törekvésre: az igyekezetre, amellyel szeretnének bennünket, de még tetteik nyomát is eltüntetni, az emlékezetből kimosni.

1944-ben, a magyar alakulatok visszavonulása után, szintén előre

megtervezetten oltották ki ártatlan magyar emberek életét. Legyilkolták a férfiakat, nőket, gyermekeket egyaránt és ha sikerült, az egész családot: szeptember 23-án Magyarremetén, valamint Magyarremetéről elhurcoltakat Kishalmágyon (Hálmágel) Arad megye, és szeptember 24-én Gyantán (Ginta).

GYANTA

1944. szeptember 23-án ablakból lőttek egy román katonára. Ez a koholt ürügy szolgált arra, hogy másnap, a község három, egymástól távol eső részén 42 házról-házra járva összeszedett vértanúhalálra szánt embert, kicsit és nagyot, férfit és nőt gyilkoljanak meg. Így került hóhérekre a 11 éves Vekerdi László, a 13 éves Togyinka Ferenc, Boros Antók Juliánna 2 éves és Szabó István 13 éves gyermek.

A gyantai áldozatok:

Boros A. Zsuzsánna
Antók Mihályné 21 éves
Antók Juliánna 2 éves
Ambrus István 50 éves
Német Zsuzsánna
Ambrus Istvánné 46 éves
Ambrus Gyula 16 éves
Ábrahám Lajos 55 éves
Ábrahám Péter 36 éves
Lugosi Erzsébet
Özv. Biró Lajosné 64 éves
Biró I. Lajos 66 éves
Biró Erzsébet 28 éves
Biró Ferenc 19 éves
Nagy Zsuzsánna
Boros A. Mihályné -
Boros A. Erzsébet -
Boros K. Lajos 56 éves
Boros A. Mihály 40 éves

Boros A. Erzsébet -
Boros Lajos 56 éves
Boros János 56 éves
Boros B. Károly 65 éves
Boros Sz. Imre 64 éves
Boros R. Péter -
Boros Cs. János 21 éves
Boros Péter 23 éves
Fekete Margit
Fenesi D. Károly 60 éves
Halász Ferenc -
Halász Ferencné -
Kovács Erzsébet -
Köteles Ilona
Köteles S. István 71 éves
Köteles P. Mihály 20 éves
Laczikó Mihály -
Szabó Károly 49 éves
Szabó Károly 21 éves
Szabó István 13 éves
Szolga Sándor 40 éves
Togyinka Lajos 42 éves
Togyinka Lajosné 38 éves
Ifj. Togyinka Lajos 17 éves
Togyinka Ferenc 13 éves
Vekerdi József 53 éves
Vekerdi Józsefné 50 éves
Vekerdi Ilona 19 éves
Vekerdi László 11 éves

A református egyházközség „halottak könyvébe a következők vannak bejegyezve: *„Az 1944. év folyamán Gyantán meghalt 32 férfi és 26 nő, összesen 58 személy, akik közül 41 személy a szeptember 24-i, a bevonuló román 6. és 11. hegyivadász zászlóaljok által elkövetett vérengzés áldozatai. Ezek, bárha nem mindnyáján reformátusok voltak, s mint a többiek, szintén egyházi szertartás nélkül temették közös sírba, feljegyeztettek ezen anyakönyvbe.*

A közös sírban nyugszik két hősi halált halt honvéd is.

MAGYARREMETE

Nem menekülhetett meg a tömeges emberirtás elől a havasok tövében fekvő, a Biharrossai és Mézgedi patakok-ölelte Magyarremete sem. Itt a temetőbe ásott tömegsírban nyugszik az a harminchét mártír, akik 1944. szeptember 23-án váltak a gyilkosok martalékává. Azonban,

ezt az előre kitervelt vérfürdőt, a genocidium általi nemzeti homogenitást elérendő szörnyszülött elképzelést sem sikerült számításaik szerint megvalósítani, mivel azt részben az odaérkezett szovjet katonák akadályozták, részben pedig, mivel az ítélet nélküli megszárlást végrehajtók között ismerős szomszéd-falubeliek és jobb érzésű emberek is voltak, akik figyelmeztették a magyar lakosság egy részét, hogy bújjanak el, meneküljenek.

A házról-házra járó „az etnikai tisztogatás” céljából összeszedett embereket a falu alsó végén gyűjtötték össze, ahol végrehajtották a gépfegyver általi tömeges kivégzést. Több sortűzet adtak le. Miután úgy gondolták, hogy „kész”, felszólították az esetleg életben maradtakat, hogy „most már, aki nem halt meg, hazamehet!” Egy páran fel is álltak, de azokra ismét tüzet nyitottak, majd, a biztonság kedvéért, végigjárták az áldozataikat, lőttek és bajonettel szúrtak beléjük. Mindezek ellenére öten megmaradtak. (Köztük az 54 éves Szabó Sándor, később otthonában hunyt el.)

Másokat embervadász módjára, „röptében”, menekülés közben, vagy búvóhelyükön lőttek agyon.

Hat magyarremeteit otthonaikból hurcolták magukkal az Arad megyei

Kishalmágyig (Hálmágel), ahol úgyszintén szeptember 23-án végeztek velük. Közülök a 64 éves Szabó Sándor életben maradt, de pár napra a hazatérése után behalt sérüléseibe.

A magyarremetei mártírok:

Béládi János 48 éves
 Béládi Lajos 44 éves
 Béládi András 20 éves
 Bálint János Máté 38 éves
 és fia Bálint János 14 éves
 Bálint Sámuel 47 éves
 Bálint Mihály 41 éves
 Fenesi Péter 38 éves
 Gergely László 42 éves
 Géczy András 45 éves
 Horváth Imre 78 éves
 Kovács István Tamás 61 éves
 Kovács János Tamás 64 éves
 Kurucz Mihály 63 éves
 Lukács István G. 24 éves
 Lukács László G. 21 éves
 Lörincz László 74 éves
 Molnár János Kosa 85 éves
 Molnár László Jámbor 62 éves
 Nagy Ferenc 53 éves
 Szabó András Birta 36 éves
 Szabó Antal 68 éves
 Szabó Sándor 64 éves
 Szabó Márton 68 éves
 fia Szabó András 51 éves
 Szabó István 44 éves
 Szabó Sándor Birta 54 éves
 Tamás János 73 éves
 fia Tamás Tamás 47 éves
 fia Tamás János 12 éves
 Tamás Ferenc 49 éves
 fia Tamás András 17 éves
 Tamás István 48 éves
 Tamás Sándor 63 éves
 Vura Ferenc 42 éves
 Zsurkó Mária 34 éves
 fia Lukács József 14 éves

Mellettük két hősi halált szenvedett honvéd nyugszik:

Rozván Mátyás 39 éves
 Adorján Ferenc 33 éves
 KISHALMÁGY-on kivégzett magyarremeteiek:
 Ifj. Tamás Ferenc 20 éves
 Bálint István 20 éves
 Szabó András 62 éves
 Kurucz József 49 éves

A tömeghalál prédái máig sem kapták meg, nem kaphatták meg az őket megillető végtisztességet.

Az emléktáblán a negyvenkét mártír felsorolása után olvasható:

„Ne féljetez azoktól, akik a testet ölik meg, a lelket pedig meg nem ölhetik.” Máté 10. 28.

*

Sokan kérdezik: mire való, mit és kinek szolgál a múlt borzalmas eseményeinek felelevenítése? Miért kell megemlékeznünk a mártírokról, és miért szükséges számotartanunk a múlt tragédiáit?

Tökés László Királyhágó-melléki református püspök mondotta 1992. november 16-án a Nagyvárad-újvárosi templomban tartott megemlékezésor: „Halottainkat felmutatva, mintegy figyelmeztetésül állíjuk a világ elé, hogy soha többé ne történjék hasonló kegyetlenség”.

Zsisku János belényesi református esperes mondta ugyanazon alkalommal: „Ezek az áldozatok írják a mitörténelmünket...„Gyontasd meg Urunk, egyszer már az ellenünk elkövetett atrocitások feledékeny szerzőit itt!”

Kemény Zsigmond: „Mégegyszó a forradalom után” című tanulmányában írja:

„Felednünk és tanulnunk kell, de emlékeznünk is,

Aki nem feled, előítéletekért és létesíthetetlen dolgok miatt küzd, melynek napja lejárt,

Aki nem tanul, rosszul fogja választani hatásterét és a munkásság eszközeit,

Aki nem emlékezik, teljesen nélkülözendi építményeiben a történeti bázist,

Bosszúért már nem kiált fel senki.

Már csak megbékélésért fohász-kodunk, de felejtteni nem tudunk!”

*

A fentiek megírásához szükséges anyagot, adatokat *Kisnyégerfalván, Kőröstárkányban, Magyarremetén, Gyantán* és e vidékről eltávozottaktól igyekeztem összegyűjteni, illetve fényképeket készíteni. Az anyag hiányos, mert az emberek, (még az elköltözöttek is beleértve), még ma, 73, illetve 48 év eltelte után sem memek nyilatkozni. Félnék! Azok a kevesek, akik nyilatkoztak, kértek, hogy nevüket ne tegyük közzé. Tartanak egy újabb egyéni vagy tömeges „akciótól”. Egy idős gyantai mondta: „Attól félek, egy napon ránk gyűjtják a falut”... „Gyanta magányos sziget, olyan falvaktól körülvéve, amelyet főleg román nemzetiségiek laknak.”

Egy idős asszony, aki „mesélt”, de szintén név nélkül: „Minek visszaemlékezni? Körül vagyunk véve a románságtól, s félünk a támadásuktól.” Más: „Mondok, de maga se adja a nevét, mert megkínózzák, és nem lesz ereje nem kimondani a nevemet.”

Ezen sokat gondolkoztam, gyöttrődtem. Végül is, abban a reményben írom alá, hogy szükség esetén: tudnék hallgatni.

M. SÁRKÁNY ÁRPÁD

Magyar sors

Beszélünk magunkról.

Ha mi is elhallgatunk,
senki sem hoz szóba
bennünket, pokoli lesz a csend.

A körülöttünk keletkező nesz,
a háborús zaj

is árt nekünk; addig, azalatt
sem rólunk esik szó,

bármennyire is szeretnénk,

bármennyire is természetesnek

vagy éppen kívánatosnak
tartanánk.

A balkáni véres tombolás,

a háborús jajsavas zajongás

a térségre jutó maradék

figyelmet is elorozza

a magyarságról, és manapság

már csak a saját naívságát

hízlalja, aki jóra való,

jó értelemben hasznosítható

nemzetközi figyelemben,

közfigyelemben reménykedik.

Az események túllépnek rajtunk: testünkön, lelkünkön, állapotainkon már látszanak a vészjósló jelek. Ezek még ugyanis nem is a halál stigmái, de már vészjóslóan temetőszagúak. Krizantémillatúak. Régóta sűrűsödnek. Sokan már akkor is gyanakodtak, amikor Európa-mentő katonai sikerünkért megkaptuk a legmagasabb kitüntetést. Szó szerint a legmagasabbat, a legmagasabb helyről elhangzót, a nándorfehérvári diadalt honoráló déli harangszót. Pár évtizeddel később aztán – Amerika felfedezésével – elkezdett fölnénk kúszni az árnyék: most is ott van, jól érzi magát, s ha minden így folytatódik, ott is marad.

Magyarország felmorzsolódása, a magyarság porladása nem a huszadik században kezdődött. De az évezred vége felé közeledve egy világtendencia érvényesülésével is kifejeződő aggasztó sorsszerűség is nyugtalanít bennünket.

A trianoni nagy rombolást követő évtizedekben a hivatalos Magyarország leghangosabb jajszavát így formálták: „igazságtalanság”. A kortársak képtelenek voltak megemészteni a pokoli és érthetetlen méltánytalanságot, az ország széttépését és a magyarság egyharmadának idegen impérium alá kényszerülését. Az utódállamok még a rabszíjat is megspórolták: erről sem kellett gondoskodniok, így kerültek a markukba a hirtelen nőtt rácsok mögül szökni sem akaró magyar tömegek.

Valami azonban megmaradt számunkra. *Egy dacos nemzeti akarat, a lemondás teljes elutasítása:* a kiállítás – bárhogyan történt, bármilyen szerencsétlenül kiviteleződött is hét évtizeden át – állami, nemzeti program maradt. Az Európában itt-ott

lábrakapó háborúellenes mozgalmaknak azért is nem lehetett komolyabb tömegbázisa, mert a méltánytalanság – keltette elszántság nemcsak a kormányzatot mozgatta, hanem készséggé tette a népet is a helyreigazítási kísérlet kockázatainak, áldozatainak vállalására. Jól lelet bizonyosra vehető: ekkora áldozatokkal senki sem számolt, mert széles rétegekben élt a hit – balhit – abban, hogy a *történelmi igazság érvényre jutása, érvényre juttatása elkerülhetetlen, feltartóztathatatlan, azt a nemzeti erőfeszítések legfeljebb sürgethetik, gyorsíthatják.*

Több százéves véréldozat adta a lehangolóan csattanós és kijózanító választ: nem váltak valóra a remények. *Erdély, a Délvidék, a Felvidék, a Kárpátalja magyarságának helyzete nem javult, sőt sok tekintetben romlott is.* Annak ellenére, hogy talán soha, sehol sem emlegették annyit a kisebbségi nemzetiségi jogokat, mint manapság és éppen erre felé.

És talán *soha sem született annyi lehangoló bizonyíték arra, hogy minden hiába, mint éppen manapság.*

Az okok egy része nyilvánvaló, nyilvánvalónak látszik. Rosszul működik a magyar érdekképviselet.

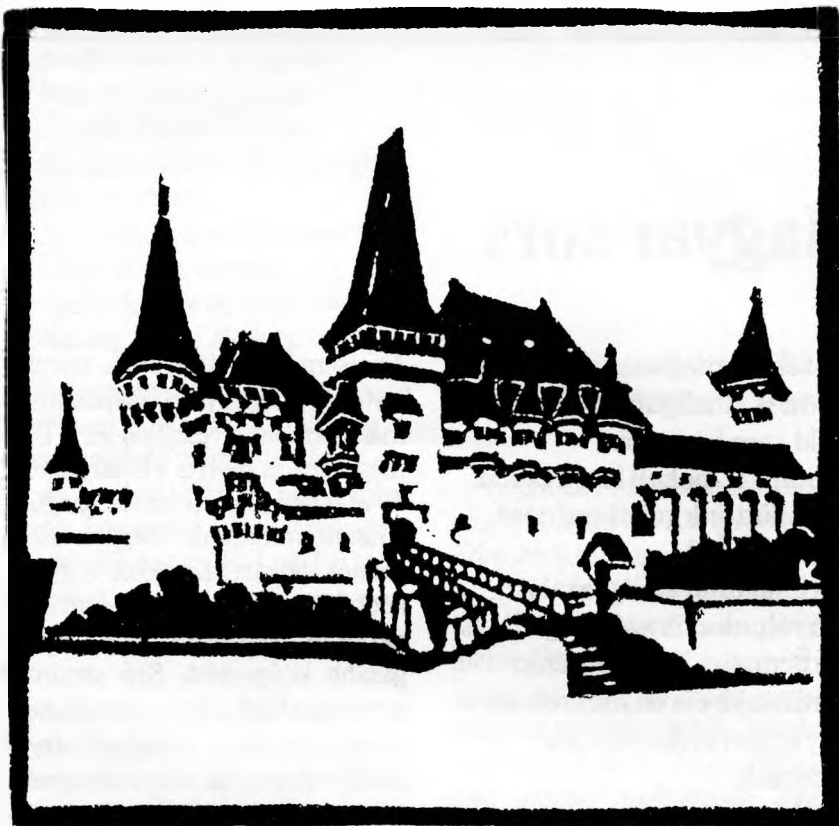
A nemzeti célok katonai megjelenítésére nincs mód, szerencsére szándék sem, a aki ezzel ellentétes cselekedeteket sugalmazna, az tovább bővítené a nemzetnek ásott sírt, hogy aggály nélkül elférjen benne a nemzetmaradvány is.

De ami történt – illetve nem történt, nem is történik – az több és veszélyesebb ennél. A második világháború után nyílt esélyt kapott – mert csak az jutott fórumhoz – a

lemondás politikája, a belenyugvás taktikája, az a pervezitás, amely még örülni valót is talált abban a körülményben, hogy egyenlőre nincs esély a változásra, változtatásra. A propaganda, az oktatás, a nevelés, a nemzetközi fogyasztásra szánt nemzetpropaganda is lemondott a magyar célok hangoztatásáról és életben tartásáról. A magyar érdekképviseletet törölték is a célkészletből. Ehelyett a magyar főváros, a hivatalosan vörösre tartósított Budapest tüntetően tagadta is, hogy ilyenek egyáltalán léteznének, s mindent megtett azért, hogy még itthon, hazai használatra se emlegessék ezeket.

A kisebbségi lét pusztító örvényébe sodort magyarság megpróbáltatásait sem nagyon hozták szóba. A határokon kívül rekedt magyar testvéreket nyilvánosan kitagadta a szolidaritással legalább nevesített örökségből is.

Így jutottunk el a demokráciába, amely ezen a helyzeten sem változtatott. A keresztény nemzeti pártok programja többet, jobbat ígért, vagy legalábbis sejtetett, de a vezető kormánypárt politikájában és taktikájában kezdetektől megfigyelhető volt egy *veszedelmes vonulat*. Nevezetesen az, hogy *Európától várták dolgaik automatikus rendezését*. A nemzeti, nemzetiségi kér-

VAJDAHUNYADI LOVAGVÁR

dés automatikus megoldását garantáló csodaszernek tekintették a demokráciát, amelyet ilyen mérvű felértékelés soha sehonnan nem ért. Ezt a naív, bávátog imádatot és a csodatételre képes hatalomnak kijáró alázatot csak Budapesttől kapta meg.

A kormányzat taktikáját nem menti, hogy a helyzet akkor sem lett volna jobb, ha ellenfelei győznek, legfeljebb ők szókimondóbbak lettek volna, hiszen nem is titkolják: az elavultnak tartott nemzeti kérdést semmi szín alatt nem helyezték volna politikájuk homlokterébe. Ők valószínűleg nem vártak volna még annyit sem az ukrán-magyar szerződés tető alá hozatalával, és valószínűleg még kevésbé hagyták volna magukat háborgatni a gyászpaktumot kísérő nemzeti – meglehetősen illetmudó – országos közfelháborodás morajlásától. Vagyis: *ha az 1993-ban megújult parlament „párttag-társainak” köre és erőviszonyrendszere nem változik lényegesen, akkor továbbra sem fog szóhoz jutni a nemzeti kérdést lényegesnek és intézendőnek tartó,*

tartalékba helyezett politikai feszítőerő.

Közben mind nyilvánvalóbbá vált, hogy kegyetlen szenvtelenséggel túllépett rajtunk a történelem, vagy ha úgy tetszik: a történelmi térképészet. Európának ez a térsége – amely a nagyjából a török invázióig a földrész gazdasági és politikai centrumához tartozott, szinte egy csapásra a *perifériára került*. A centrum és a periféria viszonyát tagláló értekezések, azóta a mellékes, a „*léteznek még*” térségek kategóriájába sorolnak bennünket, ahol a történések valódi eseményeit és mozgatórugóit nem kíséri különösebb elemző figyelem, helyét elfoglalta és elfoglalja a politikai propaganda, és a világpolitika meghatározó hatalmainak még a hírszerzése is megelégszik a propagandaszólamok begyűjtésével, felleltározásával. *Az érdemi elemzések elmaradnak, a hangos, sűrűn ismételt hazugságok visszhangja rendszeresen elnyomja az általunk fontosnak tartott, Európától pedig remélt igazságok és igazságosság érvényesülését.*

A tengerek, az óceánok hullámverése is átseper felettünk. Nagyjából a századfordulón megszületett az akkor még világhatalomnak nem számító USA külügyminisztériumának távlatos értékelése a gazdasági-politikai súlypontok áthelyeződéséről. Már a tizennyolcadik-tizenkilencedik század gondolkodói is észrevették, hogy Amerika felfedezésével nemcsak az történt meg, hogy a *világgazdaság és a világkereskedelem súlypontja a földközi-tengeri övezetről* – amelyhez az egy időben több-tenger mosta Magyarország is tartozott – *át helyeződött az Atlanti óceán térségébe* és a világpolitika főszereplői az iszlám-nyomástól mentes nyugat-európai övezet hatalmi központjai lettek.

A nagypolitikai szerepre készülő Washington továbbgörgette a felismerést, jóslata pedig manapság kezd megvalósulni.

Nevezetesen, hogy a súlypont-eltolódás folytatódni fog; a múlt tengerének számító Földközi-tengert az újkor hajnalán felváltotta az akkor a „*jelen tengerévé*” vált Atlanti Óceán, amelynek tündöklését felváltja a „jövő tenger”, a Csendes óceán. Ahol – a bolsevikpartizánnoták ígéretével szemben – nem érnekvéget a csaták, hanem éppenséggel elkezdődnek és kiteljesednek. A második világháború, a koreai és a vietnami háború után egyelőre a gazdasági világvetélkedő folyik itt.

Az Egyesült Államok gazdasági súlypontja áttevődött a nyugati övezetre: alig egy évtized alatt több mint tízmillió vállalkozó és munkavállaló – a produktív elit meghatározó része – települt át és kezdett új életet, új egzisztenciát, új hivatást a csendes-óceáni övezet amerikai partvonalára mentén. Vele szemben, az ellentétes ázsiai oldalon megjelentek a partnerek: a japán csodát követte az ázsiai „kistigrisek” vagy éppen kissárkányok tényérése, – és most már sokkal nagyobb szerepet játszik a világgazdaságban és a világpolitikában ez a régió, mint az atlanti térség és a Balkán-háborúk és

balkáni megoldatlanságoktól kínlódik környezetünk.

Vagyis a történelem könyörtelenül átrobogott felettünk, és a gazdasági és politikai élet főszereplői, saját jól felfogott érdekükben inkább tanulják az egyelőre kimondhatatlan nevű szultánságok, fejedelemségek és köztársaságok földrajzát, mint az *igazán soha meg sem ismert Közép-Kelet Európáét*. És mindaddig, amíg erre az új, csendes-óceáni kihívásra meg nem születik az érdemi európai válasz, addig Európa nem érdekelt semmiféle regionális igazságtételben. Addig még a legrenyhébb optimistáknak sincs okuk tőle – a nagyvilágtól – várni is valamit. És még aláhúzottabban érvényesül az a közhely-bölcsesség, amely az Isten segítségét is csak bizonyos feltételek érvényesülése mellett tartja indokoltnak, – mármint, ha az illető – ember vagy nép – először önmagán segít, vagy legalább megpróbálja.

A saját próbálkozást a saját erőfeszítést nem pótolja semmi. Az igazságtalanság senkinek sem fáj majd a nagy nyilvánosság elől is elblokkolt övezetben: a harmadik világ éhségkatasztrófáiról is csak a véres polgárháborúk, kiszámíthatatlan, politikai szélsőségekbe hajló, átcsapó felfordulások miatt vagyunk kénytelenek tudomást venni.

A magyar sorsra tehát újabb guano-réteg rakódik, s ezt nem vékonyítja az az újszerű tengeri hullámverés, amely a világgazdasági, világpolitikai átrendeződések ko-reográfiáját is jelzi egyúttal.

Ellenkezőleg: ez a hullámozás *másodlagossá, harmadlagossá fokozhatja le azt a földet, amelyen a magyarok immár több, mint ezer*

esztendeje laknak, s kiszolgáltatottságunk, alárendeltségünk még veszélyesebb lesz, ahogy védtelenné válunk a helyi barbárság-determinálta környezetben.

Kétségbeesetten firtathatjuk: mi lesz velünk, mi szánódik nekünk? Passzívak, a halálos ítéletüket megadással és fellebbezés nélkül tudomásul vevő népek, törzsek, csoportok teszik fel így a kérdést, ahelyett, hogy arra keresnéka választ: *mit kellene nekünk tenni, hogy a végzetes utaknak más irányt, magyarpártibb folytatást szabhasunk?* Olyant, ami álmainkkal, lehetőségeinkkel és mindenkori elszántságunkkal, adott esetben áldozatvállalási készségünkkel is arányban áll, amely nem illuzorikusan túlméretezett lépésekkel közelítene az illuzorikusan kitűzött célok felé.

De a célok kitűzése és a „menettervek” felelősségteljes meghatározása nem kerülhető ki. Ezeket nem szabotálhatjuk el.

Különben az óceáni áramlások átrohanása után annyi sem marad belőlünk, mint a Kárpát-medencét valamikor kitöltő tengerek üledékéből és megkövült élővilágából.

KRAJCZÁR IMRE

Közöny

(Játék egy szomorú gondolattal)

Több, mint két éve történt. Döbbenet hallottam, hogy egy idős embert halálra martak a kutyák a Hargita csíkszentkirályi részén, a Lúcsos táján. Magam is erdőjáró ember vagyok és igencsak benne a korban, szívesen gombászom – bókászom a Kolozsvár körüli erdőkben vagy a Hargita pisztrángos patakjai mentén – egyedül. Érthető, ha igencsak érdeklődni kezdtem az eset iránt – noha az áldozatot nem ismertem. Az emberek sokat beszélnek-színezik a történéseket, igyekeztem mennél pontosabban tájékozódni. A csíkszeredai „Hargita Népe” című napilap 1991. október 17-i számában a következőképpen írja le az eseményt *Ferencz Károly „Dobbermanok az esztenán”* cím alatt:

„Szeptember 14-én délután fél négy tájt Nyári László 64 éves csíkszeredai nyugdíjas mit sem sejtve haladt a Bilibók pusztá felé (A Lúcsos közelében van – szerző megj.) és adott pillanatban juhnyájjal találkozott. Megvárta míg az elhaladt s ekkor, mintha puskából lötétek volna ki, hét véreb rontott rá, pillanatok alatt földre döntötték s elkezdték ráncigálni a szerencsétlen embert...”

A továbbiakból kiderült, hogy nemcsak „ráncigálták”. Gumicsizmát – ruhát letépték róla, testét összevissza marták. Az alig kétszáz

(*Páll Jakab* esztenatulajdonos válszcikke szerint nem annyi, hanem kétszáznyolcvan) méternyire, a domb túlsó oldalán lévő juhász, *János Zoltán*, épp sajtot készített, nem láthatott, nem látott oda. Jó – kérde az újságíró – de nem is hallott? Hiszen jóval távolabb lévő társa, *Szócs János* odakiáltott neki, nézze meg mi történik a kutyákkal, mert félelmesen ugatnak. Erre – megnézte. A magatehetetlen, összemart sebesültet egyik társa őrizetére bízta és lesietett a 8 km-re lévő Csíkszentkirályra, a tulajdonos Páll Jakabhoz, akinek a terepjárója indulás után bedöglött. Végül kölcsönkért kocsin evickéltek fel a sebesültért – és vitték be a csíkszeredai kórházba, ahol két hét után meghalt. A halál oka: *általános szepszís*.

Ferencz Károly írására – a tulajdonos, Páll Jakab válaszol. Megdöbbenően jelentéktelen részletekbe köt bele: az ő kutyái nem dobbermanok – hanem korcsok. János Zoltán nem hibás, hisz nem láthatta, mi történik, különben is miért vág neki egy cukorbeteg öreg ember egyedül, még hozzá „kézbeli” nélkül a havasnak. Úgyegyébként az ő kutyái – Ferencz Károly állításával ellentétben – még senkit se martak meg (holott egy évvel előtte bizonyíthatóan kitérték és megmárták *Bónis Ferenc* Magyarországról hazalátogató sporttanárt, de az erős fiatalember tudott védekezni és néhány seb árán – megúszta). Ezek azonban mind mellékes tényezők. Tény, hogy Nyári László a kutymarások következtében halt meg. Tudott dolog, hogy a juhász kutyának a nyáj mellett, vagy az esztenán van a helye, mint ahogy az is köztudomású, hogy bármiféle kárért,

amelyet a nyáj, a csorda vagy a kutyák okoznak a juhász, illetőleg az esztana tulajdonosa felel. (Például, ha a jószág ültetett, csemeteerdőbe téved és letiporja-lerágja a facsemetét, vagy ha a kutyák őzre-nyúlra, más erdei vadra „vadásznak”). Sajnos, az is köztudott, hogy a pásztorok-juhászok nem egyszerűen, sőt élvezettel nézik, mint próbálnak védekezni a kirándulók a rájuk támadó kutyák ellen.

Azóta – csodálatosképpen – senki se panaszkodott, hogy kitérték volna a Páll Jakab „korcsai”. Pedig tavasztól őszi nap-mint nap járnak az esztana, a legelők közelében kirándulók, gyümölcszedők, gombászok. Úgy látszik, még sem lehetetlen kordában tartani a kutyákat.

Az eseményeket – most már követve – vártam az igazságszolgáltatás lépését. Ó, nem kívántam én se a juhász, se a tulajdonos fejét. De elvártam volna, hogy – legalább a juhászt – perbe fogják gondatlanságból okozott, halált előidéző súlyos testi sértésért és legalább valamiféle felfüggesztett büntetést szabnak rá. Részben figyelmeztetőül is más juhászok-pásztorok felé.

A csíkszeredai ügyészség azonban *nem emelt vádat Nyári László halála ügyében*. Se akkor – se később. A törvények – állítólag – nem beszélnek egyértelműen a juhász kutyák okozta károkért való felelősség ügyében. (Fogtak volna csak meg egy őzgidát!)

Az ügy – elaludt. *Nyári Margit*, az özvegy is elhallgatott, sőt, az újságíró is lebeszélte arról, hogy tovább szellőztesse a dolgot. Félt volna? Kiegyezett volna a többszörös milliós Páll Jakabbal? Vagy arra

gondolt, hogy az – esetleges – pereskedés csak fájdalmas sebeket szaggatna fel? Ki tudja. Most, több, mint két év után hajlok arra, hogy igazat adjak neki. A férjét ugyanis – nem a kutyák gyilkolták meg. Ők csak végrehajtották az ítéletet.

A közöny ítéletét.

A hékésen gombászgató emberrel ugyanis a közöny végzett. A juhász közönye. A gazdáé, aki nem kötelezte eléggé hangsúlyosan alkalmazottját, hogy ellenőrizze, figyelemmel kísérje kutyái mozgását – és ha kell, avatkozzék be. A társadalom közönye és az igazságszolgáltatásé, amely hallgatásával rábólintott a juhász és gazdája közönyére.

Nekem azonban egy sötét gondolatom támadt: Mi lett volna... ha?

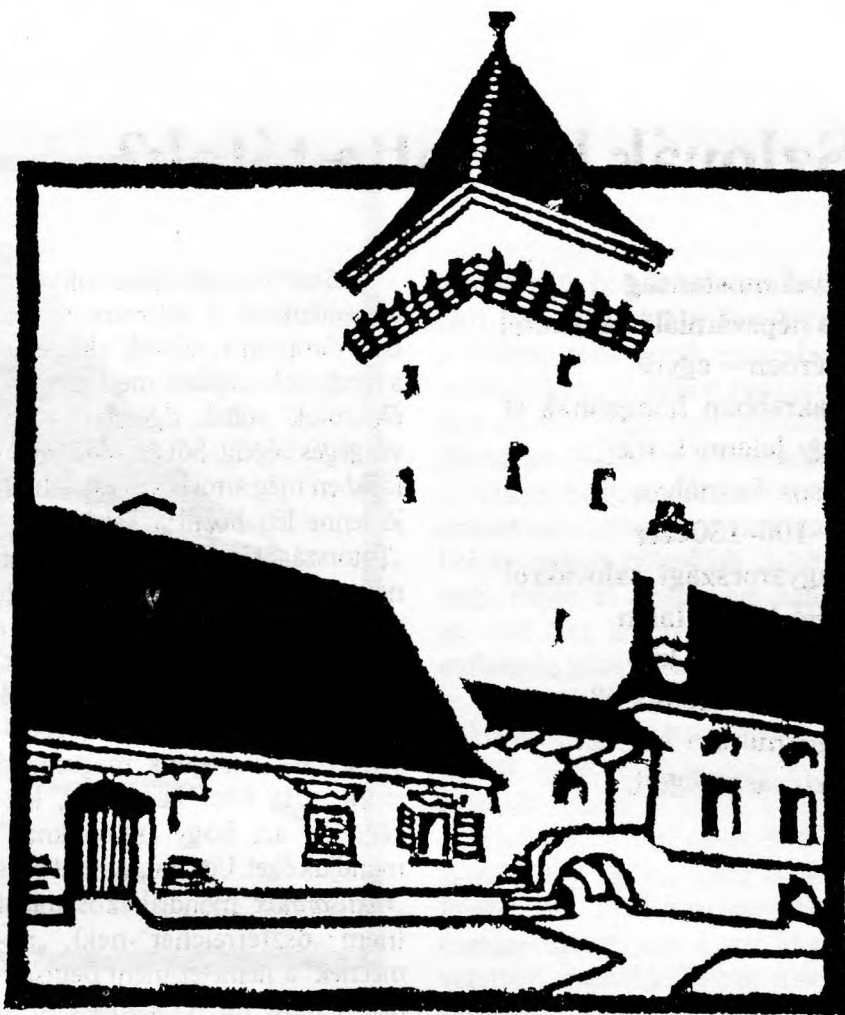
Ha – például – az áldozatot nem Nyári Lászlónak, hanem *Niraju Vasilének* hívják?!

Interpelláció a parlamentben „A magyarok vérebe kelyhadják Hargita megyében a románságot” – címmel. Gondolom, az ügyészség is operatívabb lett volna, mint ahogy operatívnak bizonyult nemcsak az ügyészség, de az egész igazságszolgáltatás a '89 decemberében Oroszhegyen és Zetelakán történtek esetében, valamint '90 márciusában a marosvásárhelyi román pogromkísérlet magyar és cigány vádlottai iránt. (Azokat, akik *Sutó Andrást* majdnem meggyilkolták, fél szemét kiverték – senki se kérdezte meg, hogy mi járatban voltak Marosvásárhelyen).

Talán a nemzetközi sajtó is foglalkozott volna az esettel.

De hátha a juhász neve lett volna más? Ha nem Jánó Zoltánnak, hanem *Petre Ianul*-nak hívják?

„*Vatrás ügymök a székelyföldi esztenán!*” roppent volna fel a sikoly – esetleg – a romániai magyar (és talán magyarországi) sajtóban. Elvégre nyilvánvaló, hogy a román juhász nemzeti gyűlölködésből uszította kutyáit a védtelen öreg székely emberre! A felháborodott lakosság, ha meg nem is lincseli, de legalábbis elűzi a juhászt, még ha az ügyészség szemérmesnek bizonyult volna is –

MEDGYES VÁROSERŐDÍTÉS BÁSTYÁJA

amilyennek a valóságos esetben mutatkozott.

Akár így lett volna – akár úgy, a társadalom nem kezelte volna közönnyel a tragikus esetet. *A gyűlölet ugyanis elsöpri a közönnyt.* A nemzeti- vagy bármilyen fogantatású gyűlölet. Az egész tragikus történetben – ez a tanulság a legelszomorítóbb: egyik fél se volt román, magyarok valamennyien. A „*családban*” maradt.

Pedig a közönynek úgy igazán nem a gyűlölet az ellentétpárja. Ugyanígy – vagy sokkal inkább – lehetne a szeretet (elvégre mindnyájan keresztények vagyunk, vagy nem?), de ha ez hibádzik, semlegesíthetné, felszámolhatná a közönnyt az emberi méltóság nem deklarált, de átélt tiszteletben tartása is. Ez

pedig – talán mindennél fontosabb lenne. Nélküle nincs az a nemzetközi megegyezés – határozat – szerződés, amely besorolhatna minket a civilizált népek közé. Se mint országot, se mint nemzetet – de mint magunkat elnyomottnak valló nemzeti kisebbséget se.

FODOR SÁNDOR
Kolozsvár

Szlovák bántotta tótok?

Mivel mostanság – a népszámlálás adataitól eltérően – egyre gyakrabban hangzanak el vagy jelennek meg írásos formában 50–100–150 ezer magyarországi szlovákról szóló hírek, talán érdemes egy kis „homlokráncolást” végeznünk a helyzet tisztázása végett.

Először is magyartalannak vélem a médiánkban és valamennyi hivatalos fórumon a „szlovák” elnevezést a magyarok szájából, mert ezer évig ők „tótok” voltak. Egészen az első világhégés végéig. Sőt az 1848–49-es időkben még arról is szó esett, hogy jó lenne létrehozni a Felvidéken a „Tótországot”... Tudom, mert tanulnom kellett egykoron, hogy Bernolákék kezdték besúlykolni a köztudatba nálunk is a „szlovák” elnevezést, de ez még nem indok arra, hogy néhány ember elképzelését kötelességünk magunkévá tenni... Ha *tótul* beszélünk, kétségtelen az, hogy „szlováknak” mondjuk őket. Ugyanúgy, mint ők is „*rakúsannak*” mondják az osztrákok (nem „*össterreicher*”-nek), „*nemecnek*” a németet (nem *Deutschenek*), mint mi is „*lengyelnek*” a poljakot, „*olasznak*” s nem „*italianonak*” a rómaiak leszármazottait...

Álljon elő csak egy ember is hazánkban, aki látott valaha is egy „*drótos szlovákok*”, vagy állt valaha is tornateremben „*szlovák ágast*”! Mikszáth csak ismerhette őket, hiszen róluk írta „*A tót atyafiak*” című elbeszélés-kötetét. Édesapám is „*tótszó*”-ra küldte egykor bátyáimat Rozsnyóról Liptóba, hogy el-sajátítsák „egy maroknyi nép nyelvét” – egyetemre kerülés céljából. S nem utolsósorban legyen e kérdés legfőbb koronatanúja Petőfi Sándorunk, aki anyai részről tót származású volt, de szíve teljes mértékben a magyarságért dobogott. Ő is tévedett volna, amikor *Élet vagy halál* című versében egyebek között a „*tótoktól*” is megkérdezi: „*miért bántjátok a magyart*” Vagy a gótok, avarok, hunok stb. után netán a tótok

is eltűntek erről a tájról és Európa színpadáról úgy, hogy később, néhány évtizeddel ezelőtt, mint a bükki májusi gomba, bújjanak ki lopva az eső áztatta avar alól, és „szlovák” változatban üssék fel fejüket a Kárpátok alatt.

A második nagy világhégés után, a hírhedt benesi „kilakoltatási” törvény megjelenése után több, mint 80 ezer tót költözött vissza hazánkba az „ígéret földjére”, jöhetnek sokuk Csehországba került a vagonokba begyömöszölt 40–50 ezer felvidéki magyarral együtt, a kiebrudalt németek helyére. És azok gyerekei ma már csehekké váltak... Így „*tolta ki*” velük a „*győztes*” testvéreik, akik 1–2 évvel ezelőtt még az orosz „*testvéreik*” ellen rohamoztak a Kaukázus kapujában...

Csendesen teszem fel a kérdést: *mi jogon próbálják egyesek meghamisítani a magyarországi népszámlálás nemzetiségi adatait? Mi jogon kérdőjelezzik meg egyesek az állampolgárok ama jogát, hogy maguk határozzák meg nemzeti hovatartozásukat?* Sokszor olyanok piszkálódhatnak felelőtlenül, akik maguk sem adták nemzetiségi iskolába gyerekeiket. Nevetséges dolog, amikor elkezdik firtatni a családi nevek eredetét, hiszen a 200–250 évvel ezelőtt vándorbottal a kezükben, magyar környezetbe

KALOTASZEGI MAGYAR JOBBÁGY-HÁZ

önként (!) betelepültek a maguk jószántából estek bele az aszsimilációs folyamba, mint azok is, akiket a történelem viharai más világrészekbe sodortak az idők folyamán! Ha az árpád házi királyaink egykor a Kárpátok alá vagy koszorúira magyarokat vagy más nemzeti törzseket telepítettek volna, ma esetleg csak legendák szólnának az egykori tótokról. S ha valaki bárhol is még mindig azzal szórakoznék, hogy

mely népek uralták először ezeket a tájakat, akkor mit szólnának ahhoz, ha az olaszok, az egykori római birodalom jogán Európa hatalmas részét szeretnék Olaszországhoz csatolni...?

Magyarázatra szorulhatna egy izgalmas kérdés: mi az az erő a magyarságban, mely mint mágnes vonzotta és vonzza sorába idegen népek fiait, akik hosszabb - rövidebb idő alatt ízig-vérig magyarrá váltak és válnak – még ha nem is magyar dajka ringatta egykor bölcsőjüket? Írók, költők, művészek, építészek, feltalálók, orvosok, hadvezérek stb. egész hada lett e nép hű és becsületes fia. A névszimatolókat szívesen küldeném például Ausztriába, ahol rengeteg a szláv eredetű családnév, és a nép mégis megbonthatatlan egységbe forrott össze és kinevetné

azokat, akik becsületes munka helyett néptoborzáson török a fejüket, s közben nem veszik észre, hogy saját miniszterei között nem is egy van, aki nem Turócszentmártonban (bocsánat: Mártonban) született...

Uraim, hölgyeim itt és odaát! Az embert nem az teszi emberré kinek, hol és milyen bölcsődalt daloltak, vagy milyen az anyanyelve, hanem az, mit tesz le egy nép vagy az emberiség közös asztalára.

S ha valaki ezek után azzal vádolna meg, hogy tótellenes vagyok, Bartók után talán a legtöbb tót népdalt írtam le ezen a tájon (Mártonban, a Maticánál le lehet ellenőrizni!), egy kis bükki faluban, Répáshután 1954-ben nemzetiségi énekkart szerveztem, és azt 24 évig vezettem, mellyel 1973-ban, a nemzetiségi Röplő Pávában első díjat nyertem – magyar létemre... Nincs olyan hét, hogy nem lennék az ottani kedves emberek között és (leellenőrizhető!) velük hol magyarul, hol tótul beszélgetek. *Lám, Márkus Úr a Maticánál, ideát ilyen a nemzetiségi bánásmód és megbecsülés.* Ön miért nem biztatja testvéreit hasonló munkára – a magyarok irányában? Így lehetne Ön demokrata, a szó legtisztább értelmében!

DEME DEZSŐ

Körmöcbányai szellemi triász

Az egykori Bars megyéhez tartozó Körmöcbánya évszázadok óta iskolaváros. A múlt században létrejött állami gimnázium jó hírnévnek örvendett. A magyar kultúra fellegvára volt ezen a vidéken, ahol magyarok, szlovákok és németek éltek békésen együtt évszázadok óta.

A körmöcbányai állami gimnázium a város szellemi életének központja volt. A pedagógusok közül hárman játszottak különösen komoly szerepet. *Angyal Dezső* magyart és franciát, *Szent-Iványi Béla* történelmet és németet, *Merényi Oszkár* pedig magyart és németet tanított. Irodalmi és tudományos érdeklődésük egyaránt meg volt; baráti kapcsolatuk egyre jobban elmélyült és valósággal „szellemi triászt” képeztek Körmöcbányán.

Biztatóan induló tanári és irodalmi tevékenységüknek vetett véget az, hogy a csehszlovák megszállók 1919. februárjában egyik napról a másikra megszüntették a magyar gimnáziumot. Érdemes közelebbről megvizsgálunk: hogyan alakult a „triász” tagjainak, e három szépreményű fiatal tanármak a további életútja.

Angyal Dezső 1919 után is Kö-

rmöcbányán maradt. Az iskolától elszakadva, magántanítványokat oktatott, abból élt. Még fájdalmasabb volt számára, hogy a költészettel felhagyott.

„Valami alaposan összedőlt bennem, amit tudom, nem fogok már újjáépíteni” – írta 1922-ben egyik levelében. Évekig tartó kétségbeesés után azonban megtalálta új hivatását. A francia irodalommal foglalkozott elmélyülten. 1928-ban ki is jutott Párizsba. Ott érte a súlyos betegség, ami 37 éves korában végzett vele.

Szent-Iványi Béla előbb Budapestre távozott. Itt szerezte meg a doktori fokozatot. A 30-as években Berlinbe került. A *Humboldt* Egyetem professzora, majd finnugor tanszékének vezetője lett.* Számos tanulmányt írt a 60-as és a 70-es években a magyar-német irodalmi kapcsolatokról. Felesége, *Ita Szent-Iványi* (lánynevéen *Ita Worség*) kitűnően megtanult magyarul. Próza-irodalmunk egyik legjelentősebb fordítója lett a német nyelvterületen.

A triász harmadik tagja: *Merényi Oszkár* még jelentősebb munkásságot fejtett ki. Pályája kezdetén ő is verseket írt. A költészettel felhagyva,

a 20-as évektől kezdve az irodalomtörténetnek szentelte tevékenységét. A pécsi egyetemen lett doktor, majd itt és később Debrecenben volt egyetemi magántanár. Életében összesen 46 könyvet alkotott. *Berzsenyi* legnagyobb kutatójának számít.

Kiváló tanár is volt, előbb Kaposváron, majd Nyíregyházán. Neve négy különböző lexikonban szerepel.

Dr. Merényi Oszkár nem feledkezett meg egykori körmöcbányai barátairól. Szent-Iványi Bélával egészen haláláig tartotta a kapcsolatot. A halott Angyal Dezső emléket és költői hagyatékát pedig szeretettel gondozta, tanulmányt is írt róla.

Párizs – Berlin – Budapest: ide vezetett három szellemi kiválóság útja. Ennek a triásznak a tevékenysége e kisváros egyik legszebb magyar kulturális hagyománya a XX. századból.

Sajnos, az elmúlt évtizedekben odaát a hivatalos politika mindent megtett azért, hogy Körmöcbánya magyar emlékeit elfeledtesse. A város iskoláiban a magyar nyelvet hét évtizede nem tanítják. Ma már csak kevesen tudnak Körmöcbányán magyarul.

Ez az elfeledtetés nyilvánul meg *Angyal Dezső* esetében is. Igaz, ez nem vonatkozik az egész családra. Apja, *Angyal Béla* és bátyja, *Angyal Géza* neves festők voltak. Az államfordulat a képzőművészeknek kevesebb gondot okozott, hiszen az ő esetükben nyelvi problémák nem merültek fel. Ezért „Vojtech Angyal” és „Geyza Angyal” képei megtalálhatók a helyi múzeumban.

A család harmadik neves emberéről, *Angyal Dezsőről* a hivatalos körök annál jobban hallgatnak.

* 1981-ben bekövetkezett haláláig.

SZÉKELY NEMES XVII. SZÁZAD

VÁRI DARABONT XVII. SZÁZAD

Itt jegyezzük meg, hogy a város kultúrájának német kiválóságait is eléggé mostohán kezelik. Angyal Géza kollégája volt egy másik neves körmöcbányai festő: *Rafael Longino*. Szép arc- és tájképeket alkotott. Ennek ellenére a helyi hatalmasságok 1945-ben őt, mint német nemzetiségűt, kitelepítették. Bajorországba került; ott vált nemzetközi hírű festővé. Halála után aztán a szlovákiai illetékesek (akik a művészt elüldözték) kegyeskedtek Longinot ismét beszámítani a körmöcbányai kulturális hagyományok közé. Persze, a kitelepítésért semmiféle megbánást sem tanúsítottak...

Magyarországon – sajnos – évtizedekig tilos volt a határon túli magyarok sérelmeiről beszélni. A 80-as évek elején azonban már egyes esetekben megtört a jég. Ilyen alkalmat jelentett Dr. Merényi Oszkár temetése 1981. április 1-jén. *Lukácsy Sándor* irodalomtörténész gyászbeszédében – az akkori körülményekhez képest – merész hangot ütött meg:

„Dr. Merényi Oszkár... tanári pályafutását Körmöcbányán kezdte. E városka főtere, mely majdnem olyan furcsán hajlik, mint a sienai, nekünk már csak turista célpont; neki még életének és ambíciójának kerete volt. Vajon összegyűlnék-e még érettségi találkozóra az akkori körmöcbányai diákok? Aligha, és ez nagy kár. Ha meg lehetne szólaltatni őket, micsoda szociológiai fölvetel volna! S beszélhetnének az egykori fiatal tanárról, aki most talán utolsónak távozott azok közül, akik még a hajdani tágasságban kezdték.”

MERÉNYI LÁSZLÓ

Hontalanok

(E megrázó levél talán később kerül az olvasó elé, de mi csak nemrég kaptuk meg attól a szerkesztőségtől, ahol eddig várakozott. Mivel szerzője „végső kétségbeesésében” fordult a nyilvánossághoz, maradéktalanul közreadjuk.)

Magyarnak születtem a soknemzetiségű Vajdaságban. Származásom büszkén vállaltam, sőt, életem is anyanyelvem ápolásának rendeltem alá. Eme nemes célnak megfelelően lettem újságíró, majd fordító-tolmács szülővárosomban, ahol a lakosság több mint fele magyar ajkú volt. Sajnos, csak volt mert ma már az arány a szerbek javára megváltozott.

A rendszerváltás nem hozta meg a várt eredményeket, sőt, a magyar kisebbség számára az atrocitást, a megtorlást, az asszimilációt jelentette. A „Nagy Szerbia” megteremtésének ideológiája „nem fért össze” a nemzetiségek azon törekvéseivel, hogy perszonális autonómiát hozzanak létre azokon a területeken, ahol a kisebbség van többségben. A magyar nemzetiség érdekeit

védő és szolgáló VMDK mindvégig a „Nagy Eszme” megvalósításának első számú kerékkötője maradt. Én mint a VMDK tagja, továbbra is a magyar nyelv fennmaradásáért harcoltam, vállalva a bírósági meghurcoltatásokat. Sajnos, alulmaradtam, huszonhárom év munka után kézhez kaptam az „elbocsátó szép üzenetet.” Útravalóként Nagyszerb főnököm az országhatár irányába mutatott, mondván. „Ott nagymagyaroskodj!”

Áttelepülési kérelmünket családom hét tagja részére, 1991. június 5-én adtuk át a belgrádi Magyar Köztársaság Nagykövetségén. Úgy terveztük, hogy egy év múlva, 1992 nyarán települünk át Magyarországra, miután a legfiatalabb fiunk is befejezi a középiskolát, meg hát az ingatlanokat is ez idő alatt el lehet adni, sőt, a vízumra is várni kell.

A nagy fordulat 1991. július végén állt be, amikor férjem idézést kapott, hogy még aznap este jelentkezzen a területvédelmi egységénél. Tudtuk, ez mit jelent. Még abban az órában átjött Magyarországra. Ezután, három hét leforgása alatt két idősebb fiunk is átszökött a katonai szolgálat elől. A letelepedési engedélyt csak ezután kaptuk meg, azonban Jugoszláviától nem kérhettük a kiutazási engedélyt (vízumot), mivel férjemet és két fiamat katonaszökevénynek minősítették. Fél év múlva, 1992 januárjában harmadik, legfiatalabb fiunkat menekítettem át a helyi honvédelmi titkárság írásos jóváhagyásával, melynek értelmében fiam külföldi tartózkodása csupán néhány napra korlátozódott. Természetesen, mindhárom fiunk azóta

is itt van, a jugoszláv haditörvény értelmében hatvan éves korukig, ha visszatérnek, szökésük miatt felelniük kell a hadbírósnak előtt. Ez így volt azelőtt is, békeidőben, abban az esetben, ha valaki a tényleges katonai szolgálat letöltése előtt távozott külföldre.

Tervünk tehát nem teljesülhetett. Telefonos lakásunkat vissza kellett adni, a több tízezer márkát érő ingatlanunkat egy öreg traktorra cseréltük el, mert féltünk, hogy az elhagyott házba szerb menekülteket telepítenek. A bútort és egyéb ingóságot több alkalommal, az autó csomagtartóján hoztuk át kálváriát járva a jugoszláv vámszerveknél.

Lehet, hogy esetünk egyedülálló, hiszen szabályos letelepülteknek számítunk, míg katonaszökevénynek illetve menekültnek jugoszláv részről. Ezért nem tudtuk teljesíteni a letelepedési engedélyünkben vázolt beruházási tervünket.

Szenvedésünk itt sem ért véget. A kieszközölt menekült segélyt megszüntették, a letelepedés megindoklásával. Munkanélküli segélyben sem részesülünk, mivel nincs legalább egy év munkaidőnk itt, Magyarországon. Munkát nem kapunk, mert külföldinek számítunk. A fiúk azért nem kapnak munkát, mert nem töltötték le katonai szolgálatukat. Külföldre azért nem mehetünk dolgozni, mert jugoszláv útlevelünk van. Törvényes jogaink nincsenek, mert nem vagyunk a Magyar Köztársaság állampolgárai. Az állampolgárságra évekig kell várni. Kötelezettségeink viszont vannak. Kénytelenek vagyunk tiltott és ún. „fekete” munkából élni. Máról-holnapra. A néhanapján csurruló-csöppenő segély nem jelent tartós megoldást. Létezik-e ún. letelepedési segély, pl. ésszerű beruházáshoz, akár kölcsön formájában; esetleg az elhagyatott falvakba való telepítéssel, vagy parlagon levő földek kölcsönzésével, hosszú távra, a beinduláshoz elegendő segítséggel? Számíthat-e tartós megoldásra az olyan magyar, aki pillanatnyilag külföldi

állampolgár, de Anyaországában kíván élni saját, őszinte meggyőződésből és nemzete iránti vonzalomból? Kivételezhető-e esetünkben az állampolgárság elnyerésének időtartama? Lehet-e ez esetben sürgősségi eljárást alkalmazni?

Végezetül megkérném a törvényalkotókat, hogy az ország gazdaságának gyorsütemű fellendítése érdekében tett intézkedéseiknél az eszközök megvalósításakor ne csak a meggazdagodás lehetőségét tartsák szem előtt, nem kímélve a nemzeti önérzetet: Vigyázó szemeik egy pillanatra vessék az ember, mint magyar felé. Ne „politizálják el” a magyarok magyar-szeretétét.

(Cím és név a szerkesztőségben)

Nemzeti egyneműek

December elseje Románia nagy ünnepe. E napon határozták el 75 évvel ezelőtt Gyulafehérváron Erdély csatlakozását a napfényes dák birodalom utódjához. Az alig több mint ezer román nemzetiségű küldött – nagy részük természetesen az Osztrák–Magyar Monarchia állampolgára – közfelkiáltással dobott a Balkán ölébe ezeréves magyar területeket.

Tették, mert teheték. Az már igencsak apró, ám tragikomikus történelmi adalék, hogy a Gyulafehérvárra utazó románokat a Magyar államvasutak ingyen és bérmentve szállította a számunkra vesztőhelynek bizonyult ősi dák városba, a Hunyadiak temetkezési helyére.

Ez a nap egyébként csak 1990 óta nemzeti ünnep Romániában. Talán érthető is, hisz ekkora datálódik az ország „demokratizálásnak” kezdete. Ennek lényege pedig az, hogy minden demokratikus, ami román.

E dátum 1993-tól kezdve nem csupán a hős román nép Erdélyért folyó vitéz tetteit zengi hegyen s völgyön. Történt pedig a hatalmas Egyesült Államokban, hogy a kisebbségbe szorult, s magukat kirekesztettnek érző homoszexuálisok összefogtak a világ más tájain élő egynemű testvéreikkel, s most éppen nem az amerikai elnök támogatására, megszavazására buzdítottak, hanem december elsejét kiáltották ki a homoszexuálisok nemzetközi napjává.

Így hát ha netántán Romániában is találtak hasonszórú polgárok, akkor ők most kettős ünnepet ülhettek. És miért is ne lelhetnének? Talán még megérhetjük azt a felemelő pillanatot, amikor a dák-római utódok – a római császárhagyományok jog- és erkölcsfolytonosai – transzparenssekkal és kézen fogva tüntetnek a Cotroceni palota vagy az USA nagykövetsége előtt jogaikért Bukarestben.

Ezekre a nemzeti egynemű megmozdulásokra Clinton elnök valószínűleg majd nagyobb figyelmet szentel, mint olyan apró-cseprő dolgokra, hogy a Balkánon százezrek halnak meg golyótól, gránátszilánktól, éhen vagy a hidegtől. Hogy a Vadnyugat Colt-törvényei Los Angelesből a Vadkeletre vándoroltak. Mint ahogy nemzeti egyneműek kiáltattak ki a hajdani december elsején. Nem véletlen tehát, hogy a mai „demokratikus” román alkotmány első pontja is így szól: „Románia egységes, homogén nemzetállam.”

Éljen december elseje! Minden egyesülések napja.

Szerződés-szegők

Alig győzünk a mostani román kormány után (is) szaladni az általa aláírt törvények, szerződések eldobált papírjaival! Az ígéret nem kerül semmibe, tartják a román politikusok, ám ha a nemzetközileg elfogadott, és Románia által is aláírt szerződések és törvények nevében adni is kell valamit a romániai nemzetiségeknek, akkor beáll a görcs.

Itt van lám, az 1919. december hónap 9-én aláírt szerződés a szövetséges és társult főhatalmakkal! (Hogy miért nem elégedett meg az okirályság, a kifli formájú Románia ezzel a szerződéssel, és ennek a dátumnak nemzeti ünneppé való szentelésével, az is bizonyíték a megkésített nemzetté válás avas, vérszagú romantikájára, a nacionalizmus uralmára.)

„Románia kötelezi magát, hogy a jelen fejezetben foglalt rendelkezéseket alaptörvényül fogadja el...” stb. És ezt Románia, aki még azt sem tudta bizonyosan, mekkorára növelik őt magát önhatalmúlag a

Hatalmak, aláírt persze mindent. Ezeket: „A román kormány kötelezi magát, hogy az ország minden lakosának, születési, állampolgársági, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül, az élet és szabadság teljes védelmét biztosítja.”

A „majd meglátjuk menet közben” bevált román törvényszegések jegyében – *aláírva*. Továbbiakban: „Egyetlen román állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallási életben...” Ez lenne hát a 8. cikk, mely azonnal emlékeztet az anya-nyelven csak titokban imádkozható moldvai csángómagyarok román papokkal megnyomorított hitbéli életére. Itt is mielőbbi gyógyulást kívánunk a római pápának, és erőt, hogy szembe merjen nézni kirekesztett, lesántított moldvai katolikus magyar nyájának szenvedéseivel is immár.

A 11. cikkben ez olvasható, világ szeme láttára: „Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közületeknek a román állam ellenőrzése mellett vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen.”

És ott az aláírás román részről is. Nem most találták ki a magyarok az

önkormányzat jogát. Ennek ellenére ott tartunk, hogy a sokszor elátkozott magyar királyság alatti „nemzetiségi elnyomás” helyett sietve túlszárnyalja a Ceausescu-féle rendszert is a nemzeti jogok eltörlésében a mai Románia. És ledöntögetik a magyar szobrokat, fölgújtják vagy kirabolják az „idegen” templomokat. A történelmet és a földrajzot csak románul szabad tanítani Erdélyben (is), és most bevezették az „állampolgári nevelés”, az Iliescu-féle demokrácia kötelező román nyelvű oktatását.

És egy liberális román politikus a minap arról beszélt, hogy a *Romániai Magyarok Demokratikus Szövetségének* megszüntetése, román pártokba való beolvadása szolgálná legjobban a „közös hazát”.

Hány szerződést szegtek meg 1919 óta? Fő, hogy az Európai Közösség tagja lett Románia is, Magyarország és az RMDSZ igyekvő jóvoltából. Adjon az, akinek van, tisztességből, fölösen. Ha önvesztére is!...

CZEGŐ ZOLTÁN

HARANGLAB ES CIMTEREMBEJARO

Lapzárta után kaptuk a hírt, hogy **Antall József** miniszterelnök úr eltávozott az élők sorából. Az Erdélyi Magyarság szerkesztősége kegyeletteljes tisztelgésének ad hangot annak az embernek emléke előtt, aki ötven esztendősen kényszerű közöny után vállalta, hogy lélekben a tizenöt milliós magyarság miniszterelnöke legyen. Vállalása teljesítésének mértékét a történelem feladata értékelné, de az tagadhatatlan tény, hogy a határainkon kívül élő magyarok szívében újraélesztette ezzel a magyar nemzet osztatlan együvé tartozásának hitét, és elérte, hogy a legtermészetesebb módon vessék ismét szemüket az anyaországra. Nevét a történelem megőrzi, emlékét a magyarság.

(A szerk.)

Erdély történeti kronológiája

XV.

1469

február 14. Az erdélyi káptalan határozatban mondja ki, hogy ezentúl a szász papok vagyonukról szabadon végrendelkezhetnek.

szeptember 25. Mátyás király engedélyt ad az erdélyi szász városok számára, hogy ezentúl királybíráikat – a szebeni királybíró kivételével – szabadon leválthassák és újakat tehessenek helyükbe.

Az év folyamán III. (Nagy) István moldvai vajda betör Erdélybe.

9 erdélyi diák iratkozik be a bécsi, 4 a krakkói, 1-1 a ferrarai és a páduai egyetemre

1470

február 21. A király felszólítja az erdélyi vajdákat és alvajdákat, hogy hivatalnokaik hagyják el Beszterce városát.

március 20. Mátyás a sóbányászatáról nevezetes Kolozs mezővárost, valamint Fejérd község fele részét a szomszédos Kolozsvár városának adományozza. Elrendeli, hogy ezeknek lakosai ugyanazokkal a jogokkal rendelkezzenek, mint a város polgárai.

szeptember 8. Pongrácz János erdélyi vajda elnökletével tartománygyűlést tartanak Tordán. Ha-

disegélyt szavaznak meg Mátyás király morvaországi hadjárata számára.

Az év folyamán 16 erdélyi diák iratkozik be a bécsi, 19 a krakkói és 1 a páduai egyetemre.

1471

március 19. Mátyás király engedélyt ad a szász városok számára, hogy Erdélyben bárhol moshassanak aranyat. Ugyanakkor Erdély valamennyi birtokosát felszólítja, hogy ne akadályozzák jobbágyaik költözését a szász városokba.

szeptember 9. Kolozs mezőváros két küldöttének Vas Tamás és Baldachi Jakab polgároknak a kérésére – melyben régi kiváltságaikra illetve arra hivatkoznak, hogy önkormányzatuk elvesztése óta városuklakossága harmadára csökkent – a király Budán kelt mentesítő levelével Kolozs mezővárost kivéve visszahelyezi régi jogaiba.

Az év során 27 erdélyi diák iratkozik be a bécsi, 6 a krakkói és 1 a bolognai egyetemre.

1472

Ősz. Erdély csaknem négy esztendeje üresen álló főpapi székébe a király az olasz származású Veronai Gábor ferences szerzetest, Kapisztrán János egykori tanítványát és munkatársát nevezi ki. Tisztségét 1475 derekáig viseli, amikor is az egri püspöki széket foglalja el.

december 30. előtt a király Dengelegi Pongrácz János és Monoszlói Csopor Miklós erdélyi vajdák utódául Magyar Balázst nevezi

ki. (Tisztségét 1475 június 6-án még viseli.)

Az év folyamán 6 erdélyi diák iratkozik be a bécsi, 3 a páduai, 1-1 a bázeli és a krakkói egyetemre.

1473

július 12. A kolozsvári ötvösök megújítatják céhszabályzatukat. Egyebek között korlátozzák a mesterek által foglalkoztatható legények számát. A szabályzat jelzi, hogy kezdetét vette a céhek bezáródási folyamata.

december 9. Mátyás király megparancsolja Magyar Balázst erdélyi vajdának és székely ispánnak, hogy a székelyek között haladéktalanul tartson lustrát, azaz seregszemlét. Ennek során külön-külön lajstromba írassa össze a lófóket (primipili) és a gyalogokat (pedites) s e külön rendek listáján felsőbb engedély nélkül senki ne merjen változtatni. A rendelkezés elsősorban azt szolgálja, hogy a székely előkelők (primores) ne tudják jobbágysorba kényszeríteni a közszekelyeket s így a székely haderő ne veszítsen ütőképességéből.

Az év folyamán nagyerejű földrengés pusztít Erdélyben.

15 erdélyi diák iratkozik be a bécsi, 9 a krakkói és 2 a páduai egyetemre.

1498 nyarán mond először misét, melyen II. Ulászló király is részt vesz.)

Méltóságát 1501 nyaráig viseli, amikor II. Ulászló kalocsai érsekké nevezi ki.

A király parancsára nagy erdélyi sereg (21 ezer fő, köztük 5 ezer székely) vonul a török ellen, III. (Nagy) István moldvai vajda megsegítésére. Június 17-én a moldvai csapatokkal a Berlád folyó mellett fényes győzelmet aratnak a török fölött. A segítség fejében István vajda újból hűséget fogad a magyar királynak, akit urának ismer el.

Augusztus 15. előtt Mátyás király Magyar Balázs erdélyi vajda utódául kinevezi Dengelegi Pongrác Jánost. Tisztségét 1476. szeptember 5-én még viseli.

az év folyamán 17 erdélyi diák iratkozik be a bécsi, 7 a krakkói, 1-1 a ferrarai és sienai egyetemre.

1476

szeptember 10. Számos erdélyi város (Beszterce, Brassó, Enyed, Gyulafehérvár, Kolozsvár, Medgyes, Segesvár, Szászváros, Szeben) pert indít a váradi káptalan ellen annak mértéktelen vámszedése miatt a birtokában lévő váradi (vadkerti) vámnál. 1478. április 5-én a nádor a városok javára dönt a perben s új vámszabályzatot léptet életbe.

október–november. Báthori István csapataival elúzi országából a török oldalán harcoló Radul havasalföldi vajdát, s helyébe a fogságából szabadon bocsátott Vlad Tepest ülteti. Radul Brassóban akar menedéket keresni, de a város polgárai foglyul ejtik s kiadják István moldvai vajdának, aki ezt követően kivégezteti.

december. Török betörés Erdélybe az al-dunai Szendrő irányából.

Az év folyamán a király a fegyvergyártásáról is híres Kolozsvárott készített csapatai számára számszerjákat, nyilakat és kopjákat.

14 erdélyi diák iratkozik be a krakkói, 13 a bécsi, 2-2 a bolognai és a páduai egyetemre.

1474

május 16. A király megerősíti az erdélyi püspököknek azt a kiváltságát, hogy jobbágyaik fölött az erdélyi vajda nem bíraskodhat.

Az év folyamán Szeben tanácsa úgy rendelkezik, hogy a külvárosban épült domonkosrendi kolostor csak abban az esetben költözhet a városfalak közé, ha a szerzetesek többsége német lesz.

25 erdélyi diák iratkozik be a bécsi, 13 a krakkói és 1 a nápolyi egyetemre.

1475

június 9. A király engedélyezi a százsz székeknek, valamint Brassó és Beszterce városának és a Barcaság lakóinak, hogy adójukat megváltassák 10 ezer aranyforinttal.

Nyár. Mátyás király a mindössze 28 éves és még pappá sem szentelt Vingárti Geréb Lászlót – aki anyai ágon unokaöccse – nevezi ki Erdély püspökévé. IV. Sixtus pápa egy esztendei vonakodás után. 1476. szeptember 26-án erősíti meg ezt a kánoni szabályokat erősen sértő kinevezést.

(Az új püspök majd csak püspöksége 14. évében 1489 nyarán szentelteti magát pappá és püspöké (!), s csak püspöksége 23. évében

1477

január. Vingárti Geréb Peter, Mátyás király egyik unokatestvere az erdélyi vajda. Tisztségét 1479. január 26-án még viseli.

az év eleje. Több más magyarországi város mellett Brassó, Kolozsvár, Nagyszeben, Naszód, Segesvár városok is újévi ajándékokat küldenek a király számára. Kolozsvár pl. négy diszes számszerját és négy nagyméretű gyalogsági pajzsot ún. pavese-t.

Az év folyamán 12 erdélyi diák iratkozik be a krakkói és 6 a bécsi egyetemre.

1477 körül

Befejeződik a brassói Fekete templom építése. E csarnoktemplom az európai gótika legkeletebbre fekvő nagyszabású alkotása, s egyben a legnagyobb alapterületű magyarországi csúcsíves templom.

1478

Ez évben 15 erdélyi diák iratkozik be a bécsi, 8 a krakkói, s 1 a kölni egyetemre.

(Folytatjuk)

**Összeállította:
KULCSÁR ÁRPÁD**

Könyvek Erdélyről – 1992. (III.)

ROVÁSÍRÁS A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN (József Attila Tudományegyetem Magyar Őstörténeti Kutatócsoportja, Szeged, 1992.) (Magyar Őstörténeti Könyvtár 4) – a JATE Altajisztikai Tanszékének Magyar Őstörténeti Kutatócsoportja által 1992. március 26-án rendezett konferencia anyaga. Előadók: Róna-Tas András, Juhász Irán, Harmatta János, Dienes István, Vékony Gábor, Ferenczi Géza, Kósa Ferenc, Sándor Klára. Szerk.: Sándor Klára.

SÜTŐ ANDRÁS: SZÍNŰVEK (Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1992) (Sütő András munkái) – A három dráma (Káin és Ábel, A szűzai menyegző, Az álmokommandó) közös nevezője a katalomnak való kiszolgáltatottság és az erkölcsi választás, az elnyomottság és a szembeszegülés alternatívája.

SZABÓ LŐRINC: UTAZÁS ERDÉLYBEN. CIKKEK, VERSEK ÉS LEVELEK (Mikszáth Kiadó, Salgótarján, 1992) (A Magyar Irodalomtörténeti Társaság kiskönyvtára) – Az 1927 nyarán tett utazás során szerzett (többnyire negatív) benyomásokat rögzítő kromkik, levelek, egy rövid biztrai tartózkodás hangulatát tükröző versfüzér, egy Dsida Jenőnek adott interjú.

SZACSVAY PÉTER – LEGEZA LÁSZLÓ: BÁCSKA ÉS BÁNSÁG (Officina Nova, Budapest, 1992) (Élő, széphagyomány) – a fotóalbum Temesközt érintő része szemléletesen, maradandóan eleveníti meg a tájegység történelmi múltját, településeit, népéletét.

SZÁZADOK. A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT FOLYÓIRATA (Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1992. 3–4 szám) – Öt tanulmány Erdélyről (Binder Pál, Sebők László, V. Király István, Tófalvi Zoltán és Szabó Dániel tollából), valamint Heinrich Gábor recenziója a háromkötetes Erdély történetéről.

RÁCZ LAJOS: FŐHATALOM ÉS KORMÁNYZÁS AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉGBEN (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992) – Jogtörténeti szempontú monográfia a hatalomgyakorlás technikájáról; elemzi a hatalomátadás rítusait, a megerősítő török jehvények problematikáját, az uralkodói hatalom korlátozásának, illetve a közjogi paktum betartásának és ellenőrzésének kérdését, felveti az egyes és a többes kormányzás dilemmáját.

STAHL HENRY E.: A RÉGI ROMÁN FALU ÉS ÖRÖKSÉGE (ELTE BTK Román Filológiai Tanszék, Budapest, 1992) (Encyclopaedia Transylvanica) – Válogatás a román tudós monumentális faluszociológiai, történeti szociológiai életművéből. Válogatta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Miskolczi Ábrus, az utószót írta Rostás Zoltán.

SZENT LÁSZLÓ ÉS VÁROSA 1192–1992 (Officina Nova, Budapest, 1992) – A kettős nagyváradi évforduló alkalmából megjelent

díszes kiadvány. Kolba Judit és Alexandru Sásianu tanulmányaival, Hapák József felvételeivel, a Debreceni Egyetem Földrajzi Tanszéké archívumának fotóival.

SZÓCS GÉZA: A VENDÉGSZERETŐ AVAGY SZINDBÁD MARIENBADBAN („SZ.G. UTOLSÓ VERSESKÖNYVE”) (Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1992) – Válogatott és újabb versek gyűjteménye, amely arról tanúskodik, hogy a költő számára transzilvanizmus magyarság és európaiság szinonimák.

SZÚK ÖDÖN: SZÓRVÁNYSORS. ERDÉLY 1940–1944. DR. SZÚK ÖDÖN M.KIR. POSTATITKÁR JELENTÉSEI (Kiad. Közművelődési Információs Vállalat, Budapest, 1992) – Kordokumentum Szilágy, Bihar, Szatmár, Kolozs, Máramaros, Szolnok-Doboka, Maros-Torda vármegye magyar lakossága lélekszámának alakulásáról, egyházi és közművelődési viszonyairól. Az előszót írta és a függelékét összeállította Balogh Júlia.

TAMÁS MENYHÉRT: KOPONYÁK VÖLGYE. VÁLOGATOTT ÉS ÚJ VERSEK 1965–1992 (Orpheusz Kiadó, Budapest, 1992) – A versek nyelvében, képalkotásában, néhányának a témaválasztásában is a

MAROS SZENTIMRE

bukovinai székeleyk üzenete szól hozzánk.

TRÓCSÁNYI ZSOLT – MISKOLCZY AMBRUS: *A FANARIÓTÁKTÓL A HOHENZOLLERNEKIG: TÁRSADALMI HANYATLÁS ÉS NEMZETI EMELKEDÉS A ROMÁN TÖRTÉNELEMBEN (1711–1866) (KÉT TANULMÁNY)* (ELTE BTK Román Filológiai Tanszék, Budapest, 1992) (Encyclopaedia Transylvanica) – Trócsányi Zsolt: *Fanarióták és Habsburgok (1711–1821)* és Miskolczy Ambrus: *A forradalmak és a reformok kora (1821–1866)* c. tanul-

mánya egy torzóban maradt kutatási program elkészült fejezetei.

TÖRÖK MIKLÓS: *RENDAZAVAR* (Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1992) – Nagyváradon született, Frankfurtban élő író novelláskötete a hetvenes évek erdélyének mindennapjairól.

VARGA E. ÁRPÁD: *NÉPSZÁMLÁLÁSOK A JELENKORI ERDÉLY TERÜLETÉN. JEGYZETEK ERDÉLY ÉS A KAPCSOLT RÉSZEK XX. SZÁZADI NEMZETISÉGI STATISZTIKÁJÁNAK TÖRTÉNE-*

TÉHEZ (Regio – MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1992) (Regio könyvek 10) (Kisebbségi könyvtár) – A könyv egyik fele elemző tanulmány a népszámlálásokról, a másik fele tényanyag, statisztika, jegyzetanyag, szakirodalom.

A VÉR VÁROSA. NAGYVÁRAD MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI TÜKÖR (Csokonai Kiadó, Debrecen, 1992) – Az egykori Nagyvárad szellemi életét idézik Ady Endre, Dutka Ákos, Tabéry Géza, Katona Béla, Kiss Károly, Robotos Imre írásai. Válogatta és szerkesztette Robotos Imre.

VISKY ANDRÁS: *HÓBAGOLY* (Pesti Szalon Könyvkiadó, Budapest, 1992) – A szerző mestersége: írástudó. Ez alkalommal versformában ragadja meg a világmindenség színpadán történeteket.

WESSELÉNYI MIKLÓS BÁRÓ: *SZÓZAT A MAGYAR ÉS SZLÁV NEMZETISÉG ÜGYÉBEN* (Európa Kiadó, Budapest, 1992) (Bibliotheca Historica) – A magyar liberalizmus egyik alpművének új kiadása az 1843-as lipcsei kiadás alapján. Az előszót írta Dénes Iván Zoltán, a szöveget gondozta és a jegyzeteket összeállította Deák Ágnes.

ZSÖGÖDI NAGY IMRE *KIÁLLÍTÁSA. VÁRMEGYE GALÉRIA* (Erdély Művészetéért Alapítvány, Budapest, 1992) – kiállítási katalógus Sütő András előszavával, Hajdú Demeter Dénes: Csikzsögödi Nagy Imre és az 1956-os szabadságharc c. írásával. A kiállítást rendezte Csemitzky Mária és Kulcsár Edit.

Összeállította:
KOMÁROMI BÉLA

"...amit erő vagy hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszaadhatják. De amiről a nemzet lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz és mindig kétséges..."
DEÁK FERENC

Hírek, postabontás

Kiigazítás

Lapunk előző, 16-os számában idéztünk Horthy Miklós kormányzó kolozsvári beszédéből, mely 1940. szeptember 15-én hangzott el. Az idézet alá téves dátum került. A hibáért olvasóink elnézését kérjük.

*

Az Erdélyi Magyarságért Alapítvány és a *Primor Kiadó* 1993. december 16-án sajtótájékoztatóval egybekötve, bemutatta az *Erdélyi Magyarság Antológia 1990–1991* című kötetet, valamint a második kiadásban megjelent *Holocaust Romániában, 1940–1944* című dokumentumgyűjteményt.

*

Zárai György, Budapest. – Önnel együtt örvendezünk azért, hogy megtalálta Siptár Ernő 1956. november 4-én írt versét, melyet a nagy kommunista pokolban *Szent István királyhoz* szóló fohászként fogalmazott a szerző: Megzenésítette *Hász Viola*. Idézzünk a versből: „*Halld meg most is e hős nép jáját ebben a pogány zivatarban.*”

*

Unghváry Sándor, Buena Vista, Colorado: – Levelét megkaptuk, köszöntjük Önt és köszönjük népünk és lapunk iránt tanúsított érdeklődését. Utólagos engedelmével és a kárpátaljai magyar egyházak érdekében, közlünk néhány sort abból a levélből, melyet Önnek lelkész társa írt Beregszászból:

„...*Itt a vallási kérdés nemzetiségi kérdés is, és minden vallás nagyon vigyáz a maga hűveire, őrzi a maga tekintélyét. Komoly ellentétek vannak különösen a pravoszláv (orthodox) és a görögkatolikus egyház*

között. Abaptista és szabadegyházak munkálkodása pedig egyházbonthatást jelent. Ők a szekták színvonalán működnek. Itt az ökumenikus gondolkodás és együttműködés jelenleg nem létezik. Reméljük, hogy ez a mostani állapot letisztul... Mi itt Kárpátalján elég nehéz helyzetben vagyunk. A kárpátaljai magyar reformátusság száma 130.000, gyerekekkel együtt... Ernyi embernek a lelki gondozását 25 palástos lelkész végzi 86 gyülekezetben és négy szóróványban. Legnagyobb feladatunk és szükségünk a lelkészképzés... Segítséget kértünk a magyarországi református lelkészekről, jöjjenek hozzánk 2-3 évre segíteni, de eddig csak egy lelkész jött... Az aratni való sok, de a munkás kevés...”

*

Múlt év novemberében Budapesten az *Erdélyi Kör* vendégeként bemutatta új könyvét *Csutak Vilmos: Közösség és művelődés, válogatott írások, Egyed Ákos tanulmányával* Egyed Ákos történész, valamint *Balázs Sándor*, aki *Jakabffy Elemér* nemzetiségpolitikai írásait tartalmazó könyvét dedikálta. Mindkét kötet a Kriterion Könyvkiadó gondozásában jelent meg.

*

Decemberben tartotta meg székfoglaló előadását **Toró Tibor** temesvári elméleti fizikus műegyetemi tanár a *Magyar Tudományos Akadémián*.

*

Szöcs István kolozsvári író, irodalomkritikus kapta a *Budapesti Székely Kör* és a kolozsvári *Helikon* hetilap irodalmi díját. Az átadásra a budavári *Litea Könyvesboltban* került sor.

A világban szétszóródott magyarság gyermekeinek magyarországi közös, évenkénti, egész nyáron át folyamatosan tartó táborozásának szervezésére és feltételeinek megteremtésére alapítvány jött létre *Forráshely Alapítvány*, a Magyar Gyermekek Világtalálkozójaért névvel. (Budapest, 1025 Csalán u. 17/B.)

Temesvári Magyar Diákszervezetnek. – A legszomorúbb, mikor megfogható segítség nélkül – lehetőségek híján – csak jó munkát, kitartást kívánhatunk a szervezetnek. Anyagiakban magunk is a legszűkösebben állván, a bizalmukat köszönhetjük és azt tudjuk továbbadni, tehetősebbek portája felé.

*

ADOMÁNYOZÓINK:

Dr. Báló József (Budapest), Veréb Attila (Gyula), Molnár Márta (Kaposvár), Kegyes Attila (Répcelak), Dr. Parádi Enikő (Szigethalom), Tollas Tibor (Budapest), Czaykowsky Emánuelné (Budapest), Zsigmond Ferenc (Budapest), Pályi Dénes (Budapest), Tandi Lajos (Budapest), Szobry Zsolt (Budapest), Zsidó László (Olaszország), Dr. Balogh Károly (USA), Hevesi László (Belgium), E. E. Gulácsi (Kanada), Dr. Szóczi Árpád (Kanada), Zoltai Tibor (USA) Erdélyi Magyarok Ausztriai Egyesülete (Ausztria), Kovács Attila (Franciaország), Keresztesi Ferenc (Kanada)

Magyar térkép a Vatra szellemében

1993 telén az Eötvös Loránt Tudományegyetem Térképészeti Intézetének kiadásában megjelent Budapesten az Electronic Atlases című angol nyelvű tudományos munka. A nyomtatvány a Nemzetközi Térképészeti Egyesület (International Cartographic Association) 1993 áprilisában Visegrádon tartott szemináriumának anyagát ismerteti. A színes illusztrációkat is tartalmazó kiadvány 41. oldalán – két, magyar szerzők által írt dolgozat között – található egy térkép, melynek címe: MINORITIES (Kisebbségek).

E magyar térképészeti alkotás a Közép-európai nemzetiségek földrajzi elhelyezkedését mutatja be a két világháború között. Meglehetősen hibásan, pontatlanul. A szomszédos országok magyarul lakta területeit nézve a térkép által rögzített helyzet még a mai valóságnál is rosszabb. Pedig a második világháború óta a magyar többségű területek kiterjedése, és a magyar lakosság százalékos aránya valamennyi szomszédos országban sajnos még csökkent is.

A térképre nézve azt láthatjuk, hogy több, jelenleg is magyar többségű önkormányzat által irányított városban (például: Ipolyság, Nagyszalonta, Szabadka, stb.) már a két világháború között sem volt magyar többség. Az akkor túl-

nyomórészt magyarul lakta Érsekújvár, Losonc, Rimaszombat, Kassa, Ungvár, Kolozsvár és Arad városok szintén az államalkotó nemzetek nyelvterületéhez tartozóként vannak feltüntetve. A magyar lakosságnak semmi jele a részben napjainkban is magyar többségű Ipolyvidéken, Csap és Ungvár között Kárpátalján, Kalotaszegen, Szilágyságban, Dél-Baranyában és a Mura mentén Szlovéniában. De nemcsak a magyarokkal bántak ilyen szűkmarkúan. Nyoma sincs például az erdélyi szászoknak és Szlovákiából is hiányzik az akkor még népes német nemzetiség. Érthetetlen az is, hogy egyaránt jugoszlávként van jelölve az olaszországi szlovén és horvát kisebbség. Jugoszlávián belül pedig nemzetiségként csupán a macedon lakosság.

Mindezek után akaratlanul is felmerül a kérdés, hogy kik és milyen célból készítették és helyezték el egy angolnyelvű tudományos kiadványban ezt a Trianon „igazságát” alátámasztó térképet. Kik azok a magyarok, akik a Vatrát megszégyenítő módon hamisítják a történelem valóságát, magyarországi támogatást adva a magyarellenes propagandának, a szomszédos országok sovíniszta erőinek.

VARGA IMRE

Megjelent!

Megvásárolható az Erdélyi Magyarság Alapítvány székhelyén: 1016 Budapest, Naphegy u. 29. (Tel./Fax: 1 56-8464) Belföldre megrendelhető utánvétellel írásban és telefonon. Külföldre 25 dolláros csekk vagy money order beküldése esetén azonnal postázzuk.

Az Erdélyi Magyarság Külföldi képviselői:

Amerikai Egyesült Államok:

Marla Orbán-Bihary
402 East 65 th Street 2B
New York, NY, 10021
Tel.: (1)212-744-7946
Fax: (1)212-744-0614

Ausztrália:

Jed Productions, Józsa Erika
P.O. Box 2222,
Strawberry Hills NSW 2012
Tel.: 02-319 1740
Fax: 02-318 2638

Ausztria:

Österreichische Landerbank
Aktiengesellschaft, Wien
Konto-Nr.: 243-190-514/01

Argentína:

Dr. Theész János
Jullan Alvarez 1792
1414 Buenos Aires
Tel.: 89-3535

Belgium:

Sass István
Place des Verriers 14/102, 4100 Serraing
Tel.: 41-36-72-46

Brazília:

Livraria D. Landy Ltda.
Rua 7 de Abril 151, 5/50
(Cep 01044-000) Sao Paulo
Tel.: 255-3272, 255-1953
Fax: 11 255 1953

C. Postal 7943 01059-970

C. Postal 1894 01064-970

Dánia:

Dansk-Ungarsk Selskab,
Hortensiavej 12, 1857 Frederiksberg C
Franciaország:

Societe Balaton-IMPEX
67 Boulevard Pateur, 75015 Paris
Tel.: (1)40-47-01-70

Fax: (1)43-22-62-84

Hollandia:

K.A. Pehlig-Stubnya,
Muzenlaan 5, 2353 KB, Leiderdorp,
Postabank No. 653 557
Tel.: 071/89-03-31

Izrael:

Breuer Péter
Breuer Line H.C.B. LTD.
Tel./Fax: 664 006
Tel-Aviv 62 116 Allenby str. 38,
P.O.B. 26 439

Kanada:

Kate Kárcsony, Pannonia Books Ltd.
P. O. Box 1017 Postal Station „B”
Toronto, Ont. M5T 2T8
Tel./Fax: (416) 5353 963

Nagy-Britannia:

Klára Adams, Hungarian Book Agency
87 Sewardstone
Road London E2 9 HN
Tel.: 44-81-980-9096
Fax: 81-938-0633

Németország:

Postgiraamt München,
Konto Tandex 173-809
BLZ 700 100 80
Tel.: 089/717 055 Fax: 089/18 811

Olaszország:

Marla Toth Pittaluga,
Mellbodes 41, 09 045 Flumini (CA)
c/c N 15 853 096 Tel.: 70-830-309

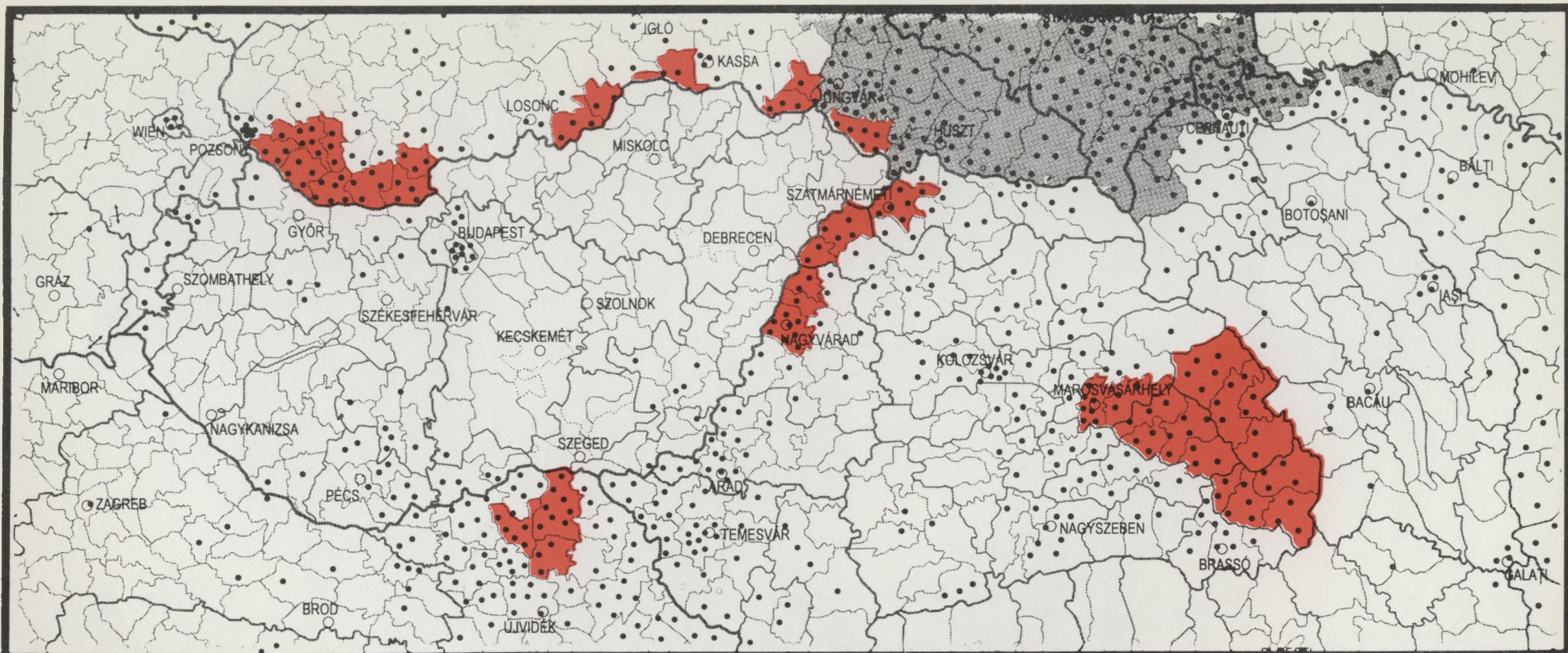
Svájc:

Anikó Parragi
8049 Zürich, Imbsbühl Str. 131,
Tel.: 41/341 8869

Zürcher Kantonalbank
Kto. Nr. 11 18-0298.950 Zürich

Svédország:

János Járay
Fagotgr. 5/B, 223 68 Lund,
Tel.: 14-70-81
Postgira: 6310 106-7

Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Térképészeti Intézetének kiadásában, 1993-ban megjelent
(angol nyelvű ELECTRONIC ATLASSES című szakkiadvány)
Kisebbségek című térkép magyarságot érintő részlete.

Matatias Carp

Holocaust
Romániában
1940-1944

PRIMOR Kiadó

Ezt a könyvet néhány hónappal megjelenése után a román hatalom ugyanarra a sorsra ítélte, mint a négyszázezer román zsidót, akiknek elpusztítását maga a mű tanúsítja. Példányait bezúzták, gondosan ügyelve arra is, hogy sem magánszemélyeknél, sem hazai vagy nemzetközi könyvtárakban fellelhető ne legyen... E jól végzett munka eredménye, hogy Románia mindmáig sikeresen mentesítette magát a *genocidium* vádjától. Sőt, arról az Antonescu tábornokról, akinek parancsára (megelőzve a hitleri rezsim rémtetteit) a romániai zsidóság nyolcvan százalékát kiirtották, ma, 1993-ban utcákat neveznek el, nemzeti hősként ünnepelek...

"Vér és könny... Tanulmányoznunk kell Matatias Carp úrnak ezt a könyvét, hogy felmérhessük a zsidó szenvedések igazán szóltó praemessianisztikus méreteit..." - tanácsolja az 1946-ban írt bevezetőszövegében dr. Alexandru Safran, a Romániai Zsidó Egyház főrabbija. S az azóta eltelt majd' félszázadnyi idő mit sem enyhített intelme aktualitásán. A román államiság száz-néhány éves története összefonódik az intézményesített idegengyűlölettel, a legkegyetlenebb és legrafináltabb "etniaki tisztogatásokkal" - mindmáig. Ezért időszerű és mulaszt-hatatlan Matatias Carp FEKETE KÖNYVÉNEK (a jelen kiadás alapművének) megjelentetése. A Iasiban és Besszarábiában legyilkolt zsidószázezrek hiteles dokumentumokon alapuló sírbeszéde ez a könyv. Ugyanakkor emlékeztető és figyelmeztető is: a kortárs román-nacionalizmussal csakis úgy veheti fel minden jóérzésű ember a harcot, ha megismeri múltját, amelyből táplálkozik.

Mátyás B. Ferenc

A könyv megvásárolható
Az Erdélyi Magyarokért Alapítvány székhelyén,
és a könyvesboltokban.